2007 10 let év 2017

LINDUA

11. letnik/évfolyam
Številka/szám:
19/2017

Sebastijan Časar
Álom, út és álomút

Lajos Bence
Protestantizem in tiskarstvo v Trubarjevem času na dvoru dolnjelendavskih Banffyjev

Dejan Süč
Po poti dolnjelendavskih rabinov

LINDUA

Multikulturna strokovno-družboslovno-literarnoumetnostna revija Občine Lendava

Lendva Község multikulturális, tudományos, társadalomtudományi, irodalmi és képzőművészeti folyóirata

Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Lendava/Lendva, 2017

Multikulturna strokovno-družboslovno-literarnoumetnostna revija Občine Lendava

Lendva Község multikulturális, tudományos, társadalomtudományi, irodalmi és képzőművészeti folyóirata

LINDUA

Odgovorni urednik/Felelős szerkesztő:
Pisnjak Atilla

Uredniški odbor/Szerkesztőbizottság:
Pisnjak Atilla
mag. Gabriela Zver
dr. Bence Lajos
Dejan Süč
Borut Šantak

Jezikovni pregled/Lektorálás:
Ivanka Bratkovič
Szenda Virág

Izdajatelj in založnik/Kiadó:
Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Za izdajatelja/A kiadásért felel:
dr. Halász Albert

Oblikovanje/Grafikai tervezés:
Peter Orban

Tisk/Nyomda:
Tiskarna ARMA, Lendava/Lendva

Letnik/Évfolyam:
11. letnik/évfolyam, številka/szám: 19/2017

Naslov uredništva/Szerkesztőségi cím:
Uredniški odbor revije Lindua/Lindua folyóirat szerkesztősége
*Glavna ulica/Fő utca 12., 9220 Lendava/Lendva**

* *sedež Knjižnice – Kulturnega centra Lendava/*
a Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ székhelye

Elektronski naslov/E-mail cím: **lindua@kkl.si**

Spletna stran publikacije/A kiadvány honlapja:
www.kkl.si/lindua
www.kl-kl.si/lindua

ISSN 1854-7931

POKROVITELJI/TÁMOGATÓK:

občina LENDAVA
LENDVA község

Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Avtorji so brezplačno odstopili svoje prispevke.

A szerzők, akik térítésmentesen ajánlották fel szövegeiket.

Kazalo/Tartalomjegyzék

Osebnosti/Személyiségek

Bence Lajos › A Fa iránti alázat on(k)tológiai síkjai 6

Sebastijan Časar › Álom, út és álomút 9

Borut Šantak › Msgr. dr. Jožef Smej – škof, zgodovinar, književnik in jezikoslovec 11

Franc Koren › Zgodba o Jožetu Vratarju, lendavskem Robinu Hoodu 15

Eseji, študije, kritike/Esszék, tanulmányok, kritikák

Pisnjak Atilla › Olinda, Via Lindva, Lyndva: Lendva város eredetmondája 19

Atilla Pisnjak › Olinda, Via Lindva, Lyndva: pripoved o nastanku imena Lendava 21

Lajos Bence › Protestantizem in tiskarstvo v Trubarjevem času na dvoru dolnjelendavskih Banffyjev 23

Dejan Süč › Po poti dolnjelendavskih rabinov 30

Gabriela Zver › Ustvarjalnost kot izhodišče za spoznavanje zgodovine Lendave 35

Kovács Sándor › Média, demokrácia és kisebbség 40

Mitja Süč › Arhitekturno-urbanistična delavnica 44

Olga Paušič › PAFOS – evropska prestolnica kulture 2017 46

Književnost/Szépirodalom

POEZIJA/VERS

Aleš Šteger › Kő 53

› Gémkapocs 53

Šooš Mihael › Mikulásvárás 53

Bence Lajos › Mégsem volt hiába 54

Šooš Mihael › Minden éjjel felkelek 54

Franc Koren › Opiti vinogr(a)dnik 55

Janja Magdič › Lendava 55

Lajos Bence › Mikszáth letuje v Rogaški 56

Lidija Alt › Na poti 57

LINDUA 19/2017

Srečko Kosovel › Balada 57

› Ballada 57

Albert Halász › Balada o pesmi – S. K. -u 57

Halász Albert › Ballada a versről S. K.-nak 57

Pál Péter › A szavakért 58

› A nap végén 58

Zágorec-Csuka Judit › Én nem voltam még 59

› L'enfant 59

Zlatka Frajzman - Pupa › Samo jaz vem 59

PROZA/PRÓZA

Olga Paušič › V nalivu 60

Recenzije/Recenziók

Dr. Rudaš Jutka › Dr. Zágorec - Csuka Judit A szépirodalom önismereti és gyógyító ereje. Biblioterápiai tanulmányok című könyvéről 63

Olga Paušič › Misli o zbirki novel Judite Zagorec - Csuka Akumulator srca 64

Zadravec Szekeres Ilona › Köszöntés és hódolat 66

Bence Lajos

A Fa iránti alázat on(k)tológiai síkjai

(20 évvel később)

73 éve született, 20 éve halt meg Galič István, vagy ahogy Lendván szólították, Gálics Öcsi, a jeles grafikus, a nyomtatott grafika nagymestere. Öcsit a későbbi művészettörténet és kritika a nagy lendvai képzőművész nemzedék meghatározó tagjaként emlegeti, akit a lendvai mellett a háború utáni ljubljanai grafikai nemzedék kiválóságai között is számon tartanak.

Idehaza, az életmű lezárását követőleg csak kevés átfogó tanulmány készült a „tiszta esztétikumra" felesksüdött művész forma- és színvilágának kritikai számbavételéről, művészetének spirituális hátterét pedig szinte egészében homály fedte. Pedig első monográfusa, Aleksander Bassin és Janez Balažic is utalásszerű megjegyzést tett arra, hogy a látható felszín mögött „sokkal, de sokkal több van" annál, mint amennyi látszik, s talán már ismert opusokban az elrejtett tartalmat – rálátás hiányában, a már annyiszor hangoztatott művészi „perfekcionizmus" miatt – ismét nem sikerül feltárni.

A fametszet kifejezés fa előtagja Robert Inhof egyik későbbi interpretációjában (A fa árnyékai) a civilizációk pusztulását is a fához köti, felvetve a sarkalatos kérdést: Mire gondolhatott az ember, amikor kivágta az utolsó fát?

Galič István: Feljegyzés - X- 1, színes fametszet, 1987
(fotó: Dubravko Baumgartner, GML)

A grafikusnak a „színfalak mögé rejtett" világába elsőként Hagymás István engedett betekintést, tematizálva a jelenségeket, megnevezve Gálicsnak (vagy Galičnak) a művészi lét, életének és életművének kuszaságában is rendezett ontológiai hullámsíkjait, hegyeit, völgyeit.

A modernizmus jegyében, s talán vele együtt egy boldog békeidő végét is jelentő „sivárabb létezés" kezdetének előfutáraként a Hegedűk ciklus: vad metamorfózisában a fiatalosan kerekded hegedű a Lendva-hegyet hegedű-temetőként, hegedűk szeméttelepeként ábrázolja. Később a Nagyhegedű (brácsa, bőgő?) ciklussal az érettebb, farban kidomborodó női alsótesttől a hegedűlap-hátat ábrázoló, a hegedű alakjára alig hasonlító absztraktabb térre már a Feljegyzés címkét, amolyan, a grafikai-nyomdászati mesterséghez kötött szimpla kifejezést „akasztja" Gálič.

› Tervei a jövőre nézve 1986 táján

Szúnyogh Sándor, a grafikusmester kortársa, jóbarátja által a 80-as évek közepén készített hosszabb beszélgetésben a jövő távlatait is fellebbenti a még mindig élete és ereje teljében lévő művész előtt. A Népújság mellékleteként megjelenő Muratájban Kitartok a színes fametszetnél címmel a grafika egyszerre modern és ősrégi műfaja mellett kötelezi el magát a művész. Ebben kiállítási terveiről is szól: „Hamarosan ismét Japánban állítok ki. A kiállítás címe Hang – Annual" – újságolja Galič. Természetesen máshova is hívták, például Krakkóba, ahol már addig is több közös tárlaton szerepelt a jugoszláviai grafikusokkal, vagy éppen a frissiben kapott kanadai meghívót említi. De a legnagyobb kihívás mégiscsak Japán: „Az összes tárlat közül a japán meghívás izgatott fel legjobban, mert ott van a fametszet őshazája, s ez már (önmagában) is nagy dolog, ha az embert oda

Galič István: Fosszília – Halicanum, színes fametszet, 1992 (fotó: Dubravko Baumgartner, GML)

meghívják...". Csak zárójelben jegyzi meg, hogy egy Velencei Biennále nagyságú kiállításon 500 művész vesz részt a világ minden tájáról.

A továbbiakban egy visszatekintő, az elmúlt 15 év munkásságából válogató, 100 grafikát felvonultató kiállításról is beszél, mely a muraszombati Miško Kranjec galériában kerül megrendezésre. Ez a kiállítás eddigi alkotómunkájának és az elmúlt 15 évben zajló munkásságának „mérlege lesz", de úgy véli, hogy „szembenézhet önmagával".

A színes fametszetekről pedig ennyit árul el: „megmaradok a technikánál", de „fejleszteni és bővíteni szeretném". Nem csak azért, mert a japán példa is igazolja, hogy „divatja van" ennek a technikának, de egyidejűleg a reprodukciós technikai újítás mellett az ősiségből és a hagyományos eljárásból is sokat megőrzött. Nem utolsósorban: rendkívül sok lehetőséget kínál az újabb tartalmak és a művészi tökély kifejezésére, mely minden művész álma. Ehhez azonban mindössze 10 év állt rendelkezésére. A fehérvérsejtek rohamos elszaporodásáig, 1996 karácsonyáig...

A fa sérülékenységére, s ezáltal fokozott védelmére, melynek érdekében a „szigorúság legmagasabb figyelmeztető fokozatát" is bevezette volna a mester; a műtermében pedig minden megmunkált, vagy megmunkálásra váró, rovátka-térre is vonatkoztatta. Velem esett meg, hogy vandál cselekedetnek minősítette egy szálka eltávolítását, s lefogta a kezemet: „Ne bántsd!", így adva nyomatékot a sértett fél iránti tiszteletlenségnek. Később derült ki, hogy a Szíves szívtelen kötetem borítóján látható „göcsörttel", a fa struktúráját hangsúlyozó, a kezdő időszakot megidéző elfektetett deszkadarab művészi mondanivalója: a fa iránti féltő aggodalom, melynek pusztulása számára egyet jelentett a „civilizáció" pusztulásával.

› Hazalátogatása műtermébe, ami sohasem történt meg

„Nincs szomorúbb, mint a kihalt műterem, amelyből a művész elköltözött – idéztük meg Tomaž Galič, a mester azonos című fotókiállításának szellemét a szigorú rendben sorakozó ecsetek, tubusok és egyéb hátrahagyott eszközök, kellékek között téblábolva a mester műhelyében, a Fő utcai, azóta is fagyos levegőjű „ateljében". Galičnál a gyilkos kórt 1996 karácsonyán diagnosztizálták a ljubljanai onkológián. S bár voltak ígéretek orvosaitól, de az életét jelentő műtermét soha nem láthatta már viszont. Barátai, Szúnyogh és Cár Jenő – utóbbinak gimnáziumi osztálytársa is volt – a kórházban többször is megláto-

gatták a nagybeteg grafikust. De kevés reménykeltő hírt hoztak. Egyszer arra panaszkodott, hogy egy kivizsgálás folyamán ügyetlen kezek a tüdejét majdnem átdöfték. Máskor ismét a kórházi levegő nyomottságára panaszkodott. Cár egyszer vigaszképpen felvetette: „Hozok neked rajztáblát, meg papírt, unalomból rajzolhatnál!" A válasz egy „Ne hülyéskedj már!", és egy lemondó legyintés volt. Az emberi méltóságában is próbára tett, csontra fogyott emberi test és a tartás, illetve dac is kihunyóban volt nála. Cár mesélte ez utóbbiról: ha váratlanul érte a feleltetés, vagy nem volt felelős kedvében, ha tudta is a választ, egy szó nem jött ki a száján. A harcot azonban így is megharcolta becsülettel!

Köszönjük, hogy ismerhettünk, s hogy ennyi értéket hagytál ránk és szülővárosodra, ahonnan sohasem mentél el – véglegesen. *Köszönet érte!*

GONDOLATOK

Bence Lajos

Égi közjáték

Kezdetben volt az Ige, s az Ige Istennél volt. Kezdetben volt a szín, és a szín is Istennél volt. Mivel azonban a színskála csupán fekete és szürkésfehér formában jelent meg, a nyelvi egyneműség miatt a tárgyak közötti kommüniké nem volt teljes. Ezért imádkoztak az ő Teremtőjükhöz, bővüljön a színcsatorna, s szélesüljön a Spektrum. Az Úr gondolkodóba esett: van-e olyan élőlény, mely elbírná a feladatot, mely az ég égszínkékjét ugyanúgy képes leképezni, ahogy a föld okker-barnáját, illetve a szivárvány színárnyalatait. Fogott hát egy szén-tubust (amolyan ősi kartusát), s festeni kezdett vele. Hipp-hopp meg is rajzolt egy rovart, a bibe-lepke mását, vagy ahogy Babits mondaná, egy „ízelt lábú bogarat". Sokáig nézegette, mígnem este lett. S mivel nagyon elfáradt, ledőlt egy kicsit pihenni.

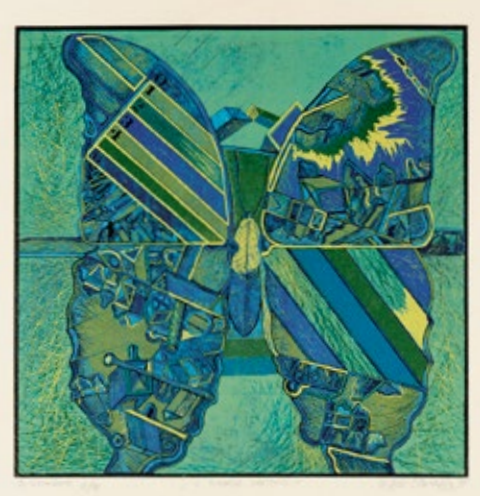

Galič István: A pillangó ciklusból – X, színes linómesztet, 1979
(fotó: Dubravko Baumgartner, GML)

Másnapra teljesen kiment a fejéből az új nagy terv, a tárgyak meg csak nem hagyták békén. Rozoga matracából itt is, ott is kirugódott egy-egy rugó, s könyörgő hangon szólt: Uram, miért nem színezed már be a szürke világot, szegény tárgyak, nekünk nem jut a teremtésből semmi sem. Mígnem valami derengeni kezdett. A bábból lassan kirepült egy sárga árnyalatú, beteges színű káposztalepke. S mivel ő volt az első mozgó, sőt repülő tárgy, az elégedetlenség tovább fokozódott. – Nohát, jól kitettél magadért, Urunk. Ennyire futotta mindenható „művészi vénádból"?

A Teremtő ekkor egy kicsit megtorpant, talán nagy művének, műalkotásának, az egész teremtett világnak a tökéletessége is átfutott agyán. Aztán gyorsan túltette magát a Rossz irányából érkező gúnyos megjegyzéseken, felemelte mutatóujját, és kinyilatkoztatási szándékkal újból szólásra emelkedett. Nekem ennyire futotta – kezdte drámai hangon fanfárok és angyali szárnysuhogás közepette –, de jön majd egy Művész, kinek neve a Csillagokig ér, ő majd orvosolja a problémát! Olyan lepkéket fest majd, hogy színei előtt leborul a Világ! Lesz abban smaragd-sárga, acél- és hitek metál, csont és hulla-fehér, borostyán-kék és ultramarin-zöld, húspiros, krizantémréz-halovány, s a magenta megannyi árnyalata. Hogy a világ összes képzőművésze holtáig csipegethet belőle...

Itt az élő közvetítésű kinyilatkoztatásnak vége is szakad, a diszpécseri szolgálat nem jelentkezik, marad a tuuu-tuu-jelzés, s az időnként fel-felreppenő lendvahegyi színes lepkeraj. Ilyenkor a deszkarepedések közötti rések, megannyi ajtócskák a vártán, kitárulnak.

Sebastijan Časar

Álom, út és álomút

A lendvai zsinagóga falait és termét idén október elején igaz melegség árasztotta el. Egy őszinte, sugárzó arc és rengeteg kíváncsi szempár találkozott az épület ünnepélyesen dísztett falai között, az ünnepnek méltó eleganciájában, ahol többek között Hajós Ferenc köszöntötte az idén 80. életévét betöltő festőművészt, Suzanne Király-Mosst és az egybegyűlteket. Hajós úr, aki a Király család régi barátja, rövid köszöntőjében nem tudta eléggé hangsúlyozni, hogy az ünnepelt minden értékét felülmúlva a legfontosabb, hogy személyében vidékünkön és tágas környezetünkben nagyon sokan leltünk igaz barátra, segítőre, aki neme és kora ellenére sokszor elképesztő erővel és energiával tudja leküzdeni az akadályokat. Lázár Bea, a lendvai Galéria-Múzeum igazgatónője és Franc Obal művészettörténész köszöntője és művészi méltatása alatt mosolyával – amellyel mindig fogad bennünket – most is próbált minden ismerős arccal, minden tekintettel egy másodpercre kapcsolatot teremteni, hogy háláját fejezze ki nekünk jelenlétünkért. Az igazi hála a mi oldalunkon van.

Bizonyára többen tudják, hogy fiatal évei kalandosak, férjével, Ferenccel való találkozásuk és a közös életük kezdete viszont egyenesen filmbe illő. Egy amerikai nagyvárosi lány, aki lehetett volna bármi, nem hagyta elmenni maga mellett a művészet csalogató szavát. Ahhoz, hogy e késztetésnek eleget tehessen, sokat kellet dolgoznia. Önmagának kellett megteremtenie a megélhetésre valót, az esti rajziskolák tandíját, amit nagyrészt gépeléssel szerzett. Szülei más irányt szántak neki – kiváló tanulóként több egyetem ösztöndíjasa is lehetett volna. Fárasztó és emberpróbáló időszak volt, de a láz és a fejlődésnek köszönhetően elért sikerek még több erővel töltötték meg a fiatal tehetséget. Olyannyira, hogy – ahogy ő szokta mondani – egy bőrönddel, festékesdobozzal és egy kevés megspórolt pénzzel elindult Európába, hogy itt, a művészetek gyökerénél szívja magába a tudást, amire szüksége volt. A mai fiatal alkotók megirigyelhetik, hogy Amszterdam, Bécs és Zágráb művészi légkörét szívhatta magába, tanúja lehetett kultúráknak, helyszíneknek, ahol a világ legnagyobbjai mozogtak évszázadokon át. Olyan bölcsőkben ringott, melyek az egyetemes klasszikus művészet iránti szeretetet, a szakma becsületes elsajátítását és az az iránti tiszteletet biztosították számára. Helyszínek, amelyek akaratlanul formálják az emberi lelket. Az imént felsorolt három nagyváros között viszont van egy, amely fontos számunkra. Zágráb, ahol megismerkedett későbbi férjével, Király Ferenccel, aki ugyanazon egyetem hallga-

(fotó: Dubravko Baumgartner, GML)

Suzanne Király-Moss 80. születésnapjának tiszteletére rendezett ünnepi kiállítás a zsinagógában

tója volt szobrász szakon. Feri, aki kitartó és kiváló focista volt, szintén a sors érdekes fordulatának köszönhetően választotta inkább a művészi pályát. Egymásra találásuk komolyságát házassággal pecsételték meg diplomázása idején. A boldog együttlét első három hónapját Lendván töltötték, majd az Egyesült Államokra esett a választás, ahol közel fél évet éltek. Az akkori helyzet – amely ez esetben nekünk kedvezett – arra kényszerítette a fiatal párt, hogy (ismét kalandos úton) visszatérjenek Lendvára.

Ugye milyen filmbe illő történet? Igen, az, mert ismerjük a végét. Feri és Suzy itt élnek köztünk jó egészségben büszke szülők és nagyszülőkként, elismerve a művészeti világ legnagyobbjai közt. Hirtelen ki is gondolna egy ilyen történet hallatán arra, hogy nehéz volt-e Suzynak a nyelvi akadályok leküzdése. Külföldiként egy szocialista országban kapott-e munkát, és megvolt-e mindene a megélhetéshez? Meg tudott-e barátkozni egy más nyelven beszélő, más ritmusban lüktető kulturális közeggel? Más ételt enni és más zenére táncolni? A beilleszkedés akkor is nehéz lett volna, ha van egy chicagói magyar klub, ha vannak néhányan, akik hasonló utat tettek meg. Nem volt, nem voltak. Ezeket az akadályokat Suzy szépen lassan, egyenként vette férje segítségével és támogatásával. Igaz, gyorsan kellett feleségnek, anyának, háziasszonynak és festőnek is lenni egy idegen környezetben, de szakmája közel hozta őt az itt élő emberekhez. A kibontakozó művészeti élet, a művésztelepek, lassan kialakuló nemzetközi kapcsolatok átértékelődtek baráti társaságokká, személyes családi ismeretségekké, melyek mind segítették Suzyt abban, hogy egyre inkább itthon érezze magát.

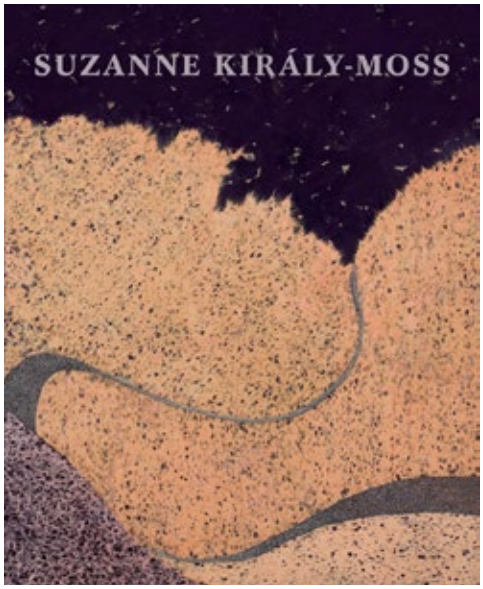

Suzanne Király-Moss festőművésznő 70. születésnapjának alkalmából kiadott monográfia borítója, Lendvai Galéria és Múzeum, 2017
(forrás: www.gml.si)

70. születésnapja alkalmából a festőművésznő gazdag monográfiáját vehette kezébe a lendvai Galéria-Múzeum jóvoltából. Azt lapozva, és ismerve életútját látjuk az egyszerűséget, az őszinteséget. Bizonyára fontos volt számára is – hogy ezzel jobban megismerje vidékünk történelmét és kultúráját –, hogy egy gyönyörű tusrajz-sorozattal gazdagította archívumunkat, melyek népi épített értékeinket mutatják be. Fontos lehetett számára, hogy megalkosson a vidékünk jellegzetességeiről olyan festményeket, amelyek most már talán csak az ő alkotásai által élnek tovább (V goricah/A hegyen, 1937). A gazdag kolorista festő, aki a technikák birtokában van, és bátran váltogatja, vegyíti őket, mindig szerényen és halkan áll elénk. Nem ront ránk, hanem megengedi, hogy mi tekintsünk be az ő világába. A megfestett univerzumba, melynek energiái őt a földgömb másik oldaláról hozták ide nekünk, a kanyargós utak világába, melyeket mint ember és mint művész is végig kellett hogy járjon. Érdekes és értékes kis világokat tár elénk Suzy a nagy világból, ahol mindnyájunk számára van hely, mert ő így szeretné! Legyünk otthon az ő világában, ahogy ő otthonra talált nálunk.

Azon az októberi esten a zsinagógában olyan igazán kellemes energia járta át a termet, amelyet mostanában egyre ritkábban érezhetünk, mert emberi kapcsolatainkra fordítjuk a legkevesebb időt. Mindenünk megvan, mégsem vagyunk elégedettek, mindenütt perceken belül ott tudunk lenni, de sosem érünk rá semmire. Kihalnak belőlünk a legnagyobb emberi értékek: türelem, megértés, elfogadás. És lám, vannak, akiknek az élet sokkal meredekebb és kanyargósabb utat szánt, mégis van nekik elég idejük és erejük, hogy sokszor csak egy mosollyal, egy öleléssel szebbé tegyék napjainkat. Aznap este ezt a pozitív energiát, szeretetet éreztem visszaáramlani az ünnepelt felé. Azt, amit tőle kaptunk az évek során. Ahogy ő köszönte meg az est végén, teszem én is őszinte tisztelettel: Thank you!

U.I.: Én nagyon örülök, hogy Feri nem focista lett, Suzy pedig gépírónő, hanem együtt gazdagítják vidékünk művészeti kincsestárát, és igazi közösségkovácsoló példakép lehetnek számunkra.

Borut Šantak

Msgr. dr. Jožef Smej – škof, zgodovinar, književnik in jezikoslovec

Upokojenega mariborskega pomožnega škofa, msgr. dr. Jožefa Smeja, v Prekmurju in Porabju velika večina ljudi pozna kot katoliškega duhovnika in škofa, toda Jožef Smej je mnogo več kot to. Škof dr. Smej je ena od najpomembnejših osebnosti verskega, kulturnega in zgodovinskega življenja v preteklih 40 letih tako v Prekmurju in Porabju kot na območju nekdanje mariborske škofije, sedaj že nadškofije. Ob tem pa nikakor ne moremo zaobiti njegovega literarnega in jezikoslovnega ustvarjanja.

Dr. Jožef Smej je znan predvsem kot prekmurski škof, saj je kot mariborski pomožni škof v letih svojega aktivnega službovanja opravljal večino škofovskih pastoralnih nalog v Prekmurju. Ob tem, že samo po sebi zahtevnem delu pa je veliko časa posvetil še književnemu ustvarjanju, raziskovanju zgodovine Prekmurja in jezikoslovju. Smej je sam izjavil, da je Prekmurje bilo vedno prepuščeno samo sebi, »okleščeno«, pa tudi razdeljeno. Mogoče je prav to bil razlog, da se je začel ukvarjati z raziskovanjem zgodovine, kulturne zgodovine in tudi prekmurskega jezika.

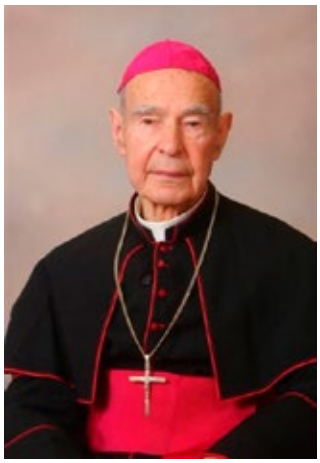

Upokojeni mariborski pomožni škof, msgr. dr. Jožef Smej
(Foto: katoliska-cerkev.si)

Njegov jezikoslovni opus je zelo širok, saj se ukvarja z raznimi prekmurskimi pisci in jezikoslovci. Kljub obsežnosti in pomembnosti opusa pa je dr. Jožef Smej kot jezikoslovec širšemu krogu manj znan. Znano je, da se je veliko ukvarjal z življenjem in delom dr. Franca Ivanoczyja[1] in njegovega kroga, poleg Ivanoczyjevega dela pa je tudi eden največjih poznavalcev življenja in dela prvega katoliškega pisca v Prekmurju, Mikloša Küzmiča. O njem je napisal več člankov in biografski roman z naslovom *Po sledovih zlatega peresa*[2], ki je ob romanih *Ivanoczyjeva skrivnost* in *Psalmi vaškega župnika*, zgodbi o njegovem krstitelju in vzorniku Ivanu Baši, del Smejeve »prekmurske trilogije«.

Jožef Smej se je rodil 15. februarja 1922 kot drugi sin Ane, roj. Ošlaj, in Jožefa Smeja. Po osnovni šoli je šolanje nadaljeval na državni realni gimnaziji v Murski Soboti. Po maturi, zaradi odličnega učnega uspeha je bil oproščen ustnega dela, se je najprej vpisal na ljubljansko medicinsko fakulteto, a se je po mesecu dni premislil in se vpisal v mariborsko bogoslovje. Zaradi okupacije Maribora leta 1941 so bogoslovce poslali domov. Prekmurske bogoslovce so sprejeli v sombotelsko semenišče. Med študijem v Sombotelu je spoznal enega najpomembnejših jezikoslovcev, ki se je ukvarjal s prekmurskim knjižnim jezikom, Avgusta Pavla. Po posvečenju leta 1944, ko je bil star šele 22 let, je bil imenovan za kaplana v Dokležovju, vendar službe zaradi ruske osvoboditve nikoli ni nastopil. Nekaj mesecev je bil upra-

1 Dr. Jožef Smej se je v svoji doktorski disertaciji ukvarjal s pastoralno dejavnostjo Ivanoczyjevega kroga.

2 Roman *Po sledovih zlatega peresa* je prvi roman Jožefa Smeja.

vitelj cerkve v Dobrovniku, nato pa kaplan v Turnišču. Po odsluženi vojaščini je bil leta 1948 imenovan za kaplana v Murski Soboti. Tam je ostal polnih 21 let. Leta 1969 ga je takratni mariborski škof, dr. Maksimilijan Držečnik, povabil v Maribor in ga imenoval za stolnega kanonika. Kasneje je postal stolni prošt. Leta 1972 je magistriral, leta 1974 pa doktoriral na ljubljanski Teološki fakulteti. Tema njegovega magistrskega in doktorskega dela je bil dr. Franc Ivanoczy, ena najpomembnejših osebnosti na prehodu 19. v 20. stoletje v slovenski prekmurski zgodovini. Leta 1983 je bil imenovan za mariborskega pomožnega škofa. To službo je aktivno opravljal vse do leta 2009, ko se je uradno upokojil. Škof Jožef Smej kljub častitljivi starosti še vedno veliko piše in prevaja.

Za Prekmurje in Slovenijo pa msgr. dr. Jožef Smej in njegovo delo nista pomembna samo zaradi pastoralnega dela, saj je njegov književni, kulturnozgodovinski, prevajalski in jezikoslovni opus izjemnega pomena. Njegova bibliografija obsega preko 600 enot[3], med katerimi so različni avtorski članki, prispevki in monografije (503), 46 avtorstev spremnega besedila, 30 monografij, člankov ali strokovnih prevodov, 19 monografij, pri katerih je sodeloval kot soprevajalec, 15 člankov ali monografij, pri katerih je naveden kot soavtor, in dve uredništvi monografij.

Eno izmed raziskovalnih področij dr. Jožefa Smeja je zgodovina Prekmurja. Napisal je več monografij in člankov, v katerih obravnava različna področja prekmurske in krajevne zgodovine. V Smejevi bibliografiji so navedeni številni članki, povezani z zgodovino Prekmurja. Med njimi so tudi razni prispevki in spremne besede, npr. v Krečičevi knjigi o bogojanski cerkvi. Napisal je tudi veliko razprav o položaju porabskih Slovencev in šolstvu v Prekmurju.

Pomembno je omeniti Smejevo literarno ustvarjanje v poeziji in prozi. Napisal je več pesmi, katerih večina je bila objavljena v zborniku *Stopinje*, izdal pa je tudi pesniško zbirko *Kaplja na vedru*[4]. V zbirki, ki je izšla leta 1992, je objavil pesmi, nastale med leti 1942 in 1945, torej v obdobju, ko je bil bogoslovec in semeniščnik v Sombotelu. Ob omenjeni zbirki je v rokopisu ostala še zbirka

Dr. Jožef Smej je vsestranska osebnost Katoliške cerkve v Sloveniji, škof, duhovnik, pisatelj, pesnik, prevajalec in cerkveni zgodovinar. Med drugim je sodeloval pri prevajanju Zakonika cerkvenega prava, Svetega pisma Stare in Nove zaveze.

(Foto: karmelicanke.rkc.si)

Smehljaj neba, v kateri so zbrane pesmi iz obdobja med letoma 1941 in 1948.

Med njegovimi proznimi deli je zagotovo najpomembnejša romaneskna trilogija o treh prekmurskih duhovnikih, o osebnostih, pomembnih za zgodovino Prekmurja. To so romaneskni življenjepisi Mikloša Küzmiča, Ivana Baše in Franca Ivanoczyja oziroma romani *Po sledovih zlatega peresa* iz leta 1980, *Psalmi vaškega župnika* iz leta 1992 in *Ivanoczyjeva skrivnost* iz leta 2012. Marija Stanonik pravi, da so ti romani izrazito kronotopični, saj obdelujejo kar tri stoletja prekmurske zgodovine. Trilogijo je treba obravnavati kot zgodovinske romane ali kot romansirane življenjepise. O Smejevih romanih ne moremo govoriti kot o klasičnih romansiranih biografijah, saj Smej navaja vse s konkretnimi datumi in kraji, ki se lahko tudi preverijo. Elementi in citati iz hebrejščine,

3 Bibliografija je bila sestavljena junija 2016.

4 Leta 2016 je z istim naslovom izšel tudi igrani dokumentarec o Jožefu Smeju.

grščine in latinščine dajejo Smejevim romanom postmodernistične značilnosti. Njegovi romani so prav zaradi zgodovinskih dejstev, sodobnih in starih jezikov ter obsežnega svetopisemskega zaledja bogat vir za študij medbesedilnosti. Lahko pa tudi mirno rečemo, da se je Smej s svojo trilogijo postavil ob bok Antonu Slodnjaku, ki je z romani o Prešernu, Levstiku in Cankarju postavil neke vrste temelje slovenskemu romanesknemu življenjepisu.

Ob proznih delih je pomembno omeniti tudi njegove biografske monografije, številna šmarnična branja, križevi poti itd., omembe vredna pa so tudi njegova sekundarna avtorstva, ki jih prav tako ni malo, saj je v njegovi bibliografiji veliko del, kjer nastopa kot soavtor ali avtor spremne besede. Pri uredniškem delu je potrebno omeniti pomurski katoliški zbornik *Stopinje*, kjer je Smej kot urednik in avtor prisoten od samega začetka, to je od leta 1971, ko je izšla prva številka, *Stopinje 1972*.

V Smejevem opusu zavzema posebno mesto tudi prevajanje. Večino njegovega prevajalskega dela sestavljajo razni cerkveni dokumenti, bil je soprevajalec *Uvoda v Sveto pismo stare zaveze*, izdanega 1979, v katerem je iz francoščine prevedel obravnavo poznejših preroških knjig, pri *Uvodu v Sveto pismo nove zaveze*, ki je izšel 1982, pa je, prav tako iz francoskega jezika, prevedel 328 strani. Sodeloval je pri prevodu *Zakonika cerkvenega prava*, izdanega 1983. Bil je tudi recenzent besedil za SSP 2003. Glavnino njegovega prevajalskega dela predstavljajo verska besedila in uradni dokumenti, pa tudi kronike nekaterih župnij. Smej velja tudi za prevajalca uradnih latinskih papeških listin v slovenščino. Bil je tudi soprevajalec pri izdaji *Starejšega slovenskega slovstva od Brižinskih spomenikov do Linhartovega Matička* iz leta 1980. Smej je prevajal tudi veliko pesmi, ki so večinoma objavljene v *Stopinjah*.

Ob pesniškem prevajanju je potrebno omeniti njegovo monografijo *Muza Mikloša Küzmiča*, v kateri so objavljene pesmi Mikloša Küzmiča škofu Jánosu Szilyju, dopisovanje v pesmih med Küzmičem in Simonom

PRIMERI PREVODOV

	»KEPPLERI: quae nomen habet, cur peccat imago? *Quae tanto errori caussa subesse potest?* *Silicet est TERRAE, KEPPLERI regula, CVRSVS:* *Per vim hic sculptoris traxerat erro manum.* *Terra utinam nunquam currat, sempere quiescat:* *Quo sic KEPPLERI peccet imago minus.«*
Smejev prevod Keplerjevega heksametra v Petanjcih	»Zakaj v zmoti je KEPLERJA kip, kdo po imenu je on? *Kdo vanj vtihotapil, takšno je zmoto;* *Ko vendar pravílo je KEPLERJA to, da ZEMLJA res KROŽI:* *Tu siloma roko kiparjevo klatež je vodil.* *O, da nikdar zemlja ne krožila bi, vedno trdno bi stala:* *tako vsaj KEPLERJA kip manj v zmoti bi bil.«*
Nagrobni napis Johannesa Keplerja	»Mensus eram coelos, nunc terrae metior umbras; *Mens coelestis erat; corporis umbra iacet.«*
Smejev prevod	»Nebesnega svoda meril sem čar, zdaj merim le sence zemljé; *um mi nebeški je bil, tu pa le senca telesa.«*
Prevod neznanega madžarskega avtorja	»A ragyogó egeket mértem, most mérem az árnyat; *Szellemem égi vala: test pora hamvadoz itt.«*

Čergičem ali Mihaelom Gabrom, za eno pesem pa Smej domneva, da je namenjena zemljiškemu gospodu. Te pesmi so ohranjene v sombotelskem škofijskem arhivu, nekaj je izvirnih rokopisov, del pa je ohranjen v prepisih Küzmičevega kaplana Petra Borkoviča. V *Muzi Mikloša Küzmiča* je Smej objavil 35 pesmi, od katerih je 33 prevedenih. 29 pesmi je prevedel iz madžarskega jezika, dve iz latinščine, ena je dvojezična, latinsko-madžarska, in je prevedena v slovenščino. Prvi dve pesnitvi v knjigi nista prevedeni. Pesem *Alia* je v latinskem, *Vandalica eadem* pa v prekmurskem jeziku. V *Muzi Mikloša Küzmiča* Smej pesmim in prevodom dodaja tudi opombe in razlage. V uvodnem delu pa so predstavljene osebe in okoliščine, povezane z nastajanjem pesmi.

Drugo pomembno področje v prevajalstvu Jožefa Smeja so prevodi pisem, ki imajo pri raziskovanju prekmurske zgodovine, kulture in šolstva zelo velik pomen. Smej je prevedel 51 različnih pisem, ki so objavljena v številnih znanstvenih razpravah. Večina teh je povezana z Miklošem Küzmičem, natančneje 48, ki jih je ta pisal škofu Szilyju ali zemljiškemu gospodu Štefanu Sallérju oziroma so odgovor škofa Szilyja. Kot primer Smejevega znanstvenega prevajanja navajam dva, še neobjavljena prevoda, ki mi ju je posredoval škof Smej. O prvem latinskem besedilu piše, da je ta heksameter viden na kapelici Marije Pomočnice v Petanjcih, sestavil pa naj bi ga sam slavni astronom Johannes Kepler (1571–1630), ki se je pred protireformacijo zatekel v Nádasdyjev dvorec v Petanjcih. Ta dvorec je stal blizu omenjene kapele.

Ob prevajanju pesniških in znanstvenih del je pomembno tudi Smejevo drugo literarno prevajalsko delo. V prvi sklop sodijo prevodi madžarskih avtorjev. Prvo delo, ki ga je prevedel, je roman Géze Gárdonyija *A láthatatlan ember*, ki ga je Smej v slovenščini naslovil *Atila, bič božji*. Knjiga je bila izdana leta 1973. Leta 1977 je izšel Smejev prevod Gárdonyijevega romana *Isten rabjai*, s slovenskim naslovom *Božji sužnji*. Naslednji je bil roman Ferenca Móre *Aranykoporsó*, slovensko *Zlata krsta*, ki ga je prevedel že v 80-ih letih, izšel pa je šele leta 2013. Drugi pomemben sklop so prevodi iz francoščine. Smej je prevedel tragedijo Pierra Corneilla *Mučenec*, ki je bila izdana 1983. Drugo pomembno delo, prevedeno prav tako iz francoščine, pa je drama Jeana Racina *Ifigenija v Avlidi*. Smej takole piše o svojem prevajalskem delu: »Pri prevajanju se držim pravila: čim bolj se približati izvirniku, hkrati pa *ga preliti v slovenščino*.«

Smejev prevajalski opus je nedvomno eden od najbogatejših nasploh, še posebej, če se upošteva dejstvo, da je prevajal iz madžarskega, latinskega, grškega, francoskega, nemškega in mogoče še katerega jezika.

Jožef Smej v svojem jezikoslovnem delu posveča veliko pozornosti prevajanju knjige vseh knjig, *Svetega pisma*, z njegovim prevajanjem pa je tudi sam tesno povezan. V znanstvenih razpravah primerja prevode Števana in Mikloša Küzmiča, Janoša Kardoša, Petra Kolarja z izvirniki, torej z grško *Septuaginto*, latinsko *Vulgato*, nemškim in madžarskim prevodom, Dalmatinovo *Biblijo*, francoskim prevodom in še bi lahko naštevali. Vse to kaže na Smejevo izjemno poliglotskost, na znanje jezikov, kar je pri prevajanju posebno pomembno. Pa ne samo v teološkem smislu, saj je prevedel tudi veliko posvetnih del.

K Smejevemu jezikoslovno-raziskovalnemu delu je potrebno še dodati, da je s svojimi raziskavami in ugotovitvami zaključil znanstveni »spor«, ki sta ga zanetila dr. Anton Vratuša in dr. Vilko Novak, in sicer da naj bi Miklož Küzmič prevajal svetopisemska besedila na podlagi prevoda Števana Küzmiča. Smej pa je s svojimi ugotovitvami dokazal, da Miklož Küzmič ni prevajal po Števanu Küzmiču, ampak izključno po latinski *Vulgati*.

Jezikoslovno delo Jožefa Smeja pa kljub obsežnosti splošni javnosti in večini jezikoslovcev ni tako znano, kot bi moralo biti. Z njegovim jezikoslovnim opusom se ukvarja le dr. Marko Jesenšek, ki je s tem delom v veliki meri pripomogel k prepoznavnosti Smejevega opusa.

Tako obsežnega opusa, kot je Smejev, se žal ne more opisati v nekaj strani dolgem članku, je pa vsekakor pomembno, da se širši javnosti predstavi in daje vsaj nek okvirni vpogled v znanstveno-raziskovalno in prevajalsko delo msgr. dr. Jožefa Smeja.

VIRI IN LITERATURA

› **https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=59470&lang=slv** (pridobljeno 22. november 2017)

Franc Koren

Zgodba o Jožetu Vratarju, lendavskem Robinu Hoodu

Zgodbe o »nevidnem« Jožetu Vratarju še zmeraj poznajo starejši občani. Čeprav so te prerasle možnosti preverljivih dejstev in vse bolj postajajo legenda, je bil Jože Vratar resnična oseba iz Lendavskih Goric, rojen konec 19. stoletja (med letoma 1895 in 1900) v evangeličanski družini. Po eni strani je zaslovel kot ropar, ki je odprl vsako ključavnico, a ga niso nikoli ujeli, po drugi strani pa je slovel po svoji radodarnosti in empatiji do revnih in pomoči potrebnih, s katerimi je delil svoj plen in ga nikoli niso ovadili oblastem, ki so ga preganjale.

› Spomini

Eden zadnjih še živečih, ki ga je v otroštvu večkrat videval, ko je v večernih urah prihajal v mesto, je Štefan Toplak, ki je takrat živel še na začetku mesta v smeri proti Dolgi vasi. Spomni se možakarja, oblečenega v črno, s črnim klobukom na glavi, ki so se ga bali vsi otroci. Starši so jih strašili, da jih bo odpeljal s seboj, če ne bodo pridni in ubogljivi, vendar so zmeraj tudi dodali, da ga naj lepo pozdravijo, kajti potem bodo dobili kakšen priboljšek ali darilce v obliki žepnega noža oz. kaj podobnega. Spomni se, da se je kot osemletni fantič iz strahu zmeraj raje umaknil in se skril, kot pa da bi ga ogovoril. Pozneje, ko je že odrasel, je od mnogih slišal razne zgodbe o Jožetu Vratarju. Prav te zgodbe, ki še danes krožijo med starejšimi in potrjujejo osnovno zgodbo, so potrdile različne priče, čeprav niso vedele ena za drugo. Največ verodostojnih podatkov sta dala Marija Baša (1917–2012) iz Lendavskih Goric, ki je bila skoraj njegova soseda in ga je osebno poznala, in Štefan Utroša iz Lendave. Tudi nekaj ostalih občanov je prispevalo podatke o tem, da se je zgodba oziroma legenda zaključila z njegovim zadnjim počivališčem oz. neoznačenim grobom, ki je še pred kakšnim desetletjem obraščen s pušpanom sameval na srednjem lendavskem pokopališču, na desni strani takoj za vhodom. Jože Huzjan iz Lendave, njihova družinska grobnica leži na nasprotni strani, se dobro spomni njegovega neoznačenega groba in gorečih sveč, ki so jih prižigali hvaležni občani še dolgo po njegovi nasilni smrti.

› Že kot otrok neukrotljiv

Jože Vratar naj bi se rodil v Lendavskih Goricah, v cimprani hiši, ob kateri sta bila sadovnjak in vinograd. Stala je v bližini križnega znamenja pred nekdanjim vaškim domom, po besedah Štefana Utroše pa naj bi hišo podrli v 40-letih prejšnjega stoletja. Govorilo se je, da je njegova družina izvirala s Slovaške in da so starši bili evangeličanske vere. Ukvarjali so se s kmetijstvom in vinogradništvom, tako kot njihovi sosedje, le da naj bi Jože živel samo z materjo. Utroša se spominja, da so ljudje govorili, da je bil že kot otrok neukrotljiv. Ko je mati šla na delo, naj bi ga z vrvjo privezala k mizi, vendar jo je pregriznil in zbežal. Okoli vratu naj bi imel obešeno škatlico, morda škatlico od vžigalic, v kateri naj bi bil listek z njegovim imenom in naslovom ter prošnjo matere, da naj ga kdo, če ga bo videl, kako tava, pripelje domov.

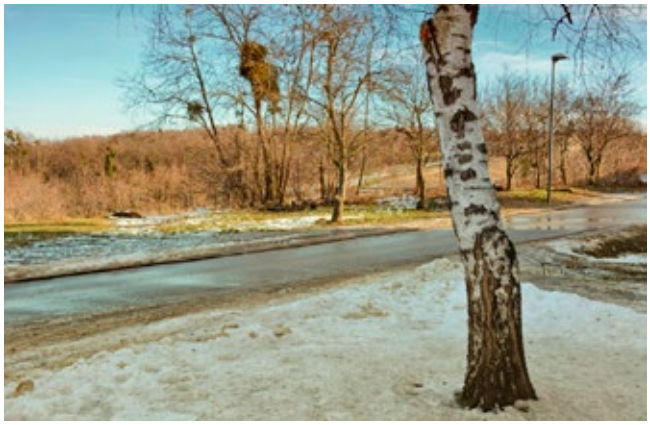

Mesto, kjer je stala rojstna hiša Jožeta Vratarja

Toda domačinom listka ni bilo treba brati, ker so majhnega Vratarja že vsi poznali. »Ljudje pa so o njem govorili tudi veliko neumnosti,« je povedal Utroša. O njem so se namreč pogovarjali na trgatvah ali pri drugih kmečkih opravilih, npr. med ličkanjem koruze ali česanjem perja, ko je domišljija imela prosto pot. Od tod naj bi izvirala tudi pripoved o tem, da je Vratar kot otrok dobil očala, najverjetneje zato, ker je škilil, in so mu zato napovedovali, da bo postal doktor. Toda nihče se ne spomni, da bi kdaj nosil očala, kot je razvidno s fotografije, na kateri leži ustreljen, pa tudi iz pričevanj drugih prič.

»Moj oče ni hotel govoriti o njem, ker je poznal nekaj njegovih sosedov in se ni hotel spuščati v to,« je povedal Utroša, ki iz pripovedovanj drugih še danes pomni veliko podrobnosti. Najverjetneje je Vratar v Lendavi opravil vajeništvo pri enem od kovaških mojstrov in se izučil za ključavničarja-orodjarja.

› Sumljiv zaradi lepote in daril

Po ljudskem pripovedovanju je bil prijetnega videza, s črnimi lasmi in brki. Baje je marsikateri mladenki zmešal glavo, da se mu je predala in zanosila, vendar se ni nikoli poročil. Nekaj časa naj bi Vratar veljal za spoštovanega človeka in takrat so ga ljudje tudi veliko videvali ob belem dnevu. Verjetno je bil zaposlen pri katerem mojstru ali v delavnici, kajti znane so zgodbe, da je v mestnih gostilnah za stavo odpiral vse ključavnice, ki so mu jih prinašali ljudje. Po navadi jih je pokril s krpo ali robčkom in s svojimi pripomočki odklenil ključavnico, ne da bi njen lastnik videl, kako. S stavami je torej služil denar in se hkrati izpopolnjeval v tehniki odpiranja ključavnic.

Kdaj natančno je začel vlamljati in ropati ni znano, oblastem pa je postal kmalu sumljiv zaradi bogatih daril, ki jih je kot birmanski boter dajal svojim varovancem. Boter, takšen ali drugačen, naj bi bil več kot štiridesetim ljudem, v glavnem iz Lendavskih Goric, podarjal pa je zlate ure, verižice, prstane in drugo, s čimer so se hvalili birmanci, pozneje pa so v teh predmetih nekdanji lastniki prepoznavali svoje stvari.

Podnevi se je skrival, ker so ga iskali žandarji, ponoči pa ga ljudje niso prepoznali oziroma se jim je izmikal. Nihče od pripovedovalcev ne ve, zakaj se je njegovo ravnanje spremenilo, da je torej iz spoštovanega človeka postal vagabund in začel ropati. Po glasu, ki se je širil o njem, bi mu nekoč rekli tudi »bečar«. Glede na to, da so se v tistem času tudi v Lendavi začele širiti socialistične ideje, je mogoče domnevati, da jim je sledil in na svoj način iskal socialno pravičnost. V letih okrog 1930 pa vse do svoje smrti je bil tako rekoč neviden. Na nočnih roparskih pohodih je delal v zavetju teme in ropal brez razbijanja vrat tako, da je ključavnico odprl in jo potem tudi zaprl za seboj, da nihče ni opazil vloma, dokler niso videli, da manjka blago. Na ta način se je lotil tudi blagajn, tako da so ljudje večkrat šele po nekaj dneh ali tednih dognali, kaj vse jim je bilo ukradeno.

Razen vrednih predmetov je kradel tudi ostale stvari, posebej iz trgovin s špecerijo, in jih delil naokrog, zlasti mladenkam in družinam, katerim je bil boter in so ga večkrat skrivale pred oblastjo. Krožijo tudi zgodbe o tem, da je imel nezakonskega sina oz. kar nekaj nezakonskih otrok in da so bili možje vse bolj ljubosumni nanj, zato naj bi bilo le vprašanje časa, kdaj ga bo kateri od njih ovadil oblastem.

Zanimivo je, da ga med ropom niso nikoli ujeli, čeprav so mu žandarji pa tudi bogati lastniki trgovin in delavnic večkrat nastavljali past in ponujali nagrado za koristne informacije. Po pripovedovanju gospoda Utroše je bil tako uspešen tudi zaradi tega, ker naj bi med žandarji imel sodelavca, ki ga je sproti obveščal in mu pomagal med ropanjem tako, da je stražil pred trgovino vsakokratne žrtve ropa.

› Grobnica kot skrivališče

Zaradi vse pogostejših ropov in govoric, da naj bi stal za njimi Jože Vratar, so imeli žandarji nalogo, da ga čim prej privedejo pred sodišče na zaslišanje. Vratar si je zato sredi 30-ih let prejšnjega stoletja eno od skrivališč omislil v grobnici na pokopališču pri Sveti trojici v Lendavskih Goricah. Za pribežališče si je izbral grobnico na robu pokopališča, ki stoji še danes. Gre za enega večjih zidanih grobov z dvojno kamnito ploščo. Na vrhu nagrobnika je kip dveh otrok, ki je še danes prepoznan kot eden najlepših spomenikov sakralne dediščine. Vhod v grobnico je izkopal ob strani, luknjo pa zakril z okrasnim zimzelenim grmom, pušpanom. V grobnici je v glavnem skrival svoj plen, vendar pa je v njej tudi večkrat prenočil.

Grobnica, v kateri se je skrival Jože Vratar

Po ljudskem pripovedovanju mu je večkrat služila tudi kot skrivališče na begu pred žandarji. Menda naj bi ti celo posedali na njej in tuhtali, kam je lahko kar naenkrat izpuhtel. Zelo hitro je menjaval tudi lokacije, tako da ga žandarji, ki so dobili sporočilo, da je spet na delu, in so odhiteli na različna mesta, za katera so slišali, da se po navadi zadržuje, niso več našli, saj je bil že nekje drugje, pogosto tudi na Madžarskem. Prestop meje med obema vojnama sploh ni bil težak, saj so nekoč obstajale številne poti med goricami in v gozdu še iz časa avstroogrske monarhije. V tem času se je kar nekaj časa zadrževal na Madžarskem, v Lentiju oz. v okoliških vaseh, zlasti takrat, ko so bile hajke in iskanja še posebej intenzivna.

› Zadnji beg pred žandarji

Vratarja ni izdal nobeden od domačinov. Pravijo, da zaradi njegove radodarnosti, saj je vsako uslugo bogato poplačal z denarjem ali blagom, ali pa zaradi strahu, ker naj bi vedeli, da je imel vedno za pasom pištolo. Nekateri pa pravijo, da običajno ni nosil orožja oziroma ga ni nikoli uporabil. Čeprav žandarji Vratarja niso nikoli ujeli pri ropu, so mu ves čas nastavljali zasede in ga čakali na mestih, za katera so slišali, da se zadržuje. Eno od takih mest je bilo pokopališče pri cerkvici Svete trojice in prav 14. oktobra 1937 so ga tam pričakali žandarji. Ko se je približal grobnici, v kateri je imel skrivališče, so ga naskočili, vendar jim je uspel pobegniti in se pognati po hribu navzdol. Žandarji in redarji so se seveda pognali za njim. Bežal je skrivaje se v zavetju nepotrgane koruze, prečkal Ledavo in se napotil proti Trimlinom. Ob robu vasi, pri potoku Črncu, je splezal na vrh ogromnega hrasta in se pritajil, da bi tako zmedel zasledovalce, vendar so ga opazili. Ker naj bi žandarji vedeli, da je oborožen in ker po pozivih, naj se preda, ni hotel splezati z drevesa, naj bi ga eden od njih ustrelil v prsi. Vratar je padel z drevesa in obležal. Toda gospod Utroša se spominja, da so ljudje pripovedovali o tem, da ga je prav njegov skriti pomočnik med žandarji ustrelil še enkrat, da je umrl. Bal se je namreč, da bi ga Vratar izdal.

› Ostala je le fotografija oz. razglednica

Obstaja pa dokument, in sicer fotografija v obliki razglednice, na kateri leži pod drevesom mrtev moški z gostimi črnimi brki. Na hrbtni strani je z izbranimi črkami napisano: »Za spomin – Dolnja Lendava, dne 14. 10. 1937«. Ni znano, komu je bila razglednica namenjena, vendar gotovo kateremu od Vratarjevih podpornikov, ki jih je bilo kar nekaj med kmečkim in revnim prebivalstvom Lendave z okolico. Izgubili so namreč dobrotnika, svojega Robina Hooda, kot so ga nekateri že takrat poimenovali.

Fotografija je danes v lasti člana Društva zbirateljev »Lindva«, gospoda Marjan Cojhterja. Kdo je fotografijo posnel, ni znano, morda kdo, ki je sodeloval v hajki ali pa so po uboju poklicali pogrebnika in zdravnika, kot je bilo tedaj v navadi, in so s fotografijo dokumentirali kraj dogodka in ubitega.

Vratarja so pokopali na srednjem lendavskem pokopališču, na njegovem robu, takoj za vhodom na desni strani, in sicer v neoznačen grob. Na njem je rasel pušpan, prav takšen, s kakršnim je Jože zakrival vhod v skrivališče pri Sveti trojici.

Po ljudskem pripovedovanju je bil pogreb opravljen brez križa in časti in ko so grobarji dajali v jamo krsto, naj bi enemu od njih spodrsnilo, da je padel nanjo, tako da je truplo padlo iz krste. Čeprav mnogi Vratarja sploh niso poznali, je njegov lik med ljudmi še nekaj časa buril domišljijo in bolj za zabavo kot zares so se spraševali, kaj pa, če se bo vrnil. S tem so strašili tudi poredne otroke in jim govorili, da jih bo Vratar odnesel v grobnico in jih zaklenil vanjo.

Mesto pokopa, označeno s puščico, na srednjem lendavskem pokopališču

› Epilog

Ker je legenda o Jožetu Vratarju še zmeraj živa in jo starejši občani še zmeraj oživljajo in pripovedujejo svojim vnukom, se zdi primerno obeležiti spomin nanj prav z obnovo spomenika in grobnice pri Sveti trojici, v kateri je imel skrivališče. Grobnica je v klavrnem stanju, prav tako spomenik oz. nagrobnik, ki si iz kamna izklesanima podobama otrok zasluži posebno pozornost. Prav omenjena zgodba je lahko dodana vrednost, ki bi z obnovo zapuščene grobnice s spomenikom dodala dodatno dimenzijo v ponudbi lokacije Svete trojice. Pa tudi sama legenda o Jožetu Vratarju je zaradi svoje socialne konotacije v teh kriznih časih še toliko bolj aktualna in privlačna. Čeprav je bil razbojnik, ropar, vagabund in prešuštnik, ki ga je preganjala tako uradna kot cerkvena oblast, mu prav njegov robinhoodovski značaj daje popularnost in aktualnost v vseh družbenih razmerah, še posebej današnjih.

Jože Vratar, ustreljen 14. 10. 1937, na fotografiji v obliki razglednice

Pisnjak Atilla

Olinda, Via Lindva, Lyndva: Lendva város eredetmondája

Lendvához, illetve a város környékéhez érdekesebbnél érdekesebb mondák köthetők. A legismertebb minden bizonnyal a Hadik-mondakör, amelynek történetei napjainkban is élnek az emberek emlékezetében.

Aligha találunk olyan helybélit, aki ne ismerné Hadik Mihály várkapitány halálának történetét, miszerint a Csonka-dombon felfelé vágtatva megbotlott a lova, vagy szerelmének, Piroskának tragikus sorsát, akinek emlékét a vár vakolata alatt valószínűleg még most is őrzi a Fekete Mária-kép. A szájhagyományban azonban nemcsak a török támadásokhoz köthető történeti regék maradtak fenn, szép számban találunk köztük Mátyás király lendvai tartózkodásáról szóló történeteket is. Találkozhatunk továbbá betyármondákkal, lucférről szóló és vallási tartalmú legendákkal is, amelyek közül a legismertebbek a radamosi Mária-fához köthetők. Ezek legteljesebb gyűjteménye Magyar Zoltán Muravidéki népmondák című könyvében olvasható, amely 2010-ben[1] jelent meg. A könyvben az ismert regék mellett kevésbé ismertek is szerepelnek, nem tartalmazza viszont a kiadvány azt a mondát, amelyet Dervarics Kálmán vetett papírra 1854[2]-ben, és amely kisebb stilisztikai helyesbítésekkel így szól:

> „A regényes vidékű Zala megye nyugati részén, közel a Magyar és Stájer honok közt határt képező hóborította Alpokhoz, a gyönyörű csalitos és erdős Muravölgyben regényesen elvonuló hegyek tövében, átellenében a Muraközi hegyláncnak fekszik *Alsó Lendva* mezőváros, s fölötte egy hegyfokon fészkel *Lyndva* vára, melytől a mezőváros is elnevezését kapta. *Lyndva* vára he-

1 MAGYAR Zoltán: *Muravidéki népmondák*. Lendva, 2010.

2 EGYHÁZASBÜKKI DERVARICS Kálmán: *Lyndva vára; Alsó-Lendva*. In: Vasárnapi újság, 1854. december 17.

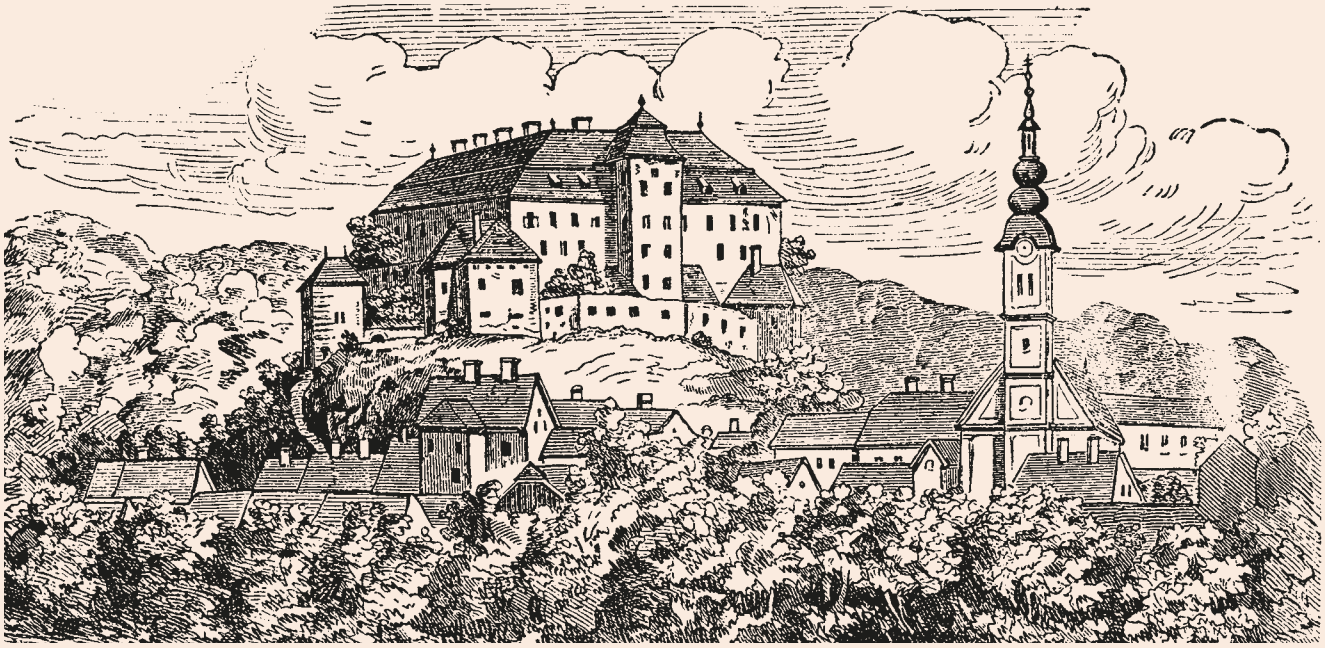

(Képforrás: Lendvai Galéria és Múzeum)

lyén és a hegytövében már Kr. e. 45-ik évben s a nép ajkán élő rege szerint már Julius Caesar római birodalmi triumvir, később császár idejében római gyarmat volt *Lindavia* nevezet alatt, amint ezt Fényes Elek geographiai szótára is állítja. *Lindavia* elnevezését pedig, e gyarmat hagyomány szerint az akkor volt patríciusa és lindaviai gyarmatfőnök Titus Telephonius leányától Olindától nyerte, és pedig akkép, hogy Olindának ritka és kitűnő szépsége a római birodalmi ifjakat, akik nemcsak a harc, hanem a szerelem terén is diadalt akartak aratni, elbájolván, ezek a gyönyörű hölgynek közelében lenni boldogságnak tartották, az öreg főnököt és patríciust, Titust gyakorta meglátogatták, és a gyarmathoz vezető regényesen kanyargó utakat „*Olinda via*"-nak (Olinda útja) elnevezték, s később egymás közt az egész gyarmatot is akképp nevezgették és így lőn: *Lindavia.* Olinda, hagyomány szerint scytha ifjút Elemért szerette, kivel egykor a rengeteg erdőkben eltévedve találkozott. – Olinda bájos arca és sötét szemeiben égő tüze Elemér lelkébe is üszköt vetett s az akkoráig vadon felnőtt ifjú egész lelkéből szerette Olindát és őt a gyarmathoz el is kísérte, honnan többé megválni nem tudott. – Elemér később Titustól nőül kérte Olindát, ezt tette Cornelius Claudius római ifjú is. Olinda Elemérhez vonzódott, atyja Corneliushoz, és azt határozták, hogy a sors döntse el, kié legyen Olinda. Elemérnek kopjája tehát hegyével ég felé a földbe tűzetett, és ezen kellett Corneliusnak és Elemérnek átugratni. Cornelius szerencsésen átugratta rajta tajtékzó ménét, Elemér azonban oly szerencsétlenül ugratott, hogy hanyatt bukva a kopja hegye fejébe fúródott. – Elemérnek a táltosok egy alkalommal meg is jósolták, még midőn a Bakonyban áldoztak a Hadúrnak, hogy saját fegyvere által fog elveszni. Mese."

A Dervarics által mesének titulált monda több szempontból is figyelemre méltó, például hogy tulajdonképpen ez az egyetlen eredetmonda, amely a „Lendva" név kialakulását magyarázza, éspedig az *Olinda* és a *via* szavak összekapcsolásával. A másik érdekesség a monda időbeliségével kapcsolatos. Magyar Zoltán szerint a muravidéki történeti mondák legkorábbi rétege Attila hun király koráig nyúlik vissza, miszerint a hun király Lendván áthaladva indult Róma ellen, és felesége, Kerka (Kreka) itt fulladt a folyóba, amelyet később róla neveztek el.[3] A Dervarics-féle monda egyfajta „békeidőket" idéz, ezért története megelőzhette Attila korát.

Dervarics közlése nem ér véget az idézett mondával, hanem így folytatódik:

„Lyndva vára Hollós Mátyás királyunk alatt Bánffy Miklós pozsonyi várkapitány birtokában volt és Bánffy szép nejét Margitot a király csábmosolya és szempillantásai elől Lyndva várába küldte, amiért aztán mint bizalmatlan, börtönbüntetéssel lakolt."

A történet bővített formában Illés György Hősök és árulók című kézikönyvében is megtalálható, és röviden így foglalhatjuk össze:

Mátyás király, hallván Bánffy Miklós pozsonyi főispán feleségének, Sagani Margitnak a szépségéről, Pozsonyba indult látogatóba. Bánffynak azt javasolta az egyik szolgája, hogy feleségét küldje a lendvai várba. Mátyás király megsértődött, hogy nem találja a hercegnőt a várban, ezért megfenyegette Bánffyt, hogy a várat másnak adja. A király azzal indokolta döntését, hogy a vár nincs kellőképpen felszerelve. Bánffy engedelmeskedve királyának, átengedte a várat, és közölte vele, hogy Lendvára megy. Mátyás azt kérdezte tőle, hogy kerüli-e a tábort, és helyette inkább a szoknyához siet. Bánffy Miklós erre kardot rántott, de a király katonái lefegyverezték. Két év raboskodás után a király egykori tanítómestere, Vitéz János javaslatára engedték szabadon. Mátyás engesztelésül egy aranyból készült négyes fogatot adott a hercegnőnek, Bánffy Miklósnak pedig saját bronzszobrát.[4]

Bizonyára egyik mondának sincs történelmi alapja, mégis elképzelhető, hogy olyan történelmi emlékekről van szó, amelyek az idők folyamán folklorizálódtak. A lendvai eredetmondának valóban nincs analógiája, viszont Mátyás király lendvai kötődése és Bánffy Miklós feleségének, Sagani Margitnak a híres szépsége más mondákban is felbukkan.

3 MAGYAR 2010.

4 ILLÉS György: *Hősök és árulók. A magyar történelem nagy pillanatainak kézikönyve*. Budapest, 2012.

Atilla Pisnjak › Prevod: Timea Kočiš

Olinda, Via Lindva, Lyndva: pripoved o nastanku imena Lendava

Lendavo z okolico lahko povežemo z najzanimivejšimi pripovedmi. Najbolj znane med njimi so zagotovo legende o Hadiku, saj pripovedi o njem še dandanes živijo v spominu tukajšnjih ljudi.

Težko bi našli domačina, ki ne bi poznal zgodbe o smrti častnega stražarja gradu Mihalya Hadika, po kateri naj bi se njegov konj spotaknil na poti navzgor po hribu Čonka ali tragične zgodbe o njegovi ljubezni do Piroske, spomin na katero verjetno še danes ohranja slika črne Marije pod grajskim ometom. Po ustnem izročilu pa se niso ohranile le pripovedi, povezane s turškimi napadi, med njimi lahko najdemo tudi lepo število zgodb o bivanju kralja Matjaža v Lendavi. Razen tega obstajajo tudi legende o roparjih, luciferju in legende z versko vsebino, najbolj znane med njimi lahko povežemo z Marijinim drevesom pri Radmožancih. Najpopolnejšo zbirko teh lahko najdemo v knjigi Zoltána Magyarja z naslovom *Prekmurske ljudske pripovedi* (*Muravidéki népmondák*), ki je bila objavljena leta 2010. Knjiga vsebuje tako znane kot manj znane pripovedi, ne vsebuje pa zgodbe, ki jo je Kálmán Dervarics napisal leta 1854[1] in jo navajam v slovenščini:

> »Na zahodnem delu slikovite dežele Zala, blizu snežnih Alp, ki mejijo na madžarske in štajerske hribe, v prekrasni goščavski in gozdnati dolini Mure, nasproti gorske verige med Medžimurjem, leži mesto Dolnja Lendava, na vrhu hriba pa je ugnezden grad Lyndva, po katerem je tržno mesto dobilo ime. Na območju gradu Lyndva in ob vznožju hriba je že leta 45 pred Kristusom, po pripovedovanju ljudi pa že v času rimskega triumvirja Julija Cezarja, kasneje cesarja, stala rimska kolonija pod imenom Lindavia, kot navaja tudi geografski slovar Eleka Fényesa. Lindavia je svoje ime dobila, kot je bila tradicija, po hčeri takratnega plemiča in vodje kolonij Titusa Telephoniusa, ki se je imenovala Olinda, in sicer tako, da je redka in izjemna Olindina lepota očarala mladeniče rimskega imperija, ki si niso želeli zmage samo v boju, temveč tudi v ljubezni. Njeno bližino so smatrali za srečo, starega vodjo in plemiča Titusa pa so često obiskovali in slikovite ovinkaste poti, ki so vodile do kolonije, poimenovali Olinda via (Olindine poti), kasneje pa so med sabo celotno kolonijo imenovali po njej in tako je nastala Lindavia. Olinda je po izročilu ljubila mladega Skita Elemérja, ki ga je nekoč srečala, ko se je izgubila v gozdovih. Olindin ljubki obraz in žareče temne oči so tudi v Elemérjevi duši prebudile plamen in dotlej divje odraščajoči mladenič je dekle, ki jo je ljubil iz dna duše, pospremil do kolonije. Od Olinde se ni mogel več ločiti. Kasneje je Titusa zaprosil za Olindino roko, to pa je storil tudi Claudius Cornelius. Olinda je bila naklonjena Elemérju, njen oče pa Corneliusu, zato so sklenili, naj usoda odloči, kateremu bo pripadla. Elemérjevo sulico so zato potisnili v zemljo s konico proti nebu, preko nje pa sta s konjem morala skočiti Cornelius in Elemér. Cornelius jo je z besnečim žrebcem uspešno preskočil, Elemér pa je skočil tako nesrečno, da se mu je ob padcu sulica zarila v glavo. Elemérju je nekoč ob žrtvovanju za Vojnega gospoda v kraju Bakony, šamanom podobno ljudstvo iz madžarske mitologije, imenovano *Taltoš*, že napovedalo, da bo padel od lastnega orožja. (Pripoved). «

Dervaricseve pripovedi so pomembne z mnogih vidikov. Ta pripoved je denimo edina, ki govori o izvoru oz. nastanku imena Lendava, in sicer v povezavi besed Olinda in via. Druga zanimivost je povezana z nastankom pripovedi. Zoltán Magyar meni, da najstarejše pripovedi segajo v

1 Egyházasbükki Dervarics Kálmán: *Lyndva vára; Alsó-Lendva*. In: Vasárnapi újság, 1854. december 17.

Panorama Dolnje Lendave (Panorame gradov, utrdb in mest Madžarske v letih 1660–1664. Iz zapuščine maršala Montecuccolija. Madžarski vojnozgodovinski inštitut in muzej, Arhiv zemljevidov. G. I. h 403. 63942.) (Vir: gml.si)

čase hunskega kralja Atile, po katerih se je hunski poglavar napotil proti Rimu preko Lendave, njegova žena Kerka (Kreka) pa se je na tem kraju utopila v reki, ki so jo kasneje poimenovali po njej.[2] Dervaricseva pripoved navaja neke vrste obdobje miru, zato lahko domnevamo, da izhaja iz časa pred Atilo.

Dervaricseva zgodba se ne konča z navedeno pripovedjo, ampak se nadaljuje:

> »Grad Lyndva je bil za časa vladanja kralja Matjaža v lasti Nikolaja Banffyja, bratislavskega častnega stražarja gradu, ki je svojo očarljivo ženo Margit, da bi jo obvaroval pred zapeljivim nasmehom in pogledi kralja, poslal v grad Lyndva, nakar je zaradi nezaupljivosti moral v zapor.«

Daljšo različico zgodbe najdemo tudi v knjigi Györgya Illésa z naslovom *Heroji in izdajalci* (*Hősök és árulók*) na kratko pa jo lahko povzamemo tako:

»Ko je kralj Matjaž slišal za lepoto Margit Sagani, žene Nikolaja Banffyja, se je odpravil na obisk v Bratislavo. Banffyju je eden od služabnikov svetoval, naj pošlje ženo v lendavski grad. Kralj Matjaž je bil užaljen, ko je ugotovil, da princese ni v gradu, zato je Banffyju zagrozil, da bo grad dal nekomu drugemu. Kralj je odločitev utemeljil z razlago, da grad ni ustrezno opremljen. Banffy je ustrežljivo predal grad kralju in mu povedal, da gre v Lendavo. Kralj Matjaž ga je vprašal, ali se izogiba taboru zato, ker se mu mudi v ženino krilo. Nikolaj Banffy je kot odgovor na to potegnil meč, vendar so ga kraljevi vojaki razorožili. Po dveh letih zapora so ga izpustili na pobudo nekdanjega kraljevega učitelja, Ivana Viteza iz Sredne. Zavoljo sprave je kralj Matjaž princesi podaril četverovprežnik iz zlata, Nikolaju Banffyju pa svoj bronasti kip.[3]«

Najverjetneje nobena pripoved nima zgodovinske podlage, vseeno pa je mogoče, da gre za zgodovinska pričevanja, ki so se sčasoma folklorizirala. Pripoved o nastanku mesta Lendava morda res nima analogije, vendar se povezanost kralja Matjaža z Lendavo in slavna lepota Margarete Saganske (Margit Sagani), žene Nikolaja Banffyja pojavlja tudi v drugih pripovedih.

2 MAGYAR 2010.

3 ILLÉS György: *Hősök és árulók. A magyar történelem nagy pillanatainak kézikönyve*. Budapest, 2012.

Lajos Bence

Protestantizem in tiskarstvo v Trubarjevem času na dvoru dolnjelendavskih Banffyjev

Tiskarska dejavnost v 16. stoletju v Lendavi in dediščina družine Banffy sta s kulturnozgodovinskega zornega kota že dokaj raziskani, nekoliko manj pa z vidika protestantizma in verskih gibanj ter zelo zapletene politične situacije in diplomatskih odnosov Banffyjev v tem razburkanem zgodovinskem obdobju.

Študije oz. članke o zgoraj navedeni tematiki je domača knjižničarska stroka objavljala že v zgodnjih 70-letih 20. stoletja v slovenskih publikacijah, pozneje pa tudi v madžarskih prevodih v Lendavskih zvezkih in Naptárju.[1] Vzporedno z domačo (slovensko) literaturo je naraščalo tudi zanimanje v madžarskih znanstvenih krogih, sprva na področju knjižničarstva (raritete), nato pa tudi v širšem kulturno-prosvetno-tiskarskem kontekstu. Raziskovalci so o tej tematiki razpravljali pod pokroviteljstvom Zavoda za kulturo madžarske narodnosti zlasti na konferencah, ki so se imenovale Banffyjevi dnevi[2] in so tematsko sovpadale z vprašanjem tiskarstva in slovstvene dejavnosti. Izšla je tudi monografija[3] in Državna knjižnica Széchényi (OSZK) iz Budimpešte je pripravila tematsko predstavitev. Omenjena knjižnica je pripomogla tudi k temu, da je zavod Galerija-Muzej Lendava z njeno strokovno in denarno pomočjo izdal faksimile vseh treh lendavskih knjig iz 16. stoletja v reprezentativni izvedbi s platnenimi oz. usnjenimi platnicami. S tem dejanjem so se knjige, natisnjene nekoč v Lendavi, tudi simbolično vrnile tja, kjer so bile tiskane.

› Kratek opis zgodovinskih dogodkov in družbenih razmer

Po bitki s Turki pri Mohaču leta 1526 je madžarska država ostala »le na zemljevidu« (I. Nemeskürty), razkosana je bila na tri dele, o suverenosti skorajda ni bilo mogoče govoriti. V zgodovinskih virih je obdobje po mohaški bitki, najverjetneje zaradi teže zgodovinske kataklizme, velikokrat zelo mračno predstavljeno, predvsem zaradi nevzdržnih razmer v državi, razdeljeni na tri dele. Danes je znano, da najtežje obdobje v deželi ni bilo 16., ampak 17. stoletje, in sicer zaradi vedno močnejših pritiskov Visoke porte in Habsburžanov, ki so izkoristili priložnost in nemoč lendavskih graščakov in njihovih podpornikov.

Analitik in zgodovinar Gyula Szegfű[4] je na začetku prejšnjega stoletja zapisal, katere pomembne politične naloge v boju proti Turkom je prevzel najvišji sloj veleposestnikov in aristokratov na mejnih območjih oz. še v neokupiranih predelih države.

1 Prva je bila objava Niki Brumen v 2. številki Lendavskih zvezkov/Lendvai Füzetek leta 1975, sledili so prispevki Franca Kuzmiča in Elle Pivar v 90-letih (E. P: Kálvint vagy Luthert követni?, 1998. 125–133; F. K.: A reformáció kezdetei a Murántúlon, 1994, 115–122) na temo protestantizma v madžarskem jeziku v Naptárju (ur. Sándor Szúnyogh) in Lendavskih zvezkih leta 1994 (Študije o zgodovini Lendave 1192–1992; F. K.: Protestantizem v Lendavi in okolici, 35–38).

2 Eden takih znanstvenih posvetov je bil decembra 2001 ob faksimilni izdaji Postile Györgya Kulcsárja. Podrobneje je predstavljen v reviji Muratáj 2002/1–2.

3 Konferenca ob predstavitvi monografije v Državni knjižnici Széchényi 19. oktobra 2011; Ildikó Hubert: Az mit Istennek mívelhetek, örömest kész vagyok hozzája, Budimpešta, 2011.

4 Gyula, Szegfű: Magyar történet (Zgodba Madžarov, III. knjiga, Madžarska renesansa, Mohács itd.), Budimpešta, 1928.

Ta spontana decentralizacija je bila povezana tudi z intenzivno partikularno samostojnostjo, sveža oblika regionalizma pa je sproti ustvarjala nove priložnosti prav za veleposestnike, katerih premoženje je zaradi dobrega gospodarjenja, ugodnih družbenih razmer in politične klime nenehno naraščalo. Dezső Kerecsényi[5] navaja, da je za časa bitke pri Mohaču ali po njej na Madžarskem izumrla vsa stara visoka gospoda, tudi v vrstah aristokracije je ostala le peščica predstavnikov »stare garde«. Ta maloštevilna skupina, ob koncu 16. stoletja jih je bilo vsega 20 do 25, je bila sestavljena iz pretežno novih ljudi, za katere se je kraljevi dvor v Budimu zanimal predvsem zaradi viteštva, visoke izobraženosti, ogromnih posestev ali velikega premoženja (Kerecsényi 1979: 112).

K zgodovinskemu stereotipu sodi ugotovitev, da je bil med turško okupacijo največji notranji sovražnik verski razkol, tj. boj med protestanti in katoliki, ki je neizogibno vodil v politični razdor. Omenjena tema je zelo zapletena, v madžarskem zgodovinopisju z vidika verskih gibanj še dokaj neraziskana in vzbuja silovita nasprotujoča si mnenja.

Prvo generacijo aristokratov je razen boja proti osmanskim osvajalcem povezoval tudi posluh za nove versko-kulturne, izobraževalne in znanstvene pristope, ki so jih ocenili kot progresivne in jim na stežaj odprli vrata. Mnogi so tudi sami pisali ali pa so najeli kroniste po vzoru kralja Matije Korvina, ki je imel največjo knjižnico in je na svoj dvor vabil humaniste iz vse Evrope, zlasti iz Benečije. V Podonavju so to bili Nadasdyji, na gornjem Ogrskem Perényiji in Révaiji, ob Muri pa Banffyji in Zrinjski.[6]

Po nekoliko daljšem uvodu se vrnimo v Dolnjo Lendavo (Alsó Lyndva), v razburkano 16. stoletje. Prav v tem času se je država v dobršni meri politično in kulturno decentralizirala v korist podeželja oz. plemiških družin, ki so živele tam. Ena od njih je bila družina dolnjelendavskih Banffyjev, ki so se v madžarski vladni hierarhiji povzpeli zelo visoko, celo do najvišjih položajev, do kraljevega namestnika palatina. Pot do te visoke funkcije seveda ni bila lahka: družina je izhajala iz nemškega rodu Haholdov in Štefan III. jih je pozval, naj obrzdajo pohlepne Csákyje, v zahvalo pa jim je ponudil zemljiške posesti v županijah Zala in Somogy. Ime Banffy[7]izhaja iz prvotnega priimka Dolnjelendavskih, ki ga je Nikolaj Banffy prevzel po očetu, hrvaškem banu. V poznejših obdobjih je družina za svoj sedež izbrala Dolnjo Lendavo, ki se je nahajala na geografsko, gospodarsko in trgovsko zelo ugodnem stičišču ob poteh Radgona–Murska Sobota–Velika Kaniža (Nagykanizsa) in Zagreb–Körmend. Po letu 1301, ko je izumrla kraljevska dinastija Arpadovičev (Árpád-ház), je za kratek čas sledilo obdobje »malih kraljev« kot posledica političnega vakuuma oz. nepripravljenosti madžarske aristokracije, da bi izbrala prestolonaslednika. V tem obdobju, do nastopa novega kralja Karla Roberta, sta bili lendavska posest in graščina v rokah družine Kőszegi. Ko je Karel prevzel oblast in zatrl sovražne sosede, je Banffyju vrnil celotno premoženje, ta pa mu je v zameno nudil močno politično podporo.[8]

Družina Banffy je tudi v naslednjih stoletjih doživljala pretrese tako zaradi turških osvajalcev kot notranjih sporov v državi. Za časa dinastije Hunjadijev (Hunyadi-ház), rodbine kralja Matije Korvina, sta brata Pavel in Nikolaj Banffy imela kontradiktoren odnos do kraljevine: Pavel je bil sovražno nastrojen proti novim vladarjem, Nikolaj (Miklós Bánffy III.) pa je bil Korvinov privrženec in mu je sledil tudi na bojišča v Moldaviji, kjer je kralju celo rešil življenje. Za te zasluge ga je Matija Korvin leta 1477 povzdignil med grofovsko gospodo.

Po bitki pri Mohaču se je njegov naslednik, sin Janez, zoperstavil Ferdinandu Habsburškemu in postal velik pristaš protestantskega gibanja, mecen tiskarjev in podpornik zgodovinopiscev (historikov), ki so pogosto bili gostje v lendavski graščini. V obdobju 1544–1595 je

5 Dezső Kerecsényi, odličen poznavalec družbenih in verskih razmer v tem obdobju, naš rojak iz Gornjih Petrovcev (1898–1945), profesor na budimpeštanski evangeličanski gimnaziji (Fasori gimnázium), od leta 1941 izredni profesor na predhodnici ELTE (Eötvös Loránd Tudományegyetem), umrl in pokopan v rojstnih Gornjih Petrovcih.

6 Lajos Bence: *Alsólendva kulturális kisugárzása a XVI. században* (Ljudje ob Muri, 277–78).

7 O Banffyjih je bilo v zadnjih letih mnogo napisanega, zlasti z zgodovinsko-biografskega vidika. Največ verodostojnih podatkov o družini Banffy najdemo v zgodovinski monografiji Lászla Göncza *Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig* (Zavod za kulturo madžarske narodnosti/Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendava, 1996, 51–76). Sándor Tóth pa je dopolnil biografijo o resnično zadnjem Banffyju, ki je umrl v Beltincih leta 1645, tj. leto dni za Krištofom Banffyjem (1644).

8 Attila Kovács: A Bánffyak, Naptár 2000, 92–97.

Lendava doživela kulturni razcvet takih razsežnosti, da ga v poznejših obdobjih ni mogla preseči. Hoffhalterjeva tiskarna in Banffyjev »šolski mojster« György Kulcsár sta v manj kot enem letu (1573/74) izdala tri knjige, ki so bile domače branje »neveščim pridigarjem« po vsem Podonavju, prebirali pa so jih tudi meščani, ki niso želeli med njimi in Bogom drugih posrednikov razen evangelija.[9]

Zahvaljujoč Banffyju, ki je podprl natis omenjenih treh knjig, so dolnjelendavskega pridigarja Györgya Kulcsárja še naslednje stoletje uvrščali med najizvirnejše avtorje, njegove pridige pa so nagovarjale tudi »preprosto ljudstvo in vernike«, pismene in nepismene.

› Banffyjev dvor kot pribežališče muz in priljubljena literarna destinacija

Banffyji so sloveli po mecenstvu in podpiranju umetnosti, bili so privrženci kulture in napredka, donatorji pri zidavi cerkva in poslikavi različnih sakralnih objektov. Na njihovem posestvu v Dolnji Lendavi so v 16. stoletju občasno prebivali številni slavni zgodovinarji, pesniki, pisatelji in pridigarji. Na znanstvenem simpoziju ob 700-letnici Lendave je Janez Balažic o donatorstvu družine, tesni povezavi in prijateljskih vezeh med Ladislavom Banffyjem in Janezom Akvilo pri poslikavi turniške cerkve konec 14. stoletja zapisal: »V tej tesni zvezi in sodelovanju umetnika in naročnika vidim kulturni horizont in veličino donatorja oz. donatorjev, ki so ga Hahold-Banffyji izkazovali skozi vsa obdobja, ohranjeni spomeniki tem pa so zgovorni še danes!« S tem so Banffyji tudi »pripomogli k profilu kulturne in civilizacijske identitete prostora, ki so mu gospodovali.«[10]

Do podobnega zaključka je prišla tudi Niki Brumen[11], ki je v enciklopedičnem slogu skušala strniti lendavske tiskarske znamenitosti in tisk ter njihovo učinkovanje in recepcijo v štirih stoletjih (1573–1973). Avtorica ugotavlja, da je »lendavski grad pomenil že v srednjem veku prvo pomembnejše kulturno žarišče za Lendavo in njeno okolico … Tudi kulturno-prosvetno življenje z zgodovino knjižnice, družbenega in društvenega udejstvovanja, z ustvarjalci na literarnem in umetniškem polju, predvsem pa tiskarstvo, pomeni osnovo za nadaljnjo knjižno dejavnost.«[12]

Vlogo in pomen tiskarsko-slovstvene dejavnosti je prvi razčlenil in ji dal širši evropski pomen Béla Tantalics, učitelj iz Lentija in natančen pisec domoznanskih člankov in študij, ko je zapisal, da je »največji pomen v Lendavi nastalih slovstvenih del, zlasti tistih piscev, ki so »gnezdo« lendavskih Banffyjev jemati kot zavetišče duha in ustvarjalne ter verske svobode in enakopravnosti v obdobju verskih bojev in politične razklanosti, škandaloznih diplomatskih razmerij ter varovanja duha evropskega razvoja in raznolikosti.«

› Literarna dela, nastala v Lendavi

Prva desetletja obdobja med letoma 1545–1595, ki ga lahko mirne duše označimo kot reformatorsko-protestantsko, so literarno zaznamovali gostujoči književniki širšega slovesa, kot so Gáspár Ráskai, Ferenc Tőke in Ferenc Beythe. Med prvimi, ki je gostoval na Banffyjevem posestvu, je bil Gáspár Ráskai, ki je ustvarjal v Lendavi v letih 1551 in 1552. Ráskai, zaupnik Ludvika II., je prav tu napisal eno svojih najpomembnejših del z naslovom *Ena lepa zgodba o vitezu Frančišku in njegovi ženi (Egy szép história az Vitéz Franciscóról és az ő feleségéről)*, katerega literarnozgodovinski pomen je v tem, da je avtor južnoslovansko in turško motiviko ter fabulo umestil v madžarsko okolje.[13]

V Lendavi sta nastali tudi dve pomembni pesnitvi Ferenca Tőkeja, protestantskega duhovnika in »magistra«, torej verskega učitelja. Prva je pesnitev z naslovom *O grozljivi Božji jezi (Az Istennek röttenetes haragjáról)*, omenjajo pa jo tudi z naslovom *Spirova zgodba* (A *Spira históriája)*, ker pripoveduje o Ferencu Spiri, ki

9 Kot glavni cilj pa sam Kulcsár navaja širjenje Božje besede med tistimi brezbožneži, ki se nikoli ne spokorijo in preživijo vse življenje v grehu. O svojem »majhnem pisanju« pa je prepričan, da ni nekoristno, ampak je namenjeno za duhovni razvoj (predgovor h knjigi Kosanje hudiča s skesanim grešnikom, faks., Lendava, 2009.)

10 Janez Balažic: Dolnjelendavski Hahold-Bánffyji kot donatorji, Študije o zgodovini Lendave, Lendava, 1994, 28–29.

11 Niki Brumen: Tiskarske znamenitosti in tiski iz Lendave 1573–1973, 35–46.

12 Prav tam, 35.

13 Prvo daljšo razpravo o tej temi je napisal Béla Tantalics v bogato ilustrirani ediciji Kulturne znamenitosti Lendave v drugi polovici 16. stoletje (v madžarščini), Lenti, 1988, 16–18. Glej tudi B. Tantalics: A Bánffy család szellemi hagyatéka, Lenti, 2009, 60–65.

se pod pritiskom protireformatorjev zlomi in odpove »pravi veri«. Nastala je leta 1553. Drugo Tőkejevo delo z latinskim naslovom *Historia obsidevnis … Insulae Sziget* (Obleganje Szigeta) je z literarnozgodovinskega vidika veliko pomembnejše, saj opeva neuspešno turško obleganje Szigetvára v luči utrjevanja protestantizma, nevero in turško suženjstvo pa vzročno-posledično povezuje z razdvojenostjo in moralnim propadom. Delo je nastalo leta 1556. Z zornega kota tematologije je ta pesnitev, predvsem z opisovanjem življenja v trdnjavi, pomemben predhodnik monumentalnega epa Nikole Zrinjskega o padcu Szigeta (Szigetvár).[14] Seznam slovstvenih del, nastalih v Lendavi, ne bi bil popoln brez Banffyjevega dnevnika, v katerega je družina skoraj stoletje zapisovala različne družinske in družabne dogodke, s tem pa ohranila tudi veliko pomembnih krajevnih in kulturnozgodovinskih podatkov.[15]

› Obdobje tiskane knjige in tiskarstva

Drugi del obdobja 1545–1595 je v Lendavi čas tiskanih knjig, tiskarstva in »dolnjelendavskega mojstra« Györgya Kulcsárja,[16] ki ga je Nikolaj Banffy najprej zaposlil kot »šolmoštra« v dolnjelendavski šoli, nato pa kot dvornega pridigarja. V resnici mu je bilo v zavetju rodbine Banffy danih le nekaj ustvarjalnih let. Kulcsár je v svojem prvem tiskanem delu z naslovom *Kratki nauk o pripravah na smrt (Az halálra való keszöletröl)* uporabil Sveto pismo in dela »raznih učenih doktorjev«, razen tega pa v njem zasledimo tudi vpliv Ferenca Tőkeja in protestantskega pridigarja Mátyása Bírója Dévaija. O Kulcsárjevi osebnosti in življenju je malo stvarnih podatkov, obstaja pa več teorij. Gotovo je, da njegovega zalskega porekla ni mogoče zanesljivo potrditi zgolj na podlagi značilnosti uporabljenega dialekta, kot so glasovi oz. končnice -ö in -ző. Veliko verjetneje je, kar nakazuje tudi njegovo osebno poznanstvo z »učenimi mojstri,

AZ ÖR-
DÖGNEC A PE-
NITENCIA TARTO
Bűnőssel való vetekedésé-
ről: es az kétségbe essés
ellen az Reménségről
való tanusság:
IRATTATOT:
Az
Also Linduai KVLTSAR
GIÖRGY Mester által.
LVC: 22.
Imé az Satan kézbe kiuána tite-
ket: hogy meg rostállyon mint eg ga-
bonát: de en könyörgéc erőttetőc
hogy meg ne fogiatkozzéc az ti hi-
tőtőc:

György Kultsár, Kosanje hudiča s skesanim grešnikom … Alsólendva/Dolnja Lendava, 1573

(Vir: Galerija-Muzej Lendava)

znanimi teologi« in z omenjenim Mátyásem Bírójem Dévaijem, da je v te kraje prišel iz katere druge madžarske županije ali celo iz Bártfe, kjer je bila natisnjena tretja izdaja njegove priljubljene Postile.

Na začetku knjige je, kot je bilo takrat v navadi, datum 28. avgust 1573 in posvetilo Nikolaju Banffyju v latinščini. V »spodbudnem govoru izgnancem« avtor v posvetilu omenja tudi svoje izgnanstvo in odkrito pove, da »prihaja iz sveta, kjer učitelje in vernike »prave znanosti« neusmiljeno zapirajo ali jih pošiljajo v izgnanstvo, nekatere pa celo zažgejo na grmadi.« Posvetilo torej ni bilo namenjeno le »tako zelo zaslužnemu Glavarju«, izdajatelju knjige in mecenu Nikolaju Banffyju, ampak je bilo tudi neke vrste prošnja za zaščito vseh podobnih tiskov, ki so bili uničeni v procesu iztrebljanja t. i. krivovercev, da »kljub potuhnjeni zavisti ostanejo

14 Lajos Bence: *Alsólendva kulturális kisugárzása a 16. században*, v: Népek a Mura mentén II/Ljudje ob Muri II, 278–279.

15 Béla Tantalics: *A Bánffy család szellemi hagyatéka*, Lenti, 2009, 89–170.

16 O avtorju treh knjig, ki jih je v Hoffhalterjevi potujoči tiskarni natisnil in z mecensko podporo Banffyjev izdal Gy. Kulcsár (tudi Kultsár), vemo zelo malo, saj je v Lendavi živel kratek čas. Znano je, da je kmalu po natisu knjig, leta 1577, umrl.

varne«. »Usmiljenja potrebni sluga«, kot je Kulcsár imenoval sebe, je na podlagi navedenega vse svoje delo in družino priporočil v milost Banffyju. Kulcsárjevi kulturnozgodovinski zapisi nam jasno kažejo tudi sliko dvora in takratnega mesteca s tržno pravico, saj je »nedvomno tudi, da to mesto Vaše Visokosti nikoli ni bilo bogaboječe, pa tudi učenih mož ni primanjkovalo, ki bi napake v mojem pisanju, nastale zaradi neznanja ali nepazljivosti, odkrito obsojali.«[17]

Druga Kulcsárjeva knjiga z naslovom *Kosanje hudiča s skesanim grešnikom … (Az Ördögnek a penitencia tartó bűnössel való vetekedéséről)…*,[18] ki govori »o upanju zoper obup« in je izšla komaj poldrugi mesec po prvi, je prav tako napisana v protestantskem duhu. Posvetilo v njej pa ni bilo namenjeno družini Banffy, ampak nekaterim članom družine Zrinjski in je prevod dela nemškega teologa Urbanusa Regiusa. Prevod je pripravil predvsem za svoje vernike, »ki ne poznajo dijaškega (latinskega, op. p.) in nemškega jezika«. Regiusovo delo je dvogovor med spokorjenim grešnikom in hudičem, ki nikoli ni bil preprost partner, a v dialogu kljub vsemu ne prevladuje razočaranje, temveč upanje. V vojnih časih, ko so Turki neprestano ustrahovali ljudstvo, je bilo takšno sporočilo zelo pomembno. V verskem smislu pa je skušal Kulcsár Kristusov način odrešitve od grehov predstaviti svojim vernikom oz. vernemu človeku, »ki se je večkrat opral s krvjo«, kot edini možen in pravilen način življenja.

› Postila kot višek Kulcsárjevega slovstvenega delovanja

Tretja knjiga »dolnjelendavskega mojstra«, in sicer Postila[19], je izšla spomladi 1574 in po njej je v naših krajih, ki so v turških časih skoraj popolnoma opusteli, za dolgih tristo let nastopilo slovstveno mrtvilo, ko ni nastala nobena pisana ali tiskana knjiga. Za literarno zgodovino je ta več kot tisoč dvesto strani obsegajoča mojstrovina Kulcsárjeva najdragocenejša stvaritev. S tem delom je tako po obsegu kot slogu občutno presegel raven tedanje pridigarske literature in postal najbolj prepoznavna osebnost starejše madžarske književnosti. To so potrdili že njegovi sodobniki. Albert Szenczi Molnár, eden najboljših piscev psalmov, je npr. zapisal: »Videl sem štiri Postile: Györgya Kultsárja, Istvána Beythena, Pétra Bornemissze in Miklósa Telegdija, ampak razen prve si preostale komaj zaslužijo ponatis.« Izredno priljubljenost knjige, o kateri priča tudi trikratni ponatis, literarna zgodovinarka Ildikó Hubert razlaga takole:[20] »O težkih teoloških vprašanjih, razlagah Svetega pisma, o morali, odgovornosti glavarjev, z eno besedo, o poti k Bogu razpravlja izredno lahkotno in berljivo. V 16. stoletju je spregovoril tako – skoraj v današnjem knjižnem jeziku –, da je njegovo pisanje (v vseh treh objavljenih knjigah) razumljivo, pregledno in v svoji enostavnosti zelo srčno.«[21]

O slogovnih in narativnih značilnostih je, sklicujoč se na že omenjene avtorje, Hubertova zapisala, da se je »v svoji Postili vedno distanciral tako od vernikov katoliške veroizpovedi kot tudi heretikov, slednje je celo ovrednotil. V prvo skupino spadajo tisti, ki trdijo, da je v Kristusu samo človeška narava, v drugo skupino uvršča tiste, 'ki trdijo, da je Bog ena sama oseba in stanje, ki ima troje imen: Oče, Sin in sv. Duh, tj., da je Bog 'troedin', v tretjo pa sodijo tisti, ki zanikajo Kristusovo človeškost in trdijo, 'da ni prevzel podobe človeškega telesa, ampak samo dozdevno podobo iz nebes in tako proniknil v

17 V Kulcsárjevih predgovorih k njegovim knjigam najdemo številne pomembne podatke o njem kot pridigarju-piscu, o življenju protestantskih »slug«, kakor je imenoval sebe in svoje poklicne tovariše, o življenju njegovih gospodarjev Banffyjev in o kulturno-duhovnem ter verskem utripu Dolnje Lendave v 16. stoletju.

18 Delo, ki ga literarna zgodovina slogovno-tematsko opredeljuje preprosto kot knjigo »o upanju zoper obup«, je Kulcsár posvetil Nikolaju Banffyiju in njegovima svakoma Juriju Zrínjskemu (kraljevemu zakladniku in svetniku) in Krištofu Zrinjskemu ter piscu in vojskovodji Nikoli Zrinjskemu.

19 Z vidika relacij med slovensko in madžarsko književnostjo bi lahko bila predmet prihodnjih raziskav tudi primerjava med Trubarjevo Hišno postilo in Kulcsárjevo Postilo, saj sta nastali v istem časovnem intervalu, čeprav v različnih geografskih in jezikovnih okoljih. Še zlasti bi bila zanimiva primerjava v kontekstu postprotestantizma oz. »umirjenega luteranizma« in nastanka zgodnjega leposlovja z versko vsebino.

20 Ildikó Hubert iz Kulcsárjevih razmišljanjih o sebi in svojem verskem prepričanju, o pridigarskih dolžnostih in pridigarski etiki v predgovoru k Postili izpostavlja: »… pridigar naj bo tako stanoviten v znanosti resnice, da se v boju zoper Satanove goljufije oklepa le resnične veroizpovedi o Kristusu, naj ne išče svojih koristi ali časti zase.« V zvezi s točnostjo prevoda oz. popačenjem izvirnika pa se je Kulcsár po njenih navedbah takole branil: »Ali ne oživljam resnic Pisanja z besedami, ki so zapisane tudi v Svetem pismu, do te mere, da nisem iz njega izpustil niti ene same pike in ničesar nisem rekel drugače, kot je tam zapisano« (I. Hubert: Az mit istennek mívelhetek, örömest kész vagyok hozzája, 65).

21 Prav tam, 57.

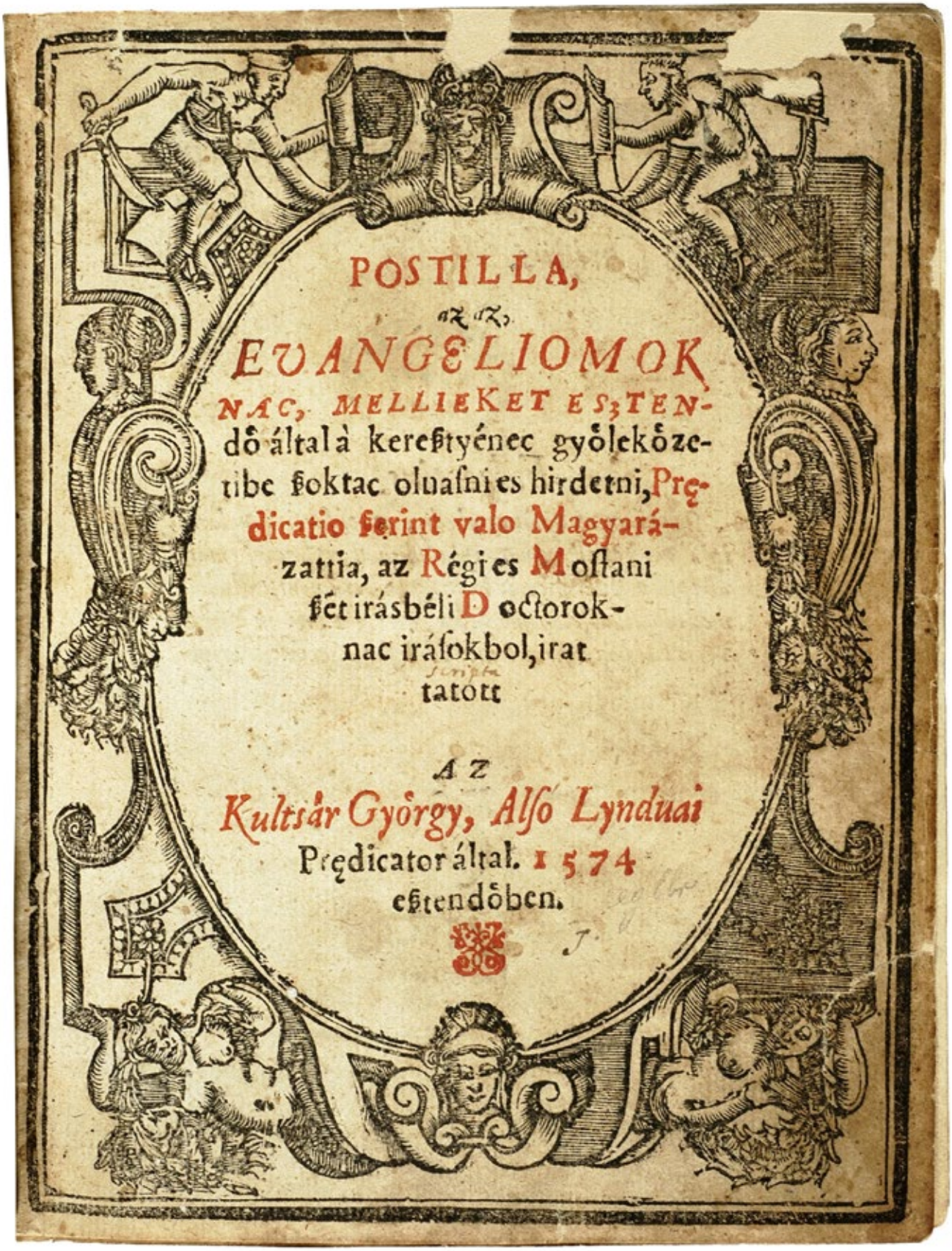

POSTILLA,
AZ AZ
EVANGELIOMOK
NAC, MELLIEKET ES TEN-
dő által à keresztyénec győlekőzetibe soktac olvasni es hirdetni, Prędicatio serint valo Magyarázattia, az Régi es Mostani sét irásbéli Doctorok-
nac irásokbol, irat
tatott

AZ
Kultsár György, Alsó Lynduai
Prędicator által. 1574
estendőben.

Kultsár György: Postilla ...Alsólendva/Dolnja Lendava, 1574. (vir: Galerija-Muzej Lendava)

nedrje Device Marije kot sončni žarek skozi steklo'. Take vere so bili Marcion, Manichaeus, Valentinus itd.«[22] Bistvo Kulcsárjeve uspešnosti vidi Hubertova prav v tem, »da nikoli ni nastopil v grozečem, obsojajočem, nasprotnika zaničujočem tonu. Kot pravi pisec svojega časa!« in dodaja, da si ob prebiranju njegovih besedil zlahka zamišljamo tudi pisca, »ki brez verskih oblačil ali drugih simbolov razglaša Božjo besedo tako nepismenim kot pismenim«.[23]

Če iščemo avtorje z začetka prekmurske madžarske književnosti in oblikovanja slovstvene tradicije, se nam iz megle zasvetita eno samo ime in letnica, tj. György Kulcsár, 1573/74.

› Sklepne misli

V pričujoči kratki povzemalni študiji sem se osredotočil na dogodke, ki so zaznamovali 16. stoletje v Lendavi in so kulturnozgodovinsko in slovstveno daljnosežno vplivali na identiteto mesta in tiskarsko tradicijo v njem. Pri virih in bibliografskih enotah sem se opiral na najnovejše raziskave (zlasti od leta 2000 naprej), ki so mi bile v podporo pri osvetlitvi še nejasnih belih lis, npr. pri razčiščevanju vloge pridigarjev in »magistrov« kot edinih akterjev vzgoje in izobraževanja, poznejših cerkvenih in posvetnih izobražencev. Novejše raziskave (Banffyjev dnevnik) so pokazale, da so bili Banffyji veliki pristaši protestantizma, s čimer so daljnosežno vplivali na razvoj šolstva na podeželju in na to, da je Lendava imela šolstvo, ki ni delovalo le na osnovni ravni. Po rekatolizaciji je namreč Krištof ustanovil licej, ki je deloval kot svojevrstna gimnazija.

Pokojna bibliotekarka in ravnateljica Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota Niki Brumen je prva izjavila, da o treh Kulcsárjevih knjigah ne »v soboški ne v lendavski knjižnici ni sledu. Najbrž so te knjige že za časa Esterházyjev našle novega gospodarja, saj je dvorec s kaščo služil le kot središče posesti z upravniki in delavci. Tudi razmere po Trianonski pogodbi in odcepitev od matične države oz. monarhije niso bile naklonjene knjigi, tudi po drugi svetovni vojni ne, ko je prišlo v Lendavi tudi do požiganja (madžarskih) knjig«. Ob 400-letnici lendavske tiskarne je Brumnova zapisala: »Čeprav danes v Lendavi ni več ne tiskarne ne založniške hiše, je želja po izdajanju knjig in brošur še vedno velika, kar je osnova za vsakovrstno nadaljnjo knjižno dejavnost«.

Kulcsárjeva Postila je ena od prvih knjig na madžarskem govornem območju, ki je izvirno slovstveno delo in jo morajo prekmurski madžarski pisci in literarna zgodovina jemati kot »prvenec prvencev« iz daljnega leta 1574, iz obdobja, ko sta nastali tudi Kreljeva *Postila slovenska* in Trubarjeva *Hišna postila*.

Zato je postavitev kipa v Spodnji ulici v Lendavi ob 440-letnici Kulcsárjeve Postile na pobudo lendavskih literatov in kulturnikov hvalevredna gesta zahvale in spoštovanja. Bronasto-kamnit simbol knjige na granitnem podstavku zgovorno ponazarja kulturni in zgodovinski utrip Lendave v tistih časih, ko marsikje drugje še ni bilo ne tiskarstva in ne knjig.

22 Prav tam, 57.

23 Prav tam, 78.

VIRI IN LITERATURA

- Bence Lajos: *Írott szóval a megmaradásért*. Lendva-Győr. 1994, 1996.
- Göncz László: *Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig*, MNMI Lendva. 1996.
- Hubert Ildikó: *»Az mit Istennek mívelhetek, örömest kész vagyok hozzája«*. Budapest. 2011.
- Kerecsényi Dezső: Válogatott írásai. Budapest.1979.
- Kulcsár (Kultsár) György: *Az ördögnek a penitenciatartó bűnössel való vetekedéséről* itn. Alsólindva 1573,(faksim. 2009). *Az halálra való készületről rövid tanóság*, Alsólindva 1573. (faksim. 2007). *Postilla, az az evangeliomoknak mellieket esztendö* itn. Alsólindva 1574. (faksim. 2001).
- Tantalics Béla: *A Bánffy család szellemi hagyatéka*. Lenti. 2009.

Dejan Süč

Po poti dolnjelendavskih rabinov

»*Naša zgodovina je zavita v meglo ...*«[1] začenja svoj prispevek v monumentalni Milenijski spominski knjigi Dolnje Lendave iz leta 1896 dolnjelendavski rabin dr. Antal Rudolfer. Res je, da o dolnjelendavski judovski skupnosti vemo zelo malo, še bolj žalostno pa je to dejstvo, ko se zavemo resničnega pomena judovske skupnosti za kulturni in gospodarski razvoj Dolnje Lendave v dobi dualizma, torej med letoma 1867 in 1914. Pomanjkanje znanstvene obravnave judovstva na našem območju sta deloma preprečili delo dr. Andreja Pančurja z naslovom Judovska skupnost v Sloveniji na predvečer holokavsta in delo dr. Marjana Toša z naslovom Zgodovinski spomin na prekmurske Jude. Obe deli prinašata celovito obravnavo judovske tematike, a ponudita žal predvsem parcialno obravnavo dolnjelendavskega judovstva kot dela širšega prekmurskega judovstva. Prinašata predvsem analizo nekaterih že objavljenih del in pri tem precej nekritično povzemata nekatere monumentalne napake, ki so se pojavile v objavljenih delih s področja judovstva, npr. prištevanje Györgya Zale k predstavnikom dolnjelendavskih Judov. Znanstvena obravnava dolnjelendavskega judovstva, predvsem vrhunca razvoja v obdobju meščanstva, torej še čaka tako v slovenskih kot madžarskih znanstvenih krogih na celovito obravnavo, ki bo prispevala enega od resnično pomembnih delčkov zgodovine k celovitemu poznavanju kraja in širše okolice.

V judovstvu se pojavljajo nekatere specifične teme, ki terjajo tudi poznavanje odnosov med ostalimi judovskimi skupnostmi in dolnjelendavsko, med te pa gotovo spadata tudi raziskavi o delovanju dolnjelendavskih rabinov in migracijskih tokov Judov na območju zahodne Županije Zala. V pričujočem članku se bom posvetil predvsem spoznavanju dolnjelendavskih rabinov.

V vsaki judovski skupnosti je rabin najpomembnejša osebnost, ki usmerja razvoj judovske skupnosti, saj prevzema vlogo svetovalca tudi na področjih, ki se ne dotikajo le ožje obravnavanega religioznega vprašanja, ampak tudi vlogi vrhovnega učitelja in svetovljana. Nič drugače ni bilo niti v dolnjelendavski judovski skupnosti, na čelu katere se je zvrstilo kar nekaj eminentnih predstavnikov rabinske skupnosti na območju Kraljevine Ogrske. Dejavnost rabina se je nadaljevala tudi po podpisu Trianonske pogodbe leta 1920 in je trajala vse do začetka druge svetovne vojne.

Toda ostanimo pri začetkih, ki jih je zelo kratko in jedrnato opisal že slovit rabin, dr. Rudolfer. Iz obdobja pred letom 1850 imamo podatke o dveh rabinih, ki sta svoje delo opravljala v mestu pod Lendavskimi goricami, prvemu je bilo ime Jiczak, drugemu pa Juda. Žal razen imen o njiju in njunem delovanju ne vemo ničesar drugega, vemo pa, da je bila sinagoga urejena v hiši, ki je bila v prvi polovici 19. stoletja last dolnjelendavskega Juda, gostilničarja Bödoga Weisza. V sprednjem delu je delovala gostilna, v zadnjem pa prostor, ki so ga uporabljali v verske namene.

Rabinu Judi je sledil rabin, o katerega življenju in delovanju je več podatkov. Leta 1844 je namreč vodenje dolnjelendavske judovske skupnosti, ki je od leta 1837 delovala kot verska občina, prevzel Áron Frischauer[2]. Glede na to, da je rabin Frischauer prvi, ki je znan tudi po priimku, bi navedel še nekaj podatkov o judovskih priimkih.

Proces prevzemanja priimkov se je med Judi začel v habsburški monarhiji, Judje so namreč vse do 18. stoletja uporabljali patronimično poimenovanje, imenu novorojenega otroka je sledila beseda ben ali bat (sin ali hči), temu pa ime očeta. Približno pet let po razglasitvi tolerančnega patenta, 23. julija 1787, je sveti rimski cesar Jožef II., ki je po smrti očeta Franca I. v habsburških deželah sovladal z materjo Marijo Terezijo, od njene smrti leta 1780 pa samostojno, izdal dekret, imenovan *Das Patent über die Judennamen (Patent o judovskih imenih)*, po katerem so bili Judje prisiljeni prevzeti nemške priimke. Prevzeti priimki so pogosto izvirali iz zemljepisnih imen, poklicev in besed, ki so bile del vsakdanje rabe.

1 Alsó-Lendva nagyközség milleniumi emlékkönyve, str. 26.

2 Alsó-Lendva nagyközség milleniumi emlékkönyve, str. 27.

Ravno priimek rabina Frischauerja je pravšen za predstavitev procesa prevzemanja judovskih priimkov. Priimek Frischauer namreč izhaja iz nemškega imena današnjega naselja Břežanj u Znojma na Moravskem v današnji Češki republiki. Sredi 19. stoletja je bilo ime kraja Frischau in predniki nekdanjega dolnjelendavskega rabina so se na pot v Dolnjo Lendavo odpravili prav iz tega kraja. Položaj rabina je bil pogojen tudi z rabinsko tradicijo v družini in zanimivo je, da je bil Feith Frischauer v začetku 19. stoletja vrhovni rabin v današnjem Brnu na Češkem (nemški naziv mesta je Brünn), posamezni Frischauerji pa se pojavljajo tudi v približno 20 kilometrov oddaljenem kraju Pohořelice (nemški naziv mesta je Pohrlitz). Prav gotovo predstavlja to območje na današnjem južnem Moravskem središče, od koder izvirajo Frischauerji konec 18. stoletja, ko so prevzeli že omenjen priimek.

Áron Frischauer je začel v Dolnji Lendavi – kot je že omenjeno – službovati leta 1844. Uvedel je vodenje matičnih knjig dolnjelendavske judovske skupnosti, na podlagi katerih imamo na voljo nekaj resnično edinstvenih informacij o dolnjelendavskih Judih. Rabin je matične knjige vodil od leta 1850 naprej, razen tega pa je uredil rojstno matično knjigo za nazaj vse do leta 1820. V Frischauerjevem obdobju so bili uvedeni občinski davki. Milenijska spominska knjiga navaja podatek, da je rabin Frischauer leta 1860 zapustil dolnjelendavsko judovsko skupnost, in to je bil vrsto let edini podatek o življenju rabina Frischauerja. Pri raziskovanju judovske skupnosti na sosednjem Avstrijskem sem uspel ugotoviti, kakšna je bila življenjska pot rabina Frischauerja. Dejstvo je, da je rabin leta 1860 zapustil Lendavo zaradi novega vabila, na čelo svoje skupnosti ga je namreč povabila dobro organizirana in situirana judovska skupnost v kraju Krems an der Donau, enem od najstarejših avstrijskih naselij. Rabin Frischauer je svoje delo v Kremsu nadaljeval vse do leta 1867 oz. 1868, ko je umrl. Njegova žena Hanni Lázár je umrla 30. julija 1887, stara 61 let. V zakonu se jima je rodilo več otrok, vsaj šest od njih v Dolnji Lendavi, in sicer Ignatz, Mathilde, Franziska, Rosi, Kati in Edi. Ravno usoda otrok me je vodila pri raziskovanju izvora Frischauerjev, saj se je edino Franziska ali Fanni vrnila v Županijo Zala, kot učiteljica je namreč delovala v Čakovcu in Zalaegerszegu. Potem se je sled za njo izgubila. Sin Ignatz je umrl na Dunaju leta 1897, hči Mathilde pa leta 1930, prav tako na Dunaju. Usoda ostalih otrok ostaja neznana, najverjetneje pa so se poročili na območju Kremsa in živeli ter delovali na širšem območju Dunaja, ki je od Kremsa oddaljen le kakih 75 kilometrov.

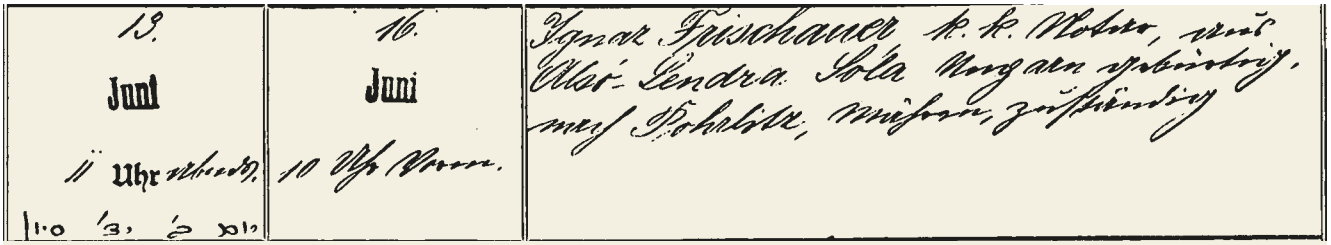

Podatek o smrti Ignaza Frischauerja v judovski mrliški matični knjigi na Dunaju[3]

Rabina Frishauerja je na čelu dolnjelendavske judovske skupnosti zamenjal rabin Berkovits, a to je bila le začasna rešitev, že leta 1861 je namreč položaj rabina za stalno zasedel Mozes Schacherlsz, ki je z delom začel 29. avgusta istega leta. Tudi življenje rabina Schacherlsza je zelo zanimivo, predvsem zaradi dejstva, da je edini rabin, ki je svoje zadnje počivališče našel na dolgovaškem judovskem pokopališču. V obdobje delovanja rabina Schacherlsza sodita meteorski vzpon judovske skupnosti v Dolnji Lendavi in gradnja nove sinagoge leta 1866. Izenačitev, ki je nastopila z uvedbo dualizma leta 1867, je blagodejno vplivala na gospodarski in kulturni razvoj na območju celotne Kraljevine Ogrske, zlato obdobje pa je takrat začela doživljati tudi Dolnja Lendava in pomemben del tega so bili tudi Judje. Povzdignjenje Dolnje Lendave v okrajno mesto in sedež največjega okraja v Županiji Zala je pomenilo tudi močnejše priseljevanje izobražencev in trgovcev s celotnega območja zahodne Kraljevine Ogrske. Če se kot izvor dolnjelendavskih Judov v

3 Wien, Matriken der Israelitischen Kultusgemeinde, 1784 – 1911, 1897.

18. stoletju omenjajo predvsem kraji, ki so sestavljali t. i. območje sedmih judovskih občin okoli Eisenstadta na današnjem Gradiščanskem, so v zadnji tretjini 19. stoletja večino judovskih priseljencev predstavljali Judje iz Németújvára (Güssing v Avstriji), Városszalonaka (Stadtschlaining v Avstriji), Čakovca na Hrvaškem ter Nagykanizse, Zalalöva in Keszthelya na Madžarskem. Migracija Judov, predvsem iz Keszthelya, je bila posledica preselitve rabina Schacherlesza, ki je bil rojen 2. septembra 1836 v Keszthelyu. Podobno kot rabin Frischauer je tudi Mozes Schacherlesz izhajal iz tradicionalne družine rabinov, položaj vrhovnega rabina Keszthelya je namreč opravljal tudi njegov oče, rabin Kaufman Schacherls (zapis ni napaka, v priimek Schacherlsz se je najverjetneje spremenil med intenzivno madžarizacijo imen in priimkov v drugi polovici 19. stoletja, zlasti pa po uvedbi dualizma leta 1867). Pomembno je dodati, da marsikateri viri navajajo priimek rabina kot Schacherlesz, kar pa je glede na zapise v matičnih knjigah napačno.

Rabin Kaufman Schacherls je umrl 28. decembra 1860 v Keszthelyu, star 53 let. Zapis o njegovi smrti nam razkrije, da je bil rojen v Pressburgu, današnji Bratislavi na Slovaškem. Njegova žena Chava Deutsch je umrla 26. aprila 1874. Njuni poroki 26. januarja 1828 v Keszthelyu je sledilo rojstvo osmih otrok, vsaj dva od teh, Mozes in Ignatz, sta v določenem obdobju živela tudi v okolici Dolnje Lendave, Mozes kot rabin v Dolnji Lendavi, Ignatz pa kot trgovec v Kamovcih. Rabin Mozes Schacherlsz je umrl 16. novembra 1892 in je – kot rečeno – pokopan na dolgovaškem judovskem pokopališču. O pomenu rabina priča tudi podatek, da sta pogrebni obred opravila Adolf Kaufmann, rabin v Beltincih, in Jakab Schwarcz, rabin v Čakovcu. Schacherlszova žena Erzsébet Klein je umrla 30. decembra 1921 v Sopronu. V zakonu so se jima rodili vsaj štirje otroci, eden se je rodil leta 1871 mrtev, hči Szidonia je umrla stara sedem let, otroštvo sta preživeli le dve dekleti. Hči Cecilia se je 23. decembra 1890 v Dolnji Lendavi poročila s trgovcem z žiti Fülöpom Frankom. Druga hči Rozália pa se je 28. februarja 1887, prav tako v Dolnji Lendavi, poročila s sinom murskosoboškega rabina Leopolda Kaufmanna, Samuelom Kaufmannom. V zakonu sta se jima rodila dva otroka, sinova Dezsö in Jenö. Njuna usoda ni znana.

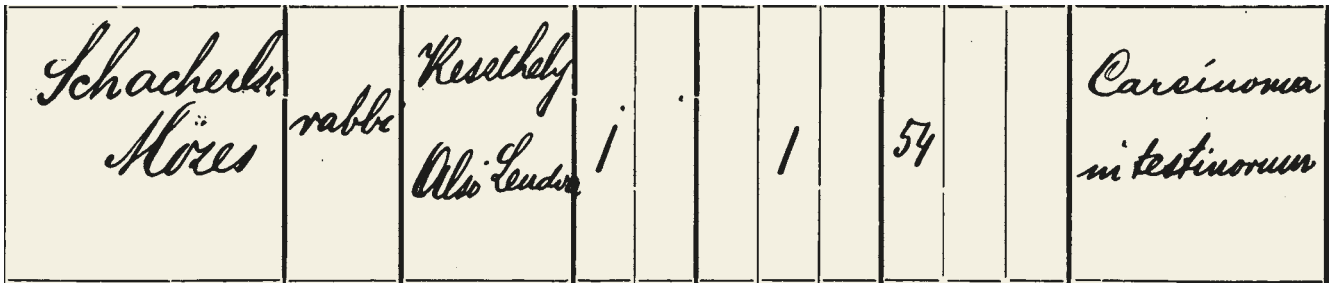

Podatek o smrti Mozesa Schacherlsza v judovski mrliški matični knjigi v Dolnji Lendavi[4]

Rabina Schacherlsza je po enoletnem obdobju, ko je bila skupnost brez rabina, nasledil verjetno najeminentnejši od vseh, rabin dr. Antal Rudolfer. Izbor rabina v veliki meri poudarja tudi svetovljanstvo tedanje judovske skupnosti v Dolnji Lendavi. Rabin Rudolfer je zelo vplival na osebnostni razvoj večine Judov, ki so do začetka prve svetovne vojne vodili gospodarsko in kulturno življenje v mestu. Kljub temu da prav dr. Rudolfer predstavlja najbolj prepoznavno osebnost verske skupnosti, pa ravno o njegovem življenju vemo oziroma smo vedeli najmanj. Popis pomembnejših predstavnikov Judov na območju Kraljevine Ogrske vsebuje tudi njegovo ime, iz popisa pa lahko izvemo, da je bil rojen 4. julija 1864 v Galgóczu (današnji Hlohovec na Slovaškem). Pri pregledu dunajskih matičnih knjig je najden tudi podatek, da je dr. Antal Rudolfer umrl 27. oktobra 1933 na Dunaju. To sta bila torej izhodiščna podatka, ki sta omejila rabinovo življenje. Na žalost so bile matične knjige v Hlohovcu deloma uničene, deloma izgubljene in kot take ne služijo dodatnemu spoznavanju mladosti dolnjelendavskega rabina ali njegovih staršev, tako da je bilo raziskovanje družine Rudolfer vendarle nekoliko drugačno, predvsem pa veliko težje kot raziskovanje ostalih družin. Popis Dravske banovine iz leta 1937 navaja

4 Mrliška matična knjiga judovske skupnosti v Dolnji Lendavi, Pokrajinski arhiv v Mariboru, 1892.

kot rabinovo ženo vdovo Katalin Jámbor, ki naj bi bila glede na popis rojena leta 1867 v kraju Mezökeresztes v Županiji Borsod. Posebnost judovskih porok je tudi dejstvo, da so poroke bile skoraj v vseh primerih v nevestinem rojstnem kraju, a glede na dejstvo, da v matični knjigi nisem našel podatkov o Katalininem rojstvu, ni bilo podlage za sklepanje, da bi poroka lahko bila v predvidenem kraju rojstva. Poroka res ni bila v tem v kraju, kar sem potrdil s pregledom matičnih knjig. Naslednja domneva je bila, da sta se Antal in Katalin poročila v Budimpešti, a pregled nekaj sto vnosov v poročno matično knjigo judovske skupnosti v Budimpešti ni dal predvidenega rezultata. Naslednji korak je bil pregled časopisnih člankov, saj bi poroka mladega rabina tudi v časopisju sprožila precej zanimanja. Iskanje je končno obrodilo sadove, kljub temu da nisem našel omembe poroke dr. Rudolferja in Katalin Jámbor. Našel pa sem zapis v časopisu Zalamegye z dne 15. novembra 1903, v katerem je navedeno, da je dolnjelendavski rabin dr. Rudolfer povedal nekaj besed na pogrebu svojega tasta Sámuela Jámborja, ki je umrl v starosti 66 let. Seveda je bil govor o očetu Katalin Jámbor, ki je bil eden najpomembnejših članov judovske skupnosti v Zalaegerszegu, kjer je kar 33 let opravljal službo tajnika.

Z ozirom na zapis v časopisu je postalo hitro jasno, da se je Katalinin oče že leta 1870 preselil v Zalaegerszeg, kar pomeni, da je družina živela v tem kraju, kjer naj bi se rabin poročil s Katalin. Tako sem pregledal poročne matične knjige judovske skupnosti v Zalaegerszegu in našel zapis o poroki med dr. Rudolferjem in Katalin Jámbor 18. novembra 1894. Zapisana so tudi imena staršev od obeh, rabin je bil rojen v že omenjenem Galgóczu Emanuelu Rudolferju in Regini Lang. Na podlagi tega podatka sem lahku ugotovil, da je imel več bratov, ki so večinoma ostali v Galgóczu ali pa so se preselili na Dunaj.

Dr. Rudolfer Antal rabbi Galgóczi	Rudolfer Manó kereskedő Lang Regina Galgóczi	A. Lendva	30 éves	nőtlen	Jámbor Katalin Mezö-Keresztes	Jámbor Sámuel hitk. jegyző Singer Rozália Z. Egerszeg	Z. Egerszeg	27 éves	hajadon

Poroka rabina dr. Antala Rudolferja s Katalin Jámbor 18. novembra 1894 v Zalaegerszegu[5]

Gyászhír. Zalaegerszeg városnak egy régi polgára, Jámbor Sámuel hunyt el a mult héten 66 éves korában. Tevékeny részt vett az izr. hitközség belső életében s mint hitoktató is sokáig működött. A hitközség külön gyászjelentést adott ki, amely igy hangzik: »A zalaegerszegi izr. Hitközség, valamint a Chevra-Kadisa és Maszkil-Eldol egylet mély fájdalommal tudtják Jámbor Sámuelnek, 33 év óta lelkiismeretesen működő titkárunknak, f. évi november hó 8-án este 8½ órakor, élete 66 évében, hosszas szenvedés után történt gyászos elhunytát. A boldogult földi maradványai f. hó 10-én délután 2½ órakor fognak a zalaegerszegi izraelita sírkertben örök nyugalomra tétetni. Zalaegerszeg, 1903. november 9. Béke hamvaira!« A temetésen nagyszámu részt vevő közönség jelent meg. A temetésen dr. Rudolfer Antal alsólendvai főrabbi, a temetőben pedig Engelsmann Izrael helybeli főrabbi mondtak beszédet. — A megboldogultban dr. Jámbor Márton zalaegerszegi ügyvéd és atyját, dr. Rudolfer Antal alsólendvai főrabbi pedig apósát gyászolja.

Članek v časopisu Zalamegye z dne 15. novembra 1903, v katerem piše o smrti Sámuela Jámborja

Rabin Rudolfer je ostal na čelu dolnjelendavske judovske skupnosti vse do leta 1933, ko je njegovo, skoraj 40-letno službovanje v Dolnji Lendavi prekinila smrt. Dr. Rudolfer je preminil 27. oktobra 1933 v tedanjem forenzičnem inštitutu na Dunaju (Gerichtsmedizinisches Institut). Pokopan je bil 30. oktobra 1933 na osrednjem dunajskem pokopališču (Wiener Zentralfriedhof). Rabinova žena Katalin Jámbor je umrla med deportacijo Judov leta 1944 v Nagykanizsi. V zakonu so se jima rodili štirje otroci, in sicer Alice, Frigyes, Rozália in Dénes. Alice se je poročila z odvetnikom Árminom Strasserjem in rodila dva otroka, Zsuzsanno in Frigyesa. Njen brat Frigyes je umrl, star 15 let, v Dolnji Lendavi, sestra Rozália je, stara mesec dni, umrla prav tako v Lendavi, brat Dénes pa je bil deportiran

5 Poročna matična knjiga judovske skupnosti v Zalegerszegu, Magyar Nemzeti Levéltár, 1894.

leta 1944 v Auschwitz. Vnuka rabina Rudolferja, Zsuzsanna in Frigyes Strasser, sta preživela drugo svetovno vojno in emigrirala iz povojne Jugoslavije.

Med raziskovanjem družine Rudolfer sem odkril tudi, vsaj do zdaj, edino fotografijo rabina dr. Rudolferja.

Rabin dr. Antal Rudolfer[6]

Zadnji rabin dolnjelendavske judovske skupnosti je bil Mór Lowy. O življenju in delovanju rabina Lőwyja ne vemo pravzaprav ničesar, tako da podatki o njegovem življenju ostajajajo zaenkrat izgubljeni v kolesju zgodovine.

Kljub temu da smo načeloma prišli do konca pregleda delovanja dolnjelendavskih rabinov, pa judovsko pokopališče v Dolgi vasi skriva še eno veliko skrivnost, ki si po mojem mnenju zasluži, da je omenjena v tem članku.

Zgodba sega približno tri stoletja v preteklost in je povezana imenom vrhovnega rabina Madžarske in Moravske ter rabina Eisenstadta, Samsonom Wertheimerjem, ki je bil konec 17. stoletja, ko je cesar Leopold I. leta 1670 izgnal Jude z Dunaja (njemu v zahvalo je bil bil dolnjelendavski grad prezidan v obliki črke L), glavnega središča judovstva na območju habsburške monarhije. Takrat je namreč na svojih posestih na Gradiščanskem izgnane Jude sprejel Pál Esterházy. Rabin Wertheimer je bil na prelomu 18. stoletja najbogatejši evropski Jud ki je financiral večino potreb dunajskega dvora in si tako prislužil status »Hoffaktorja«. Bil je tudi glavni lobist dunajskih in gradiščanskih Judov. Zanimivo je, da je neposredni krvni potomec Samsona Wertheimerja nekaj časa živel v Dolnji Lendavi in je pokopan na dolgovaškem judovskem pokopališču. Toda ta zgodba bo ostala prihranjena za kakšno od prihodnjih objav.

Kratka predstavitev življenja dolnjelendavskih rabinov predstavlja le enega od kamenčkov v mozaiku zgodovine dolnjelendavske judovske skupnosti, na katerih se je dolga desetletja nabiral prah in le čakajo na to, da jih v prihodnosti kdo ustrezno o predstavi in ovrednoti z zgodovinskega vidika.

VIRI IN LITERATURA

- Alsó-Lendva nagyközség milleniumi emlékkönyve. (1996): Magyar Nemyzetiségi Művelődési Intézet, Lendva.
- Matične knjige dunajske judovske skupnosti. Israelitische Kutsusgemeinde Wien.
- Matične knjige dolnjelendavske judovske skupnosti. Pokrajinski arhiv Maribor.
- Matične knjige judovske skupnosti v Keszthelyu. Magyar Nemzeti Levéltár.
- Matične knjige judovske skupnosti v Zalaegerszegu. Magyar Nemzeti Levéltár.
- Zalamegye, 15. 11. 1903 (XXII. letn., štev. 46).

6 Dr. Rudolfer Antal fényképe, MILEV.

Gabriela Zver

Ustvarjalnost kot izhodišče za spoznavanje zgodovine Lendave

Ste se kdaj vprašali, koliko poznajo Lendavo in njeno zgodovino srednješolci Dvojezične srednje šole Lendava? In kako približati mladim zgodovino na zanimiv način, saj jih faktografsko podajanje informacij o znamenitostih žal ne pritegne, pa naj so podatki še tako fascinantni. Kot njihova učiteljica sem se zavedla še nečesa. Verjetno je marsikomu samoumevno, da poznajo dijaki vsaj nekaj osnovnih zgodovinskih dejstev o Lendavi, ali ne?

Pa ni tako. S porastom vpisa dijakov v naše nove strokovne in poklicne programe je naraslo število dijakov iz enojezičnih šol (od Turniška do Odrancev in Murskega Središća), kjer se niso učili o zgodovini Lendave, temveč o svojem kraju, kar je razumljivo.

Kako torej na zanimiv način podati zgodovino Lendave dijakom iz sosednjih občin in kako razširiti oziroma poglobiti pri mladih domačinih poznavanje lastnega kraja? Nekega jesenskega dne sem bila spremljevalka mag. Bernadette Horváth, ki je pripravila zanimivo učno uro o zgodovini Lendave in je potem dijake popeljala na ogled izbranih znamenitosti, jaz pa sem od njih nato pričakovala, da napišejo spis, v katerem bomo bralci spoznali namišljeno družino ali osebo (bogato ali revno, določenega statusa, poklica), ki je živela v eni od sob lendavskega gradu. Čeprav dijaki triletnih programov niso navdušeni ustvarjalci pisnih izdelkov, so nastale čudovite zgodbe, polne intrig, ljubezni, poustvarili so pravo vzdušje izbranega zgodovinskega časa.

Ob tej izkušnji se mi je porodila ideja za nove delavnice. V tednu dejavnosti smo se namreč odločili za poseben pristop k pouku: Sandra Vida se je domislila, da bi z dijaki iz različnih programov, razredov in letnikov, ki so ostali v šoli, drugi so namreč imeli druge obveznosti (tekmovanja, posebni projekti ipd.), oblikovali mešane razrede. Nastali so po naključju, kot so dijaki stali v skupni predavalnici.

Pouk se je začel, dijaki so torej v eni od predhodnih delavnic dobili namig za našo. To je v našem primeru bil **doodle** in je vseboval vsebinske elemente naše delavnice *(glej sliko)*, z njegovo pomočjo so dijaki poiskali tudi razred. K sodelovanju sem povabila sodelavko Lijano Hanc Krapec. Najprej so prisluhnili najinim navodilom.

Dijaki so na listih A3 zagledali podobe predmetov in zgradb, ki predstavljajo Lendavo v določenem obdobju. Izbranim predmetom in zgradbam so morali vdahniti življenje. Svojo zgodbo so morali postaviti v preteklost, pri tem pa uporabiti izmišljene osebe ali posebne poklice, značilne za naše okolje. Prva dvojica je na listu ustvarila dve ali tri večstavčne povedi, nato se je premaknila k naslednji nalogi s sliko iztočnico, pri tem je upoštevala že napisan začetek zgodbe in dodala svoj preobrat ali zanimivost, zadnji par pa je seveda zgodbo ustrezno zaključil. Dijaki so imeli za eno postajo šest minut časa. Da bi poustvarili pravo vzdušje, je bil prostor zatemnjen in ustvarjalo se je ob soju sveč. Slišati je bilo staro kavarniško glasbo, s projekcije jih je grela gif-animacija kamina z gorečimi drvmi.

In kaj so ustvarili naši nadobudneži, med katerimi so bili tako dijaki iz našega okolja kot dijaki iz sosednjih občin, ki Lendave in njene zgodovine v času pisanja še niso poznali oziroma je čisto vsi niso dovolj? Seveda smo jim naknadno pojasnili, kaj so si napačno razlagali in kaj so zadeli. Tako so se zgodovino Lendave učili na nov način: najprej s predvidevanjem in bujno domišljijo, kar so pogosto začinili s precejšnjo mero humorja in provokacije, nato pa s popravki in z dopolnitvami profesoric na podlagi zgodovinskih dejstev. Da, tudi takšen pristop deluje.

Naloga:

Štefan Galič je bil v širšem slovenskem kulturnem prostoru znan predvsem kot grafik, je najboljši slovenski lesorezec zadnje tretjine prejšnjega stoletja.

Ko sem zagledala njegovo podobo v enem od lesorezov, sem ...

Izdelek dijakov:

... se ustrašila. Pomislila sem na smrt in trpljenje, ki ga je doživljal spoštovani gospodič Štefan Galič. Njegov obraz je jasno prikazoval trpljenje, ki ga je doživljal kot svobodni umetnik. Les, iz katerega je štrlela glava, je spominjal na krsto. Ustrašila sem se. Njegova podoba je bila zmaličena, saj se jasno vidijo rane, iz katerih izteka kri.

Odpravila sem se iz galerije, saj nisem mogla prenesti te negativne energije. Ko sem prišla domov, me je še vedno spremljala podoba slike. Nisem mogla zaspati, kajti moje misli so krožile ...

... in tako sem prebedela celo noč. Ko sem zjutraj slišala petelinje kikirikanje, sem vstala in se odpravila v kuhinjo. Ko sem pripravljala zajtrk, sem slišala trkanje. Šla sem pogledat, kaj je to trkanje, ta ropot. V dnevni sobi sem zagledala zgoraj opisano podobo in omedlela.

› Lučka Vidič, David Režonja, Vanesa Tot, Ines Herženjak, Laura Flegar in Mišel Szőke

Naloga:

Obdobje med letoma 1867 in 1914 je bilo zlato obdobje v razvoju mesta. Meščansko življenje ilustrira tudi soba na sliki. Bogato okrašeno, z rdečim žametom tapecirano

Avtoportret Štefana Galiča na barvnem lesorezu.
Vir: http://www.gml.si/sl/zbirka-spominska-soba-stefana-galica/ [2017].

Meščanska soba v Muzeju mščenastva v Lendavi
Vir: http://www.gml.si/sl/muzejska-depandansa/ [2017].

pohištvo, izrezljano iz mehkega lesa in pobarvano na črno, daje vtis ebenovine. Nekoč je bilo last lendavske židovske družine Eppinger.

Ko so me nekega dne povabili na popoldanski čaj, sem ugotovila, da je njihov sin ...

Izdelek dijakov:

... bil vodilni lastnik podjetja, zato je imel veliko denarja. Ker pa je bil jud, so ga hitro odstavili in vrli na cesto. Doma je s težkim srcem sporočil svoji družini, da je izgubil delovno mesto. Imel pa je ...

... veliko denarja. Z njim je ustanovil svoje podjetje nogavic. Le-to je hitro raslo in imelo vedno več zaposlenih. Kmalu je postalo znano po vsej Evropi. Njihove nogavice so nosili vsi: od bogatašev do preprostih ljudi, saj so imele zmerno ceno.

Med obiskom Berlina je na njegove nogavice naletel tudi svetovno znani pianist, ki igra z nogami, Schwanz. Nogavice so ga tako navdušile, da si je želel ogledati tovarno v Lendavi, v kateri so jih izdelovali. Ko so Lendavčani izvedeli za novico, so bili tako veseli, da so Schwanza povabili nastopat pred Eszterházyjem, Eppingerjevemu sinu pa so ponudili nekdanjo službo. Schwanz je po Evropi še naprej oglaševal Eppingerjeve nogavice.

› Hana Banfi, Tim Farkaš, Marko Bajs,
Grega Novak, Dea Gal, Robert Požonec

Naloga:

Začetki zapisovanja v dolnjelendavski *Manuale Pharmaceuticum* oziroma v knjigo receptov segajo v drugo polovico 19. stoletja. Knjiga receptov je bila v uporabi vse do srede 20. stoletja, ohranili pa so jo vestni lendavski lekarnarji. Rokopis vsebuje 3729 receptov zdravil in opisov postopkov izdelave v latinskem in nemškem jeziku iz časov, ko zdravil še niso izdelovale farmacevtske družbe, temveč so jih lekarnarji na osnovi svojega znanja in vesti iz svojih sestavin mešali kar v lekarnah.

Tako sem svojo prvo službo dobila prav v tej lekarni. Že prvi dan službovanja sem se vprašala ...

Izdelek dijakov:

... ali sem jo torej našla. Postala sem lekarnarica lendavske lekarne. Moja naloga je bila izdajanje zdravil na recept, ki jih je napisal zdravnik. Nekega dne je v lekarno prišel doktor Horvat, ki naj bi bil moj novi sodelavec, saj sem v lekarni nujno potrebovala pomoč.

S svojimi brki in brado je bil Horvat zelo privlačen zdravnik. Bil je zelo izobražen in suveren pri svojem delu. Ob pogledu nanj mi je zastal dih in seveda sem se vanj zaljubila. Nekega dne je prišla do njega stranka ...

... lepe postave, visokega stanu in v Horvatovih očeh sem zagledala iskrice. Ljubosumje me je premagalo. V besu sem zagrabila najbližjo steklenico, ki je bila polna strupa.

Staro lekarniško pohištvo v Muzeju meščanstva Lendava
(Fotografirala Gabriela Zver, 2016.)

Sunkovito sem jo vrgla proti stranki, a sem zadela Horvata, saj se je stranka umaknila. Horvat je tako pristal v bolnišnici in je še tisto noč umrl. Jaz sem od žalosti vzela puško in se ubila.

› Vanesa Tot, Ines Herženjak, Erik in Luka, Lučka Vidič, David Režonja

Naloga:

Dežnikarna v Dolnji Lendavi je nastala iz šivalnice Béle Wortmana leta 1904 v zgradbi, ki je stala na dvorišču Hranilnice v Dolnji Lendavi, danes t. i. Bela hiša. Bila je prva dežnikarna na ozemlju madžarske kraljevine in tako uspešna, da se je že čez dve leti preoblikovala v delniško družbo, naslednje leto pa so zgradili novo impozantno tovarniško zgradbo na robu zahodnega dela takratnega mesta.

In v tej uspešni dežnikarni je delala tudi moja žena. Nekoč sem jo čakal po službi ...

Izdelek dijakov:

... ves dan, da bi jih pripravil presenečenje in jo povabil na večerjo. Peljati sem jo želel v najino najljubšo restavracijo, da bi proslavila obletnico poroke. Po večurnem čakanju se je končno moja prelepa žena prikazala in me objela. Odšla sva do avta in se zapeljala proti restavraciji ...

... ki je bila vsa razsvetljena z najlepšimi svečami, mize so bile okrašene s krvavo rdečimi vrtnicami in na stenah so visele slike največjih umetnikov. Usedla sva se. Istočasno sva želela nekaj povedati, vendar sem ji prepustil prvo besedo. To, kar sem potem slišal, me je pretreslo. Za hip se mi je stemnilo pred očmi. Vsa ta leta zakona mi ni priznala, da služi svoj denar z razkazovanjem telesa ...

... začel sem se spraševati, ali mi žena prikriva še kaj hujšega. Pri srcu mi je bilo zelo težko, saj sem začel dvomiti v najino zaupanje in zvezo. Mučilo me je tako zelo, da sem jo vprašal, ali ima še kaj povedati. Odgovorila mi je, da je to bila edina stvar, ki mi jo je prikrivala, saj ni vedela, kako se bom s tem sprijaznil. Ker imam svojo ženo zelo rad in jo poskušam razumeti tudi v najhujših trenutkih, sem se odločil, da jo bom razumel tudi sedaj. Obljubila mi je, da v najinem zakonu ne bo več skrivnosti in da si bo poiskala novo službo.

› Laura Flegar, Mišel Szőke, Samira Hartmann, Laura Šijanec, Vanesa Tot, Ines Herženjak

Prva dežnikarna (Hungaria) v Lendavi.

Vir: http://server2.pomurec.com/data/galerija/14/04/f4c9039a9613410747a04d9078f36e3ed8e6ba29/3139780983210.Deznikarna.Lendava.01_1_.jpg [2017].

Naloga:

Bilo je vroče popoldne 1916, ko smo se s prijatelji zbrali pred trgovino v središču Lendave. Nisem vedel, da bo moj stric Jurij Novak ...

Izdelek dijakov:

... odprl trgovino z začimbami in alkoholom ter kavarno. Čeprav še nismo dopolnili 18 let, nam je ponudil kozarec svojega najboljšega vina. Moji starši so nepričakovano prišli kupit začimbe, zato sem se skril pod mizo, da me ne bi opazili.

Moj oče je zelo strog in mi najverjetneje ne bi dovolil, da pijem. Od strahu nisem opazil, pod kakšno mizo sem se skril. Bila je namreč polna popra in čutil sem, da bom kihnil. Kihanja nisem mogel zadržati. Kihnil sem tako glasno, da je odmevalo po trgovini.

Moj oče je to slišal in pogledal pod mizo. Zelo sem ga razočaral. Zgrabil me je za roko in me vlekel do naše hiše. Ker je bil zelo strog, sem še tisti večer dobil eno za ušesa. Moja mama je bila zelo dobrosrčna ženska. Prijela me je za roko in me potegnila vstran od očeta. Bila je edina, ki je bila na moji strani ...

› Oskar Nemec, Erik Horvat, Urška Marič, Laura Feher, Hana Banfi, Tim Farkaš

Slika trgovine Jurija Novaka na Glavni ulici Lendave: Zbirka monografije, Občina Lendava, Podjetje za promocijo kulture FRANC-FRANC d. o. o, Murska Sobota 2005, str. 44.

Vir: http://lendava.si/sites/default/files/datoteke/priponke/monografija_lendave.pdf [2017].

Naloga:

V nekdanjem slavnem hotelu danes (od leta 2006) deluje mestna hiša. Nekdanji lastniki kompleksa zgradb, Eszterházyji, so zgradili njegov osrednji del, ki je služil kot zgradba za goste. Dolnjelendavska hranilnica je uspešno poslovno leto 1891 kronala tako, da je zgradbo kupila, razširila in odprla slavni hotel.

Prav tega leta sem tu začel delati kot natakar. Tako se je nekega dne pred hotelom ustavila kočija, iz katere je ...

Izdelek dijakov:

... izstopil znani nemški pianist Schwanz. Prišel je iz Berlina, da bi v hotelu zabaval goste. Znan je bil po svojem slogu igranja z nogami.

S kočijo so pripeljali tudi klavir, ki so ga s pomočjo natakarjev postavili na oder. Medtem, ko si je Schwanz umival noge, nas je z obiskom presenetil Eszterházy. Nad Schwanzevim slogom nastopanja je bil zgrožen, saj se mu ni zdel higienski.

Trdil je, da je njegovo dejanje odvratno, da to ni prava umetnost. Gostje hotela pa so bili nad nastopom navdušeni, saj so končno videli nekaj nenavadnega. Ko je Eszterházy opazil, kako ljudje uživajo, mu je postalo žal, da je kritiziral Schwanza. Zvečer se je odpravil k njemu, da bi se mu iskreno opravičil. Umetnik je po opravičilu molčal, nato pa se je začel na ves glas krohotati.

› Marko Bajs, Grega Novak, Dea Gal, Robert Požonec, Oskar Nemec, Erik Horvat

Mestna hiša v Lendavi

Vir: http://lendva.info/data/galerija/043f01c37bd01eb1f6d3981fe75e0719ff2cb5ee/31448448482MNTI_2283.jpg?v [2017].

VIRI IN LITERATURA

› **Spominska soba Štefana Galiča, Galerija-Muzej Lendava: http://www.gml.si/sl/zbirka-spominska-soba-stefana-galica/** [2017].

› **180 let lekarništva v Lendavi, Muzeju meščanstva, tiskarstva in dežnikarstva Lendava, Galerijja-Muzej Lendava: http://www.gml.si/sl/muzejska-depandansa/** [2017].

› **Od prve Avstro-Ogrske dežnikarne do znamenitega Indipa: http://www.pomurec.com/vsebina/23257/Od_prve_Avstro-Ogrske_deznikarne_do_znamenitega_Indip-a** [2017].

› **Kratka zgodovina pomembnejših zgradb v mestu Lendava, Nekdanji Hotel Krona, danes mestna hiša: http://lendva.info/go/683/894/KRATKA_ZGODOVINA_POMEMBNEJSIH_ZGRADB_V_MESTU_LENDAVA?lang=SI** [2017].

Kovács Sándor

Média, demokrácia és kisebbség

Miért fontos a média a demokrácia számára? Mi a média feladata, és miért fontos, hogy azt maradéktalanul elvégezze? És milyen szerepe van a médiának a kisebbség körében?

Sokszor halljuk és olvassuk, hogy a média szerepe kiemelt fontosságú. Arról már ritkábban esik szó, hogy ez miért is van így. Tény, hogy a média fontos, de talán fontosabb, mint gondolnánk. Ez főleg abban az esetben igaz, ha a média maradéktalanul ellátja a feladatát. A demokrácia nem tud működni hatékony és objektív média nélkül. A médiának meghatározott szerepe van minden társadalomban. Ezt a szerepet pedig törvényben is rögzítik. Ez alól Szlovénia sem kivétel. A szlovén médiatörvény a Hivatalos Közlönyben jelent meg 2006-ban a 110-ik kiadásban (Uradni List RS št. 110/2006)[1]. A szlovén médiatörvény 2. cikkelye értelmében médiának számítanak az újságok, folyóiratok, rádiós és televíziós műsorok, elektronikus publikációk, képújság és más periodikusan megjelenő írás a nyilvánosság számára. Szlovéniában a közmédiáról is létezik külön törvény. Ez a Szlovén Rádió és Televizióról (Szlovén RTV) szóló törvény, amelynek legutóbbi változata a Hivatalos Közlöny 2005-ös kiadásának 95-ik számában lett megjelentetve (Uradni List RS št. 95/2006)[2]. Először nézzük meg a média szerepét. Ahogy említettem, ezt a területet törvények írják elő. A fent említett médiatörvény is szabályozza a média szerepét. A 4-ik cikkelyben többek közt kifejti, hogy a szlovén állampolgárok jogainak megőrzése szempontjából is feladatot kell ellátnia. De feladata a kultúra megőrzése, a párbeszéd szintjének emelése és egyben a párbeszéd megőrzése is. A 6-ik cikkelyben olvasható, hogy a média munkássága a szólásszabadság elvén kell, hogy működjön, és a médiának szavatolnia kell a nyíltságot, valamint a vélemények sokszínűségét[3]. Ugyanez igaz a kisebbségi médiára is, mert alapjaiban ugyanaz a kisebbségi médiának a feladata, mint az országosnak. A kisebbséginél azonban ezek a feladatok specifikusak. A Szlovén Újságírók Egyesületének a 2017-es évi díjkiosztóján is elhangzott, hogy a regionális, illetve lokális hírek országos viszonylatban talán annyira nem jelentősek, azonban az adott térségben annál fontosabbak. És ez a kisebbségre hatványozottan igaz. De előbb nézzük magának a médiának a fontosságát.

Az újságírás demokráciában betöltött szerepével Karl Marx és Friedrich Engels is foglalkozott már. Marx 1842. május 15-én így írt a cenzúra negatív következményeiről: „a cenzúrázott sajtónak demoralizáló hatása van. A Rossz potenciális forrása, amelytől elválaszthatatlan a képmutatás, és ebből az alapvető hiányosságából ered minden további hibája. A kormány csak a saját hangját hallja, tudja is, hogy csak a saját hangját hallja, de mégis azzal áltatja magát, hogy a nép hangját hallja, és megköveteli az emberektől, hogy ők is elfogadják ezt az önámítást. Az emberek elmerülnek a politikai babonákban, részben belesüppednek a hitetlenségbe, vagy teljesen elfordulnak az állam ügyeitől, magánemberek gyülevész tömegévé válnak. Mivel a szabad írást törvénytelennek kell tekinteniük, hozzászoknak ahhoz, hogy a törvénytelent szabadnak, a szabadságot törvénytelennek tekintsék. Így pusztítja el a cenzúra az állam szellemét."[4] Marx és Engels a művükben elképzelt és vázolt társadalmat csakis objektív, cenzúrát nem ismerő sajtóval tudták elképzelni.

Ami a sajtót illeti és annak hatását a társadalomra, már az UNESCO is észrevette, és 1982-ben deklarációt is fogadtak el a média fontosságával kapcsolatban. Pontosabban arról fogalmaztak meg felvetéseket, hogy a

1 https://www.uradni-list.si/1/content?id=76040#!/Zakon-o-medijih-(uradno-precisceno-besedilo)-(ZMed-UPB1)

2 http://www.uradni-list.si/1/content?id=75330#!/Splosni-akt-o-dovoljenju-za-izvajanje-radijske-ali-televizijske-dejavnosti

3 http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAK01608

4 http://mediakutato.hu/cikk/2001_02_nyar/01_demokratikus_ujsagiras/

Fotó: Kiralj Tomislav

média, illetve sajtó fontos szerepet tölt be a fejlődésben, és jelentős szerepet abban, hogy a polgár részt tudjon venni a társadalmi folyamatokban. Egyben felhívják a figyelmet arra, hogy az oktatásnak és a szülőknek is arra kell törekedniük, hogy a nézők, hallgatók, olvasók kritikus tömeget alkossanak. (Košir/Ranfl, 1996: 11-12) Vagyis a média úgy tudja ellátni a feladatát, ha van egy kritikus közeg, amely megköveteli a minőségi újságírást és tartalmakat.

A média, vagyis a tömegkommunikáció megjelenésével vitathatatlanul nagy szerepet töltött be a társadalomban. Mérföldkő volt a nyomtatás megjelenése és elterjedése, azonban a rádió majd később a televízió megjelenése is befolyásolta a társadalmat. Jelenleg az internet és azon belül a szociális média van legnagyobb hatással a társadalomra. Gondoljunk csak az amerikai elnökválasztásra. A médiának tehát hatalma van, illetve pontosabban hatással bír. Kommunikációs kutatásokban ezt média-hatásnak nevezzük. A médiakutatások arra a megállapításra jutottak, hogy a döntéseinkhez (amelyek főleg a véleményünkre és magatartásunkra vannak kihatással) szükséges információkat döntő többségében a médiából merítjük. Ezzel a média az iskola és a templom szerepét csökkentette, és mivel a média az élet minden területén jelen van, neki tulajdonítható a legnagyobb hatás, de nem csak neki. A különböző kutatásokat összegezve arra a következtetésre lehet jutni, hogy a média csak korlátozott mértékben és áttételesen képes befolyásolni a közönséget, az egyik oka az, hogy a modern, plurális demokráciákban a média csak egy az embereket befolyásoló számos tényező között (ott van mellette egyebek között a család, az iskola és az egyház). Mindegyik tényező hatással bír, azonban ezeket nem lehet egymástól elkülöníteni. Egyrészt a kérdés komplexitása miatt van ez, mert a média és a közönség viszonya, egymásra gyakorolt hatása olyan összetett, hogy mindeddig nem sikerült egyetlen modellel meggyőzően leírni.[5] Abban azonban egyetértés van a kutatók között, hogy a

5 http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_02_nyar/04_manipulale_a_media/

Fotó: Kiralj Tomislav

média az, ami a legnagyobb hatással bír, azonban nem az egyedüli véleményformáló tényező.

A médiával kapcsolatban gyakran emlegetett „őrkutya" (watchdog) szerep különös hangsúlyt kap a kisebbségi média kapcsán, hiszen az említett szerep mellett a kisebbség jogait, kultúráját, érdekeit is kell őriznie. Van, amikor a többségi nemzet ellen is vagy a nemzetiség berkein belül. „A demokratikus újságírás soha nem helyezkedhet semleges, kívülálló álláspontra. Épp ellenkezőleg: fel kell ismernünk, hogy az újságírás is hatalmi tényező, amelyet sok politikus és érdekcsoport kihívásként érzékel. Csak a diktatúrákban nincs konfliktus az újságírók és a kormány között."[6] Winfried Schultz a „Mi kell a minőségi újságíráshoz?" című tanulmánya szerint az újságírás színvonala 3 tényezőtől függ: „(1) a megfelelő erőforrások meglététől, (2) a média függetlenségét garantáló jogi és politikai rendtől és (3) a szakmai előírások betartásától. A minőségi újságírás legfontosabb kritériuma a sokszínűség és az objektivitás."[7] Szlovéniában az újságírók részéről elvárt szakmai követelményeket az újságíró kódex[8] taglalja részletesebben, illetve a Szlovén RTV esetében az RTV-ről szóló törvény[9] is, amelynek az 5-ik cikkelye részletezi az újságírótól elvárt szakmai követelményeket.

Muravidéken a magyarság három elsődleges médiával rendelkezik. Nyomtatott sajtóban a Népújság, az elektronikus médiában pedig a Muravidéki Magyar Rádió, valamint a magyar nyelvű tévéműsorok stúdiója. Mind a három esetben közszolgálati médiáról beszélünk. John Keane, Média és demokrácia című művében külön fejezet szentel a közszolgálati médiának. Kiemeli, hogy privilegizált helyzetüknél fogva képesek arra, hogy újítsanak, kiegyensúlyozott, minőségi műsorokat állítsanak elő. Egyben lehetőségük is van a reputációjuk miatt tehetségeket is vonzani. Továbbá kiemeli, hogy a kisebbségnek szóló műsorokat is tartalmazza, és törekszik arra, hogy minél változatosabb műfajú műsorokat sugározzon. (Keane, 1999:87-88) Keane kihangsúlyozza, hogy a közmédiának át kell alakulnia, és legfőképp a vélemények széles választékát kell közvetíteniük, ami által hatalommal ruházzák fel az állampolgárokat. (Keane, 1999:94) A demokráciában a hatalom a nép kezében van, és a nép választja meg a képviselőit. Viszont döntést úgy tud alkotni az állampolgár, ha teljes körű információval rendelkezik, ami alapján ki tudja alakítani a saját véleményét. A teljes körű tájékoztatás ezért a kisebbségi média szempontjából még kiemelkedőbb szereppel bír, országos szintű választásoknál például az állampolgár több médiából szerezheti meg a szükséges információkat, miközben helyhatósági választásoknál a nemzetiségi berkekben szinte kizárólag a három említett média az, amely ezt a szerepet betöltheti, és tájékoztathatja a magyar kisebbséget a nemzeti önkormányzatok jelölt-

6 http://mediakutato.hu/cikk/2001_02_nyar/01_demokratikus_ujsagiras/

7 http://mediakutato.hu/cikk/2002_01_tavasz/06_minosegi_ujsagiras/

8 http://novinar.com/drustvo/o-nas/dokumenti/kodeks/

9 http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAK04461

jeiről. McQuil definíciója szerint a közszolgálati média olyan műsorszolgáltatási rendszer, amely közpénzekből gazdálkodik, nem nyereségérdekelt, vagyis nonprofit szervezet. Továbbá társadalmi felügyelet alatt működik, hogy kielégítse a kommunikációhoz kapcsolódó szükségleteket. Ahogy írják, egy olyan műsorszolgáltatás, amely a nagyközönség pénzéből a nagyközönség számára készül, miközben a nagyközönség alatt itt az egy régióban élő emberek összessége értendő. (Gálik/Polyák, 2005: 294)

Fotó: Kiralj Tomislav

A kisebbségi média szerepéről szóló szakirodalom meglehetősen hiányos, főleg ha a Szlovéniában működő kisebbségi médiáról keresünk információkat. A szlovén nyelvű szakirodalomnál Vlado Kotnik művéhez lehet visszanyúlni, amely A média és a nemzeti kisebbségek címet viseli, amely eredetiben így hangzik: „Mediji in nacionalne manjšine". A kötetben feldolgozott tanulmányok többsége az olasz kisebbségi médiára és annak szerepére vonatkozik, valamint a diaszpórában élő szlovén kisebbségekre, azonban tudunk következtetéseket levonni a magyarság, illetve magyar nemzetiségi média számára is. Kotnik kifejti, hogy a nemzetiségi média alapvető feladata a nemzetiség megőrzése. (Kotnik, 2013: 7) Ez a szlovéniai magyar nemzetiségi média alapvető célja is. Ezt a gondolatot folytatja is, amikor tanulmányokra hivatkozva elemzi, hogy a nemzetiség érdekeit a legjobban a nemzetiségi média tudja tolmácsolni, míg a nemzetiség érdekeitől a „legtávolabb" a központi média helyezkedik el. (Kotnik, 2013:11) Említettük, hogy a kisebbségi média fő feladata a nemzetiség megőrzése és tájékoztatása. Vincze László: Kétnyelvűség, média- és nyelvválasztás című tanulmányában a médiakutató a szlovákiai magyarsággal foglalkozik, viszont kiemel egy fontos szempontot, ami a mi szemszögünkből is lényeges. Vincze kifejti ugyanis, hogy a kétnyelvű közösségben mind a két nyelven elérhetők a médiatartalmak, és ezért fontos, hogy a mindkét nyelvet ismerő személy melyik médiatartalmat fogja választani, hiszen a média fontos nyelvhasználati szféra, mert például ha a fiatal a magyar médiatartalmat választja, akkor napi szinten több kapcsolata van a magyar nyelvvel.[10] Tehát a kisebbségi média szempontjából fontos feladat, hogy a nemzetiséget érintő témákban széleskörű, objektív tájékoztatást adjon, másrészt viszont az országos, illetve régiós témákról is lehetőleg gyorsan és jól tudósítson. Ez pedig a fentiek alapján két szemszögből is kiemelkedően fontos. Elsősorban, hogy a nemzetiség tagjai saját anyanyelvükön értesüljenek az őket érintő témákról, másrészt, hogy ne más nyelven jusson el hozzájuk az információ, aminek következtében kevesebbet használnák a nemzetiség nyelvét.

Összegezve elmondhatjuk, hogy szabad sajtó és objektív tudósítás nélkül a demokratikus rendszer nem tud működni. Manapság a döntéseinket lényegesen befolyásolják a birtokunkban lévő információk. Ezeket pedig döntő többségében a médiából szerezzük. Ebből következik, hogy a regionális média és a nemzetiségi média ismételten kiemelt szereppel bír. Az országos szintű médiába ritkábban jutnak el a kisebb, helyi vonatkozású események. Magyar nyelven pedig még ritkábban. Vagyis ha jól akarunk dönteni, információra van szükségünk, amelyet pedig a média tud biztosítani számunkra, amennyiben széleskörű, objektív tudósítást végez.

10 http://mediakutato.hu/cikk/2008_04_tel/10_ketnyelvuseg_mediavalasztas/

SZAKIRODALOM

- **Manca Košir/ Rajko Ranfl: Vzgoja za medije. DZS, Ljubljana, 1996. (saját fordítás)**
- **John Keane: Média és demokrácia, Helikon Kiadó, 1999**
- **Gálik Mihály/Polyák Gábor: Médiaszabályozás, KJK-Kerszöv Kiadványok, Budapest, 2005.**
- **Vlado Kotnik: Mediji in nacionalne manjšine, Univerzitetna založba Annes, Koper, 2013.**

Mitja Süč

Arhitekturno-urbanistična delavnica

Lendava je konec julija gostila arhitekturno-urbanistično delavnico na temo mesta Lendava, ki so se je udeležili predstavniki ljubljanske, mariborske in zagrebške fakultete za arhitekturo. Delavnica je potekala pod mentorstvom nekdanjega dekana Fakultete za arhitekturo v Ljubljani, prof. Petra Gabrijelčiča in prof. Idisa Turata. Namen tovrstnih delavnic ni samo dajanje konkretnih predlogov za določen prostor, temveč odkrivanje problematike in akumulacija idej za njihovo reševanje.

Prednost imajo študentje izven obravnavanega okolja, saj je njihovo razmišljanje o konkretnem prostoru neobremenjeno, njihovi predlogi pa izzivalni in radikalni. V delavnici smo se dotaknili aktualnih vprašanj, ki trenutno pestijo naše mesto. Tako smo poskušali oživiti staro mestno jedro z vzpostavitvijo nove poteze, ki bi se vila od Dvojezične srednje šole do stolpa Vinarium. Med drugim bi vključevala ureditev Trga Zale Györgya, blagovnico, prostor ob cerkvi Sv. Katarine in grad.

Skušali smo revitalizirati tudi mnogokrat pozabljeno Spodnjo ulico, kjer smo predvideli javni program, ki bi se odpiral na ulico in jo tako dodatno zaznamoval. Ustvarili smo novo turistično pot, ki bi vodila iz mesta preko goric, hkrati pa povezovala pomembnejše turistične točke. Skupina hrvaških študentov je ponudila rešitev, in sicer širjenje mesta v t. i. novo Lendavo, ki bi se nahajala južno od reke Ledave. Predlog je nastal kot odgovor na današnje stanje v nekaterih mestih, kjer urbano življenje ne poteka več v starih mestnih središčih, temveč v veliko manj kakovostnih nakupovalnih centrih.

S podobnim stanjem se je pred leti soočala tudi Ljubljana, kjer se je življenje iz središča mesta preselilo v nakupovalno središče BTC, ki ponuja vse elemente mesta. Ena od pomembnih točk je bila tudi ureditev vodovja in zelenja v Lendavi. Osmislili smo zeleno potezo, ki se razprostira ob reki Ledavi in Črncu. Povezali smo jo z zelenimi prostori v mestu in predlagali rešitve za potencialne prostore ob njej.

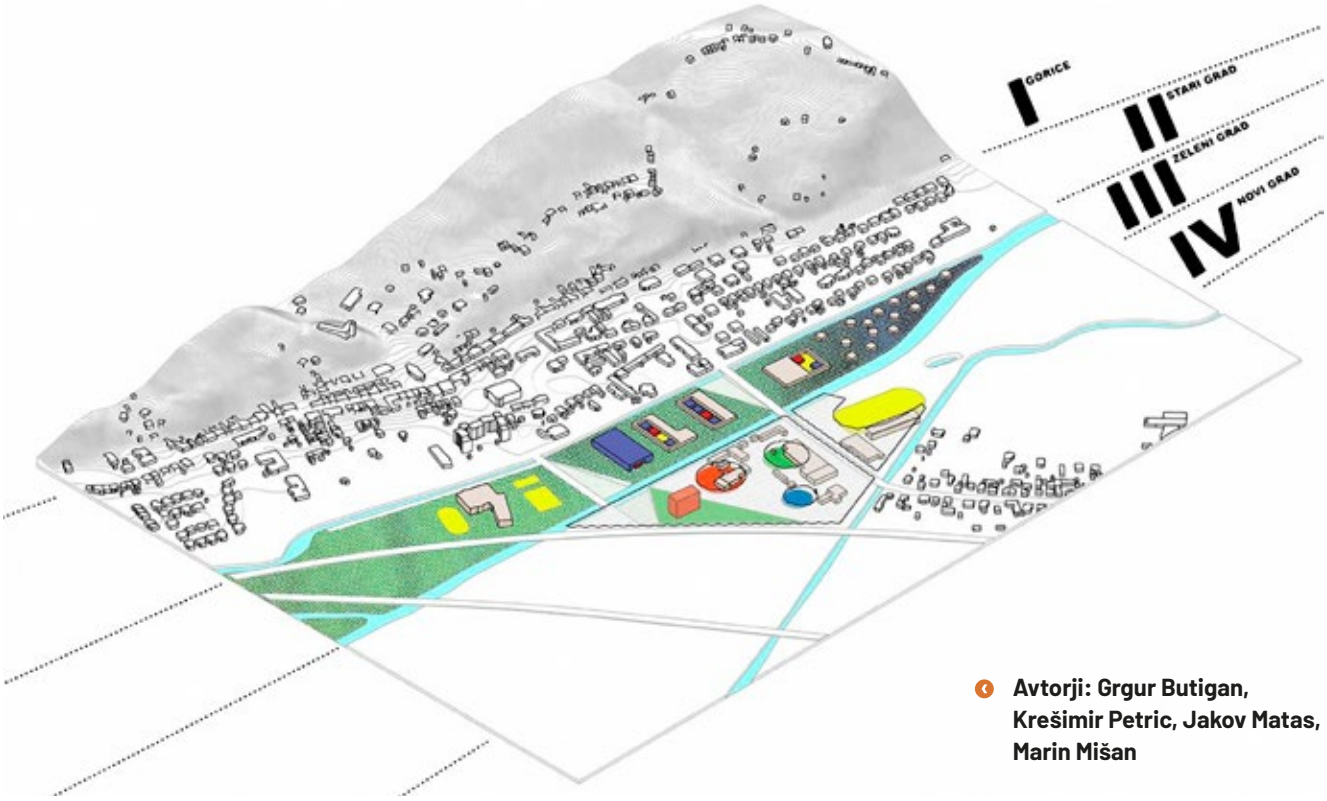

Avtorji: Grgur Butigan, Krešimir Petric, Jakov Matas, Marin Mišan

Nazadnje smo se lotili industrijske cone. Predvideli smo različne scenarije, ki bi privabljali nova podjetja, ki bi vplivala na kulturni, gospodarski in socialni razvoj Lendave. Delavnica se je izkazala za zelo uspešno, saj smo kot bodoči strokovnjaki ponudili odgovore na problematiko, ki ne zadeva samo grajenih struktur. Z našimi arhitekturnimi in urbanističnimi predlogi želimo za uporabnike ustvariti boljše, privlačnejše okolje, hkrati pa pokazati veliko mero občutljivosti do obstoječega. Navsezadnje je to naše poslanstvo.

Avtorji: Kaja Novak, Gregor Blaj, Andraž Tufegdžić.

Avtorja: Gregor Vida, Anja Strmecki

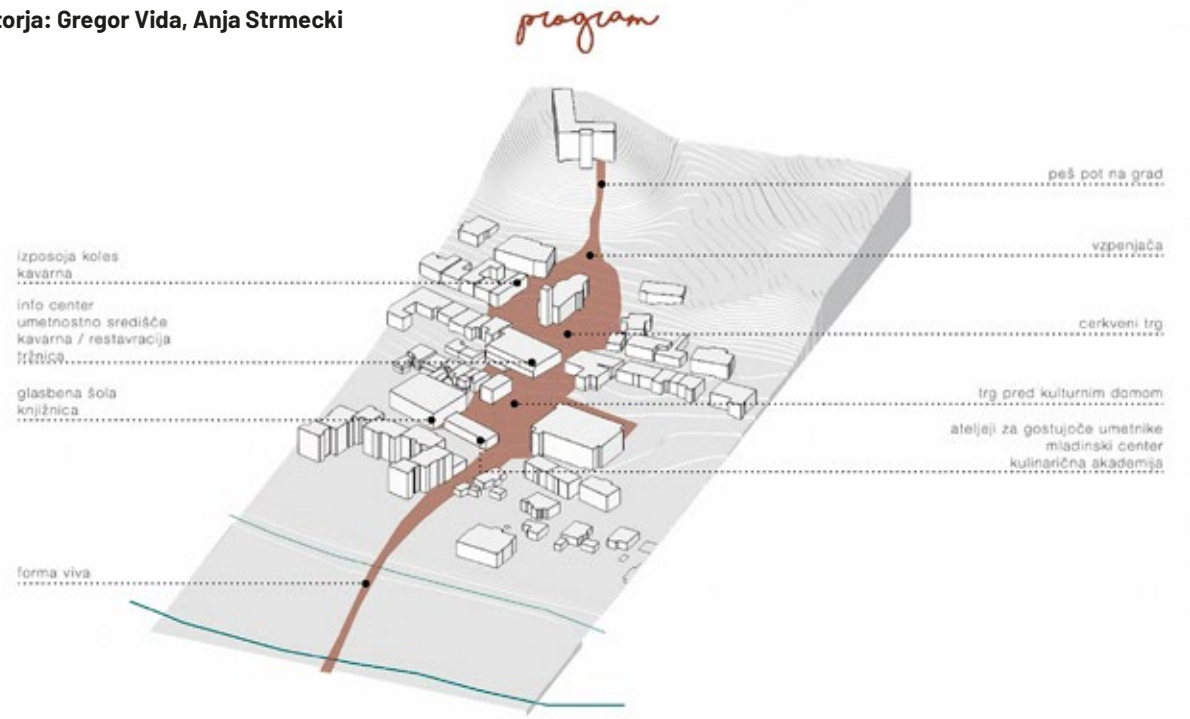

Avtor: Mitja Suč

Olga Paušič

PAFOS – evropska prestolnica kulture 2017

O turističnem bumu na Cipru, Afroditinem otoku, je zadnjih nekaj let mogoče slišati veliko besed. Zaradi stopnjevanih aktivnosti različnih terorističnih skupin v Turčiji, Egiptu, Tuniziji in zaradi ekonomske krize v Grčiji se za omenjene dežele odloča manj potovalcev, Ciper je pa blizu, varen in dostopen. Vsekakor tudi zanimiv. Celo v zimskih mesecih, ko so temperature med 17 in 20 stopinjami Celzija, morje se pa tudi ne ohladi pod 17 stopinj. Tako smo se odločili lani decembra, da bomo pokukali tja, da se prepričamo, če so pohvalne besede o otoku upravičene.

Ciper je privlačen kljub temu, da je od 1974 razdeljen na dve državi: na severu je Turška republika Severni Ciper, ki je razen Turčije ne priznava nobena druga država, na jugu pa Republika Ciper, od leta 2004 članica Evropske unije, kjer živi pretežno grški živelj. Svetovni politiki si že lep čas prizadevajo za združitev obeh delov Cipra, a žal brez vidnega uspeha. Konflikti med Turki in Grki imajo globoke in razvejane korenine. Razlike med severom in jugom otoka so velike, a ne tako velike, da jih turizem ne bi obvladal in presegel. Turizem cveti tako na severu kot na jugu Cipra. Dodatno vrednost turistični ponudbi Republike Ciper pa je letos gotovo prispeval tudi PAFOS (turško Baf/Gazibaf), pristaniško in letoviško mesto na

Prestolnico obeh držav, Nikozijo, deli od 1974. leta »zelena črta«, ki je strogo varovana.

Pafos je lepo urejen turistični in letoviški kraj s številnimi hoteli in bogato ponudbo.

vir: internet

Otok Ciper (Pafos leži na skrajnem jugozahodu Republike Ciper)

skrajnem jugu otoka, torej na grškem delu, ki je bil (skupaj z danskim Aarhusom) evropska prestolnica kulture 2017. S čim je torej Pafos v letu 2017 osvajal naklonjenost in srca obiskovalcev?

› Rojstni kraj boginje Afrodite

Ko se po odlični avtocesti, in sicer po levi strani, pripelješ iz prestolnice Nikozije mimo Larnake in Limasola na jug otoka, te presenetita modrina širne morske gladine in azurno nebo, ki se zdi razpeto do neskončnosti, čeprav zemljevid kaže, da je otok oddaljen od Turčije le 68 kilometrov, od Sirije 95, od Egipta 325 in od Grčije 830 kilometrov. Kakšnih 25 kilometrov pred Pafosom se je treba vsekakor ustaviti ob obali in se fotografirati pri čereh, ki pomenljivo štrlijo iz morja. Tu se je namreč – kot je znano iz mitologije – iz morske pene rodila Afrodita, boginja ljubezni in lepote.

V bližini Pafosa, kjer se je med čermi iz morske pene rodila boginja Afrodita.

Bajeslovno izročilo pravi, da je bila Afrodita hči boga Urana, ki mu je sin Kronos odrezal spolne organe in jih zalučal v morje. Seme se je pomešalo z morsko vodo, ki se je spenila in iz te pene naj bi se rodila najlepša grška boginja, zaščitnica zaljubljenih, Afrodita. Iz morja se je napotila na kopno in kmalu je v bližini zrasel tempelj Uranija, kjer je bilo središče njenega čaščenja. Afrodito poznamo kot boginjo, ki je s svojimi dejanji spodbudila znamenito ljubezensko zgodbo med lepo špartansko kraljico Heleno, ženo kralja Menelaja, in trojanskim kraljevičem Parisom, posredno pa je povzročila 10-letno trojansko vojno. Se še spomnite znamenite zgodbe iz antične mitologije? Zgodba je taka: na svatbo morske nimfe Tetide so bili povabljeni vsi bogovi razen Eride, ki se je ujezila in vrgla med svate zlato jabolko z napisom Najlepši. Za jabolko so se potegovale Afrodita, Hera in Atena. Katera je torej najlepša? Niso se mogle zediniti, zato je bog Zevs predlagal, naj presodi trojanski kraljevič Paris. Vsaka od treh boginj mu je obljubila nekaj mamljivega, a najbolje se je odrezala Afrodita: če izbere njo, bo dobil za nagrado najlepšo žensko na svetu, lepo Heleno. Afrodita je izpolnila obljubo. Paris je špartanskemu kralju Menelaju speljal ženo Heleno in pobegnil z njo v Trojo (danes mesto v Turčiji), Menelaj in njegov brat Agamemnon pa sta zbrala mogočno vojsko in ladje so odplule iz Grčije v Malo Azijo. O desetletni trojanski vojni pa pripoveduje Homerjev ep Iliada.

› Kraljevske grobnice

Na obzorju kmalu uzreš bele stavbe Pafosa, ki se raztezajo v zalivu, danes pomembnem turističnem pristanišču. Zaščitni znak mesta je srednjeveška utrdba na obali, ki so jo leta 1586 zgradili Turki kot zaščito pred napadi z morja. Nazadnje je opravljala svojo funcijo, ko so na Cipru gospodarili Britanci. V preteklosti se je namreč tukaj veliko trgovalo, Pafos je bil pomembna luka in bogat kraj. Današnji Pafos stoji na temeljih nekdanjega naselja Nea Pafos (Novi Pafos), ki je bilo ustanovljeno nekje v 3. ali 4. stoletju pred našim štetjem, o čemer pričajo arheološke najdbe, imenovane kraljevske grobnice, razkošna podzemna počivališča umrlih na sami morski obali. Gre za prave podzemne palače, ki imajo poleg osrednjega grobnega prostora še vrsto stranskih, kamor so odložili »prtljago«, ki jo je preminuli odnesel s sabo v onostranstvo (hrano,

Ena izmed mnogih t. i. »kraljevskih grobnic« na morski obali (2.–4. stol. pr. n. št.)

uporabne predmete, dragocenosti, sužnje in gotovo tudi ženske spremljevalke). Postavlja se vprašanje, zakaj so grobnice kopali na sami morski obali. Verjeli so namreč, da bo duh od tod hitreje in laže našel prostranstvo onostranstva in odplaval po širni morski gladini .

Zaradi trgovine je bilo mesto pomembno in bogato. Dokazano je, da so razkošne grobnice vse do 3. stoletja po našem štetju uporabljali za pokope predvsem premožnih meščanov in bogatih trgovcev, da torej v resnici ne gre za kraljevske grobnice, kajti v času, ko so grobnice nastale, Pafos ni bil samostojna kraljevina, ampak je bil pod vladavino Ptolomejcev, domačih kraljev torej ni bilo. Zadnji kralj Pafosa Nikokles si je skupaj z družino vzel življenje zaradi hudih konfliktov s Ptolomejem I., takratnim vladarjem tega območja, in se tako izognil Ptolomejevemu maščevanju zaradi izdaje. 1980. leta so bili grobnice in celoten arheološki kompleks uvrščeni na Unescov seznam svetovne kulturne dediščine.

Vhod v Arheološki park Pafos

› Arheološki park v Pafosu

Zelo zanimiv je tudi arheološki park, odkrit leta 1962, ki se razteza tik ob morski obali; v njem so na ogled »poustvarjene« vile iz obdobja, ko so tukaj gospodarili Rimljani (2. in 3. stol. n. št.). Lepi primeri rimskih patricijskih hiš so Dionizova, Tezejeva in Aionova hiša z dragocenimi, odlično ohranjenimi in restavriranimi mozaiki, ki krasijo vse bivalne prostore rimskih vil. Upodabljajo razkošne zabave, ki so se jih udeleževali tako bogovi kot smrtniki, se opijali do nezavesti, pač v duhu tedanje hedonistične miselnosti, da je cilj človeškega življenja uživanje v vsem dobrem. Obiskovalec dobi dobro sliko o življenju tedanje družbene smetane in njenih bivanjskih navadah. Mozaiki so pričevalci obrtniških spretnosti tedanjih mojstrov, obenem pa dokaz umetniške domišljije ustvarjalcev, ki v svojem času niso bili kaj prida cenjeni, mozaiki pa ne občudovani, kot so danes. V bližini je na ogled tudi rimski amfiteater iz 2. stol. n. št. in tempelj Asklepiosa, grškega boga zdravilstva.

Pafos je omenjen tudi v Svetem pismu. Sem naj bi prišla apostola Pavel in Barnaba širit krščanski nauk. Tedanjega rimskega konzula Sergiusa Paulusa sta (s pomočjo čudeža) prepričala, da se je spreobrnil v krščansko vero. Čudež ali pomoč Božje roke naj bi bila oslepitev maga Bar-Jezusa, konzulovega sodelavca, ki je spletkaril in ščuval ljudi proti apostoloma Pavlu in Barnabi.

Pafos se lahko pohvali tudi s številnimi sodobno urejenimi muzejskimi zbirkami v Arheološkem muzeju, Bizantinskem muzeju, Muzeju ciprske folklore itd.

Mozaiki iz Dionizove hiše

Dionizova hiša, rekonstrukcija rimske vile iz 2. stol. pr. n. št. s čudovito ohranjenimi talnimi mozaiki v vseh prostorih.

› Turistična ponudba

Pafos, pred 25 leti še zaspana ribiška vas, je pridobil na veljavi po odprtju bližnjega mednarodnega letališča leta 1970, posebej pa še po letu 1974, ko je bila tudi prestolnica Nikozija z »zeleno črto« prepolovljena in je postalo njeno letališče Ercan manj pomembno. Turizem cveti, zahvaljujoč ugodni klimi, v bistvu vse leto in prebivalci (okoli 33 000) živijo s turizmom. Prva naloga pri uresničevanju projekta Pafos – evropska prestolnica kulture je bila pridobiti za to domačine. Brez velike podpore lokalnega prebivalstva želenega cilja ne bi mogli doseči. Na srečo je dejstvo, da je večina domačinov močno vpeta v turistično ponudbo, tako da ljudi ni bilo težko pridobiti in navdušiti za projekt. Nato so močno povečali hotelske kapacitete, ki so danes na evropski ravni, in kulinarično ponudbo, ki je resnično izjemno pestra, saj je v mestu na desetine lepo urejenih lokalov s tradicionalnimi grškimi jedmi, pijačo in slaščicami. Naleteli smo na lepo število

Prehod iz severnega v južni del Nikozije je mogoč s potnim listom mimo kontrolnih točk.

prodajaln zanimivih rokodelskih spominkov; izbira teh je dobesedno neskončna, saj so se snovalci projekta zavzeli tudi za izobraževanje in usposabljanje lokalnih obrtnikov in izdelovalcev turističnih spominkov. Res pa je, da so njihove cene kar zasoljene, podobno kot za izlete z džipi po okolici ali denimo panoramske polete s

Nekoč karavanseraj, danes Büyük Han, je lično turistično zbirališče z gostišči in prodajalnami spominkov.

Mošeja Selimiye v severnem delu Nikozije je bila zgrajena v 13. stoletju kot krščanska cerkev, leta 1571 pa so jo Turki preuredili v mošejo.

helikopterji nad Pafosom in okolico. Hoteli in turistične pisarne v mestu organizirajo tudi nakupovalne izlete v Nikozijo, ki slovi po luksuznih prodajalnah svetovnih modnih znamk oblačil, obutve, ročno tkanih preprog, kozmetike itd. Presenetilo nas je, da gostinski delavci brez težav spregovorijo nemško in angleško, tako da ni ovir v komunikaciji. Pojasnili so nam, da so v priprave na kandidaturo za evropsko prestolnico kulture vključili tudi izobraževanje gostinskih in turističnih delavcev, obrtnikov, celo zainteresiranih domačinov, v različnih jezikih, kar se jim je že pred razglasitvijo za evropsko prestolnico leta bogato obrestovalo.

Organizirajo tudi izlete v gorovje Trodos, kjer lahko pridejo na svoj račun ljubitelji pestre vegetacije in živalskega sveta, mogoče pa je obiskati tudi zadnje počivališče prvega predsednika neodvisnega Cipra škofa Makariosa III. v samostanu Kykkos, 70 kilometrov severozahodno od Pafosa. V letih priprav na kandidaturo za EPK 2017 so deset kilometrov od mestnega jedra uredili velik vodni park, ki nudi preštevilne možnosti razvedrila tako v topli morski vodi kot v pokritih bazenih na kopnem. Odprt pa je le od maja do konca oktobra. Nedaleč proč je živalski vrt v naravnem okolju, kjer so na ogled številne ptice, kače krokodili, zajci, koze in še kaj.

› Skratka – za vsakogar nekaj!

Med ogledom Pafosa smo ugotovili, da so domačini izjemno prijazni, radovedni in nadvse gostoljubni. Lokalna vodnica nam je povedala, da gredo mestne oblasti domačinom zelo na roko, tako da lahko brez ovir in dajatev prodajajo na ulicah doma pridelano hrano in pijačo, rokodelske izdelke in tudi jedi, ki jih lahko poješ med sprehodom ob lepo urejeni obali, po parkih in ozkih uličicah.

Pafos je živahno mesto od jutra do noči, a največ prireditev za turiste se zvrsti po sončnem zahodu. Do poznih ur odprte prodajalne vabijo z zelo raznoliko ponudbo avtentičnih spominkov, naleteli smo na številne knjigarne in mini galerije, kjer predstavljajo domače umetnike, in sicer od slikarjev, kiparjev do literatov, pevskih zborov in recitatorjev. Na pomembnejših turističnih točkah potekajo koncerti in nastopi folklornih skupin. Zelo pisano in pestro!

Pafos se je na svojo vlogo kulturne prestolnice Evrope v letu 2017 odlično pripravil in jo tudi uspešno odigral.

V severnem delu Nikozije je še mnogo starih »otomanskih« stavb.

Pafos je lepo urejen turistični in letoviški kraj s številnimi hoteli in bogato ponudbo.

Pafos je poln plakatov, ki opozarjajo, da je mesto evropska prestolnica kulture v letu 2017.

Aleš Šteger

Kő (Kamen)

Senki sem hallja, amit a kő magában őriz.
Parányi, csak a sajátja, mint a fájdalom,
Foglyul a cipő bőre és a talpa közt.

Amikor leveted, levél kavarog a kopasz fasorokon.
Ami volt, sosem lesz többé;
És más jelek halmokban rothadva.
Közeli klinikák szaga. Némán mész tovább.

Amit magadban őrzöl, azt senki sem hallja.
A saját köved egyetlen lakója vagy.
Éppen eldobtad.

(fordította: Halász Albert)

Aleš Šteger

Gémkapocs (Sponka)

Zavartan leteszed a papírt.
Csak most veszed észre a gémkapocs rozsdás nyomát.
A befelé vezető út spirális jelét.

Mint láthatatlan fonál, összefogta a világ rongyait.
Melegített, így magába fordulva. Mint a magzat.
Mint a meztelen csiga. Mint test a tömegsírban.

Nem szándéka elvenni vagy hozzáadni a világhoz.
Nem teremtő, apró gémkapocs. Csak érintést okoz.
Valaki levette. Ki, miért – nem tudod.

Sem azt, hány lap veszett el.
Ujjad végigmegy a lenyomaton, és kezded újraolvasni.
Nyílik előtted a térben a térben a tér.

E versnek nincs vége.

(fordította: Halász Albert)

Šooš Mihael:

Mikulásvárás

Elővesszem kis cipőmet,
nem sajnálom rá erőmet.
Megtisztítom én nagyon,
az ablakomba kirakom.

Este csendben várakozva,
családommal játszadozva,
figyelek én minden neszre,
az órán lévő minden percre.

Mikor jő el ő énhozzám?
Megtalálja az én portám?
Izgulok már, de nagyon.
Elég jó voltam vajon?

Így múlnak el hosszú percek,
és én lassan elszendergek.
Mély álmomban szinte látom,
ismét eljött a barátom.

Korán reggel virradóra,
mikor hetet üt az óra.
Magamra rántom téli ruhám,
az ajándékom kint vár már rám.

Igaz, hogy nem láthattam
Szent Miklóst a házamban.
De örülök, hogy ismét eljött,
és szerzett nekem nagy örömöt.

Bence Lajos

Mégsem volt hiába

(A reformáció 500. évfordulójára)

Így lépegethetett a genfi
emlékmű előtti lépcsőn,
gondolataiba merülve,
a történelmi időkre
feszülve Illyés Gyula bátyánk,
Genfben, a reformáció
emlékművénél.

Ahogy teszem
most én, fél évszázaddal
később Lendván, róva
a sorokat, versben vezekelve,
önmagammal, és a tanításból
kikerekedő Tan-nal,
kibúvók erdején
átvágva, megbánást mímelve.
Az inkvizícióra és máglyahalálra
mentséget már nem keresve,
válaszul, a lutheri/kálvini
Tettre.

Ötszáz évvel később,
égen, földön hirdethető:
mégis megérte a tudományos
önfeláldozási tett, a sok
máglya-halál. Vagy legalábbis:
nem volt hiába, hisz'
eltűnőben az ŐK és a MI
közötti arcokon megjelenő
ráncok, az Azok és az egyedül
MI, az Igazhitűek közötti,
azóta is temetetlen
szakadékok és a sáncok.

A melldöngetés zajában
fonnyadó, hitviták hevében
fogant szitok-virágok:
Mert egy az Isten, s tegyük úgy,
hogy még inkább Egy legyen,
Szentlélekben, velünk
Egységben.

Hirdesse minden torok,
szabadon, fennhangon minden
földi lény, szilárd
meggyőződéssel: Erős vár,
a Mi, Közös Istenünk.

Šooš Mihael

Minden éjjel felkelek

Minden éjjel felkelek,
a cumisüvegért megveszek.
Kiabálok nagyon bátran:
"Miért nincs a szörpöm itt az ágyban?"

Apa, anya félkómában
nézik mi van megint nálam.
Én csak tovább hisztizem,
amíg vágyamat el nem érem.

Amint mindent megkapok,
ismét fekvő helyzetben vagyok.
Reggelig már nem kelek,
így most már pihenhettek.

Franc Koren

Opiti vinogr(a)dnik

Sladka solza v morju kislega grozdja,
sodi brez dna vrejo zmeraj globlje.
Poganski roparji pišejo nova poglavja v biblijo.
On preveč pijan, da bi vstal iz omame priprošnje:
»Se lahko vrneš k meni?
Lahko preplavaš morje vinogradov?
Prenašaš odisejo bolečine, ki povprašuje po domu?
Ali lahko ...?«

Lahko odideš spet od mene?
Čez to močvirje panonskega sveta,
tja, kjer dlesni krvavijo, ko sesaš zemljo,
ki ni nikoli okusila vina.
Tja, kjer kri se kisa na skalah, ki ne vedo, kaj je črnica,
kjer jalova je tvoja duša, kaj šele telo.
Kaj šele telo ...
popikano od dražljajev tujega.

Ko boš spet tu,
poslušaj, kako hreščijo trte pod vihtečo sekiro,
kako divje oči blaznijo, ko plitvé in sušé se najine struge.
Kaplje vina kot kaplje krvi solzijo spomine,
zarezane zmeraj globlje v kožo vinogr(a)dnika,
vse dokler se še duša ne mumificira.
Ko boš spet tu ...
Poslušaj, poslušaj ...
Ker gledala boš nebo.

Janja Magdič

Lendava

Lendava –
so to gorice,
ki se nad mestom vijejo
in dobro vino dajejo?

Je to tam,
kjer po svetovnem bogračU diši,
se lendavski špricer dobi
in perec v ustih topi?

So to naš grad in Sv. trojica,
Vinariuma veličasten razgled,
ki turiste vabijo v gosté?
V breg brusit peté?

Ali znane lendavske Terme,
kjer se zdravje krepi
in daje gostom novih moči?

So to pesem, ples, veselje ljudi,
ki zmerom se jim delat mudi?
Ali lepote zelene narave
kjer Prekmurci od nekdaj v sožitju živé?

To je šopek lepote
različnih kultur in ljudi,
ki vedno znova vabi
v prijazno mesto med dobre ljudi.
To se le v Lendavi lahko zgodi!

Grafika: Sebastijan Časar

Lajos Bence

Mikszáth letuje v Rogaški

Tu letoval je stari Paloc
v poletjih svojih zadnje desetletje,
v senci madžarskega hrasta, o katerem
živo pričajo spomini, pretekle slike,
pil od jutra do večera velike špricarje,
kadil pipo in prespal večino dneva,
zbujajoč se le od lastnega hropenja
ob hihitanju živahnih sobaric
ali pa so ga zbudili hlapi tleče
pipe, ki grizejo oči skeleče, hotel
Palast pa mu je postregel še en bokal.

Njegov zdravnik piše o njem:
strašno se mu gnusila je voda,
privlačile so ga Rogaške toplice,
njih spokoj, sem se je umaknil
pred truščem monarhije,
ker toplice Tatre bile prepolne
so habsburške gnade,
obolele od krvnih bolezni,
morda ga je prav to njega dni
odvrnilo, velikega Paloca,
pa še prepoln parlament
nižjega plemstva, plemenite živine ...
– nedobro njihovo! –
je vzdihoval, ko je v sanjah
pred mrakom klical natakarja
kot nekdo, ki je sredi težkega
parlamentarnega krega.
Tedaj je namesto večerje
shajal s kozarcem laškega
piva – peneče dobrote.

A največkrat je pil špricar,
pero, pisanje, kvečjemu kakšno pismo,
tu in tam kašna ideja
h knjigi o Jókaiju,
bolj poredko je prodrl
iz skorje siromaka
in prtljage pesnika
s kmečko garderobo,
kot tulec za brusni kamen,
ki pregnan je pod napušč
in tam pahnjen v pozabo
v dobi brez kombajnov
kot prastaro orodje za fitnes
– s pogonom na roke, ki oblikovalo
je boke in život človeka
– kosa.

(Prevod: Béla Szomi Kralj)

Ilustracija/Illusztálta: Peter Orban

Lidija Alt

Na poti

Jutro mi oči
je prebudilo,
moj korak
v gorice napotilo.
Vse više in više,
mimo gradu,
do Sv. trojice
korak moj hiti,
na poti srečuje
veliko ljudi.
Na vrhu zelenem
stolp v nebo štrli,
višina njegova
razkriva neskončne poti,
ki peljejo me v gorice,
kjer sladek grozdič kliče,
ki peljejo me na poljane,
kjer bistrim si možgane,
ki peljejo me v gozdove,
kjer ptica pesem poje,
ki peljejo me v toplice,
kjer namočim si nožice...
Tako polepšam si
svoj dan,
da bo zdrav in nasmejan.

Grafika: Peter Orban

Srečko Kosovel

Balada

V jesenski tihi čas
prileti brinjevka
na Kras.

Na polju
že nikogar več ni,
le ona
preko gmajne
leti.
In samo lovec
ji sledi ...

Strel v tišino;
droben curek krvi;
brinjevka
obleži, obleži.

Albert Halász

Balada o pesmi – S. K. -u

Kakor brinjevka
v jesenski tihi čas
prileti na Kras.

Sam je, oj, poet,
na polju nikogar spet,
le brinjevkin let.

Brinjevka – poet!
Preko gmajne mu sledi
lovec na misli.

Strel v tišino:
le droben curek krvi;
pesem obleži,

obleži.

Srečko Kosovel

Ballada

Az őszi csöndbe
fenyőrigó
száll a karsztvidékre.

A mezőn
már senki sincs,
csak ő.
A parlag felett
száll.
És csak a vadász
követi ...

Lövés a csöndbe;
csepp vér fröccsen;
a fenyőrigó
elterül, elterül.

(fordította: Halász Albert)

Halász Albert

Ballada a versről S. K.-nak

Mint fenyőrigó,
ideszáll őszi csöndbe,
a karsztvidékre.

A költő maga.
A mező üres újra,
Csak rigó-röpte.

Rigópoéta!
Eszme-vadász követi
a parlag fölött.

Lövés a csöndbe;
apró vércseppek, és a
vers, ím, elterül,

elterül.

(fordította: Halász Albert)

Pál Péter

A szavakért

Soká hittem, s féltem én,
de elhagyott e két erény,
Most üres szívem búsan várja,
hogy hite s félsze megtalálja.

/France Prešeren/

Már csak néhány nap,
és kiröpítesz engem innen.
Elillanok, felszívódok egy
korból, amelyben egy szép napon
kidöcögtem a nap alá,

ahol a Szó felderengett, lobogott,
szeretett, majd szikár kódokká
korcsosodott a veszteség,
az áldott szemérem, az áhítatos
nyugalom, a talpnyaló úttörés porondján.

Mert a szó csak addig Szó,
míg eleven, duzzad, bitorol.
Nem kérdi, minek vagy kinek,
csak dőzsöl és tarol.

A csüggeteg légből csodát csihol,
lánghalról és tüskés disznókról szónokol.
A Szó nem más, mint üvöltő érzetek,
dacolva lopakodó, fortyogó képzelet,
vagy kisleány sóhaja, ha hervad
a Tündérkert.

Nem szemfényvesztők lándzsája a Szó,
az varázsszőnyeg annak, ki
amúgy is szárnyaló.
Örvénylő tenger, mely lángra kap,
félhomály, ha napfényben széthasad,

az eltévelyedettek mentsvára
az Úr üzletének leltára,
egy-egy csekélyke panaszfal,
ha a dölyfösisten sem vigasztal.

De a szó, mégis, csak addig hatalmas,
míg a talmiak hada ki nem tiltja a
tágas és szabad univerzumból,
kelepcébe kényszerítve,

hogy rendezett ösvények falai közt
menetelve cingáran lihegje ki kilétének
csonka maradványait.

Egy hűvös reggelen aztán ilyenné válik:
jó lesz, meg rossz lesz,
meg köszönöm, jó napot.
És akkor leteperik a világot
a szűkszavú álnokok.

Pál Péter

A nap végén

Mit a nap végén számom kér a lelkiismeret,
mindössze ennyi:

Levendula-illatot megcsalva
idegen szagok gályarabjává lenni.

Gondolat, szó- mind egyre megy,
megkábít a szándék-tett-egyveleg.

Ilyenkor Angyalka a margón rekedve
megremeg.

Zágorec-Csuka Judit

Én nem voltam még

Én nem voltam még madár,
amely szabadon repülhetett
a fennsíkok felett, de
voltam már gúzsba kötött
őzike, amely megakadt a
tövises bokrok között.

Én nem voltam még
aranyhajú királylány,
amely tündérmeséket mesélt
volna hűvös tavak felett,
de alattvalóként kezeltek
dölyfös uralkodók
üres trónjaiknál.

Én nem voltam még
igazi forradalmár,
aki elesik a barikádokon,
de voltam már hallgatag,
visszahúzódó, vesztes,
fáradt, lekezelt harcos.

Zágorec-Csuka Judit

L'enfant

Csak az marad meg,
ami még élni akar,
a két kis róka a hűvös
erdő mélyén, lovak
csordája a forró prérin,
két kis medve a bokrok
közt, sárguló falevelek
az őszi napsugárban,
a fenyőfák a mély
tavak szélén, a piros
pipacs a zöldellő
kalászok közt, holdfény
az éjszakában, a kéktollú
cinegamadár a zúzmarás
ágon, a tavirózsa a víz
felszínén, magányos
cédrusok az út mentén.

Csak az marad meg,
ami túléli az örökös
sötétséget, csak az
maradjon meg, aminek
a szépsége örökkévaló.

Grafika: Peter Orban

Zlatka Frajzman - Pupa

Samo jaz vem

Samo jaz vem,
kje se potika moja bolna, radovedna duša,
iščoč svoj raj.
Samo jaz vem,
da v svoji prazni sobi ne potrebujem drugega
kot tvoj obraz.
Samo jaz vem,
kako hrepenim po valovih Donave.
Samo jaz vem,
da te čakam pri najini uri
na Petrovaradinski trdnjavi.

(Prevod: Olga Paušič)

Olga Paušič

V nalivu

Najprej sva zaskrbljeno strmela v vse bolj mračno nebo nad Lendavskimi goricami sama z možem Jožijem, potem so se nama pridružili še sinova z ženama in otroki, okoli devetih pa so prispeli še štirje brači in moji mlajši sestri z možema, tako da nas je bilo deset odraslih, pripravljenih na trgatev. Lopatice velikega klopotca sredi vinograda so se divje vrtele in kladiva so hrupno razbijala po zvočni deski, da je bilo kar naporno poslušati. Kot bi klopotec tekmoval sam s sabo.

»Kilavo!« je godrnjal starejši sin. »Mislim, da bo treba trgatev prestaviti.«

»Počakajmo kakšno urico, morda se nebo le odpre in bo potem spet jasno,« je menil Joži in z daljnogledom v rokah strmel v Vinarium, ki se je že utapljal v dežni meglici. »Kakšnih dvajset ljudi je na vrhu.«

»Vrag pocitraj Vinarium!« se je norčeval mlajši sin. »Za trgatev poskrbi, foter!«

»Če ne bo danes, bo pa morda jutri … ali prihodnji vikend,« je brezbrižno sklenil mož, še vedno strmeč v 'čudo Slovenije', mogočni stolp vrh sosednjega griča. Brala sem njegove misli: veselil se je, da bodo šli njegovi leseni rokodelski spominki dobro v prodajo, če je na stolpu veliko obiskovalcev. Odkar se je mlajši sin vrnil živet v Lendavo, zavihal rokave in se zagrizeno vrgel na delo, se je naše »vinogradništvo in kmetovanje« korenito spremenilo – na bolje, se razume – in mož se je v celoti posvetil svoji lesarski obrti. Ta mu je prinesla mesečno toliko prihodka, da si je v nekaj letih dobro opremil mizarsko delavnico z vsemi potrebnimi stroji.

»Ne bom še enkrat kuhala in pekla!« me je ujezilo. Ne maram trgatev, pijanskih zabav ob martinovanju in podobnih cirkusov, ko zmerom nadrajsam jaz, ki moram odpreti denarnico, skuhati in speči potrebno, na koncu pa še pospraviti.

Zapihalo je, da je češnja, pod katero smo stali, kar zaječala, potem pa so nas zasule prve težke kaplje septembrskega naliva. Otroci so veselo vriskali, cvilili in lovili darove neba v dlani, potem pa smo se morali umakniti v klet. Pravi naliv. Nenapovedan. Vremenarji so sicer namigovali na možnost kratkotrajnih padavin v vzhodni Sloveniji, a datum trgatve je bil dogovorjen že pred mesecem in ni ga bilo mogoče kar tako spreminjati, saj ne bi našli dovolj bračev. Itak smo s trgatvijo zamujali, večina sosedov je svoje trte obrala že pred 20. septembrom.

»Malica je na mizi, postrezite si,« sem spodbudila prisotne. No, saj jih ni bilo treba kaj dosti priganjati. Trgatev je praznik dobre hrane in pijače, kajne?

Nekaj trenutkov je bilo slišati le vilice in nože, potrkavanje dežnih kapelj po okenskih šipah, in ko sem ravno pristavila posodo za veliko količino kave, je potrkalo še na vhodna vrata. Spogledali smo se. Obiskovalci? Nikogar več nismo pričakovali.

Stopila sem do vrat, jih odprla in se zazrla v starejši par, premočen do kosti.

»Oprostite,« je dahnila ženska s stisnjenim glasom, »ujelo naju je sredi strmine, na Karaberošu, kot pravite temu bregu domačini. Nimava ne dežnikov ne dežnih plaščev. Lahko počakava na konec naliva pod vašo streho?«

»Lahko tudi tu zunaj – tu pod nadstreškom, ni treba, da bi vstopila,« je dodal moški, ki je bil videti ves nesrečen, ker mora prositi tujko za uslugo.

»Vstopita, kar pogumno … nas bo več za trgatev,« sem rekla spodbudno, da bi ju pripravila na množico ob mizi. Spogledala sta se. Jako jima je bilo nerodno, zdelo se mi je, da bi se ob pogledu na zbrano druščino najraje obrnila in izhlapela. Toda Joži jima je že odredil

prostor pri veliki hrastovi mizi, starejša snaha pa je že prinesla brisači, da se vsaj malo osušita po licih in laseh. Mlajši sin je ravno vneto razgrinjal svoje velikopotezne vinogradniško-sadjarske načrte: » ... vino ostaja v kleti, saj zaradi strogih prometnih kazni še komaj kaj pijemo, zato bom preuredil vse skupaj ... ljudje iščejo zanimivo sadje, kot so naši, kaki, kivi, aronija, borovnice, no, tudi več vrst malin sem posadil in še posebnost, asimino, imenovano tudi indijanska banana, ki sem jo pripeljal od priznanega avstrijskega strokovnjaka iz Salzburga. Pa zelenjavo bi gojil, recimo okro, različne kapusnice, več vrst paradižnika, jajčevec, brokoli in to ... Zdaj preverjam, kaj najbolje uspeva ...«

Gospod – povedal je, da je Gregor, žena pa Ida, da sta Kranjčana in gosta hotela Lipa – je z zanimanjem vlekel na uho sinovo razlago, potem pa obotavljivo vprašal: »Videl sem, da je mnogo vinogradniških parcel tod okoli zaraščenih. Torej ljudje opuščajo vinograde. Škoda, ne? Jim boste tudi vi sledili?«

»Ne, kje pa!« je odrezal sin. »Res smo izsekali tretjino vinograda, saj vina ne prodajamo, ker nima cene in ker sodimo med male pridelovalce, spijemo ga pa tudi bolj malo. Nekaj trt pa vendar mora ostati in letos smo šli celo v Gruzijo in Armenijo pogledat, kako delajo tamkajšnji vinogradniki. Da bi dobili nove zamisli v zvezi z vinogradništvom. Zelo zanimivo je bilo.«

Še Ida je postala radovedna: »V Gruzijo in Armenijo? Res? Delajo tam vinogradniki drugače kot tukajšnji?«

»O ja, ste slišali za kvevrije?« se je vključil tudi Joži in potem se je razgovor preselil v Gruzijo in Armenijo. Bilo je, kot da smo se zbrali zaradi prijetnega druženja, kar tako, ne pa zaradi trgatve. No, zunaj je še vedno krepko lilo, tako da smo se po malem vsi vključili v razpravo o vinogradništvu. Celo otroci so prisluhnili, posebno petletni lendavski vnuk, ki bo očitno biolog, botanik in geograf kot njegov oče. Samo tovrstne vsebine ga zanimajo.

Bilo je res krasno doživetje, popotovanje po Gruziji in Armeniji namreč. Mene sicer ni vleklo tja zaradi vinogradništva, kvevrijev in tisočletja stare tradicionalne pridelave vina, ampak zaradi čudovitih starih cerkva, Visokega Kavkaza, Svanetija, Črnega morja in super hrane, zaradi katere smo v štirinajstih dneh vsi po vrsti pridobili, na teži se razume.

Sin je tujcema kazal fotografije na svojem pametnem telefonu in pojasnjeval, da so kvevriji orjaške glinaste posode različnega volumna, od 100 do 500 in več litrov, ki jih imajo Gruzijci za zorenje mošta in shranjevanje vina. Nimajo sodov, le kvevrije. Zakopljejo jih v zemljo, jih napolnijo s pretlačenim grozdjem, zatesnijo in pustijo, da fermentira. Brez kemikalij in bogve kakšnih dodatkov, kot to počnemo pri nas. Ko mošt dozori v vino, okoli 11. novembra, ga jemljejo iz kvevrija. Vin iz kvevrijev ne ustekleničijo, ker niso obstojna na daljši rok. V lokalih jih prodajajo kot točeno vino.

Gregor je prikimaval, medtem ko je zelo zbrano poslušal pripovedovalca. Nato pa vprašal: »A hočete reči, da bi presadili metodo kvevri v Lendavske gorice?«

Sin je zmignil z rameni in priznal: »Sanjam o tem, ja! A je povezano s precejšnjimi stroški. Tukajšnji lončarji po mojem niso vešči izdelave ustrezno velike posode. Na Goriškem že poskušajo in Italijani so že kar uspešni. Zakaj ne bi poskusili še tukaj, v Lendavskih goricah? V teh časih vsi iščejo bio in eko pridelke, kajne?«

»Ste vedeli, da zibelka vinogradništva nista antična Grčija in Rim, ampak prav Gruzija in Armenija?« je vlekel rdečo nit Joži. »Celo poimenovanje žlahtne pijače, ki jo rodi trta, naj bi izviralo iz gruzijske besede ghvino.«

»Zelo zanimivo,« je prikimal Gregor,« zanimajo me takšne stvari, čeprav nimam pojma o vinogradništvu. Nekje sem bral ali slišal, da so arheologi v Gruziji in Armeniji naleteli na ostanke, ki so videti kot gojena vinska trta, na semena iz grozdnih jagod in na vinogradniško orodje ter posodo, ki izvirajo vsaj iz leta 6000 pr. n. št. Antični ljudje z južnega Kavkaza naj bi že v tistem času odkrili skrivnostni način spreminjanja grozdnega soka v vino.«

»Natanko tako,« sem dodala še sama,« in tudi v Armeniji! Nekaj tega smo videli v muzejih. Ampak tudi sama vera – Gruzija in Armenija sta najstarejši krščanski, pravoslavni državi na svetu – je močno povezana z vinsko trto. Izročilo pravi, da je sveta Nino, ki je prišla v 4. stoletju po Kristusu kot pokristjanjevalka iz Konstantinopla v Gruzijo, širila novo vero s križem, spletenim iz vinske trte in svojih las, in tako je vinska trta postala del gruzijske kulture. Po sakralnih objektih je mogoče videti čudovite ornamente, katerih bistveni motivi so grozdje, trta in čaša. Celo slavni kip Matere Gruzije vrh hriba nad

Tbilisijem drži v levici vinsko čašo kot znamenje prijateljstva, dobrodošlice in ...«

»Mama, iz tega bo še potopisno predavanje,« se mi je posmehoval starejši sin in tako sem pač odnehala, saj trenutek res ni bil najprimernejši.

Otroci so se najedli in postajali vse bolj nemirni, snahi sta ropotali s krožniki in, no ja, morda se mi ponudi kje drugje priložnost za stresanje znanja o Gruziji in Armeniji. Deželi sta me povsem prevzeli, res. Redko kje se lahko pohvalijo s toliko kulturno-zgodovinskimi spomeniki, s tako osupljivo naravo in toliko raznolikimi jedmi ...

»Jaz pa res ne bi šel v Svaneti,« je nenadoma dejal moj petletni lendavski vnuk, ki zelo rad posluša o tujih deželah. In kljub svoji rosni mladosti veliko ve.

»Zakaj pa ne?« je zanimalo gospo Ido. Drugi smo seveda malčkov odgovor že poznali.

»Zato ker tam kuhajo lobio ... lobio pa je zame fuj!« je pljunil mali.

Tujka se je radovedno zazrla vame, njene oči so očitno spraševale, za kaj pravzaprav gre.

»Lobio je gosta, dobro začinjena fižolova enolončnica z mletimi lešniki. Kuhajo oziroma pečejo jo v ljubkih glinastih lončkih, ki jih, ko je jed gotova, 'zaprejo' s polpetami iz koruzne moke. Po vrnitvi smo lončke naročili pri našem lončarju in že nekajkrat pripravili lobio, a mali je ne mara, ker ne jé rad fižola,« sem pojasnila.

»In čurčele imajo, te so pa odlične!« se je spet oglasil naš mali modrijan. Celo znal je povedati, da izdelujejo gruzijski vinogradniki sladico, imenovano čurčela, iz svežega mošta. Zgostijo ga z dolgotrajnim kuhanjem ali moko, sladki zmesi dodajo nasekljane orehe ali mandlje in naredijo klobase, sredi klobase pa je vrvica, s katero čurčelo obesijo na tram v kleti, da se posuši. Potem zdrži celo leto.

»Tudi midva z Gregom rada potujeva, kolikor nama najini skromni pokojnini omogočata,« je dejala Ida. »Spomladi bi rada šla v madžarsko pusto. Pravijo, da je zelo lepo tam doli.«

»Drži,« je soglašal mlajši sin. »Štirinajst dni sem bil tam, ker smo v okviru projekta Biološkega inštituta SAZU raziskovali stare sorte žit in zbirali vzorce ... Toplo priporočam.«

»Nehalo je deževati,« se je zadrl eden od vnukov s terase pred kletjo.

»Res je nehalo, hvala bogu,« si je oddahnil tudi Jože. »Kaj, a gremo trgat? Temeljito sem pokosil, tako da ne bo mokro v noge, le rokave na oblačilih je treba zavihati, pa bo.«

Pogledala sem v še vedno sivo nebo, ki je viselo nad nami kot pravcata neskončna mokra rjuha, in predlagala, da počakamo še kakšnih petnajst minut.

Ne da bi veliko premišljevala, mi je zdrknilo z jezika: »Gregor in Ida, sta bila že kdaj na trgatvi?« Spogledala sta se in družno odkimala. Gregor je odvrnil: »Niti po kakšnem vinogradu se do prihoda v Lendavo nisva sprehajala. Pri nas v okolici Kranja pač ni vinogradov.«

»Ostanita torej na trgatvi,« sem rekla, »kaj, če se še enkrat ulije, dva dodatna para rok sta danes zelo dobrodošla. V dobrih treh urah lahko končamo.«

»Zelo ste prijazni,« je rekel on. Ostala sta. In res smo končali v manj kot treh urah. Hiteli smo, saj je občasno rosilo, ulilo se pa ni več, na srečo. Še otroci so pomagali. V majhnih plastičnih kanglicah so nosili grozdje Jožiju do mlina, gledali, kako je mlel in kako so grozdni peclji leteli iz naprave v plastično korito. Mlajši sin je naložil stiskalnico z zmletim grozdjem in zelo hitro je začel teči lepljivo sladek mošt, saj je bilo letos grozdje pošteno zrelo in zelo sočno. Otroci so že držali v rokah svoje kozarce za pokušanje mošta. Ni ga boljšega kot svež, sladek mošt. Seveda sodi zraven še orehova potica. Idealna kombinacija.

»Prijetno doživetje je bilo, hvala vam,« je dejal Gregor, ko smo se spet zbrali pod češnjo.

»Kaj takšnega bi lahko ponudili gostom hotela Lipa,« je menila Ida, »po mojem bi se turisti radi odzvali vabilu na trgatev, vinogradnikom bi pa prišle dodatne roke, kot pravite, zelo prav.«

»Dobra zamisel,« se je strinjal Jože, »skušal jo bom predstaviti lokalnim turističnim delavcem, morda se prime.«

»Zdaj pa sedimo pod češnjo, poklepetajmo, zapojmo, ti pa prinesi harmoniko in nam zaigraj,« sem predlagala. Jože je namreč odličen harmonikar – za take družinske fešte. »Fanta bosta spekla kostanj. To bo pika na i.« Kmalu je bilo vedro, kot se spodobi po končani trgatvi.

Oddahnila sem si, ker je bil večji del opravil v zvezi s trgatvijo končan. Moški so morali seveda dokončati delo pri stiskalnici, ženske smo pa družno pospravile, medtem ko je septembrska luna že krepko osvetljevala vinograde v Lendavskih goricah.

Dr. Rudaš Jutka › Maribor, 2017. 1. 7.

Dr. Zágorec - Csuka Judit A szépirodalom önismereti és gyógyító ereje. Biblioterápiai tanulmányok című könyvéről

A szépirodalom önismereti és gyógyító ereje című biblioterápiai tanulmányokat tartalmazó kötet áttekintő összefoglalást nyújt a fejlesztő biblioterápiáról, rámutatva a szépirodalmi művekben felbukkanó személyiségfejlesztési attitűdökre, melyben a szövegek olvasásuk során akár terápiás hatást is kifejthetnek, s ezáltal hathatnak a személy testi vagy lelki egészségére. Az alapvetően szövegterápiára épülő könyv hangsúlyozottan »az olvasó alkalmazkodóképességének«, »a személyes problémák, konfliktusok megoldásának«, »az önismeret fejlesztésének«, valamint »az érzelmek felismerésének« a kérdéseire keresi a választ, illetve a diszciplína elméleti kérdésirányait, a biblioterápiának nevezett szemléleteket igyekszik megragadni.

A bemutatásra kerülő biblioterápiás szövegértés és elemzés túlnyomó része a modern elméleti koncepciót követi. Ennek fontos vonatkozásait Hans Christian Andersen meséiben felfedezhető – a megaláztatás, lekezelés és lenézés – motívumháló köré épülő bibliaterápiás feldolgozás szempontjából értelmezi.

Továbbá a meseterápia speciális alapvetéseinek bővebb kifejtését a Boldizsár Ildikó nevével fémjelzett tevékenység és az általa kidolgozott és alkalmazott, prevenciót és gyógyítást szolgáló Metamorphoses Meseterápiás Módszer nyomán határozza meg, mely szerint „nem elég, hogy a kiválasztott mesénkben hol látjuk magunkat, a mesének szimbolikusan arról is kell szólnia, hogy az adott pillanatban hol tartózkodunk az életünkben. De nem elég megtalálni a „saját mesénket", meg is kell érteni, és fejlődésünk szolgálatába is kell állítani azt." A szöveg kitér arra a megállapításra is, mely szerint a kiválasztott mesék olvasásretorikai elemzése olvasóorientált kérdéseket tesz fel, amelyek az olvasás révén a gyerekekben érzelmi és kognitív változásokat idéz(het)nek elő.

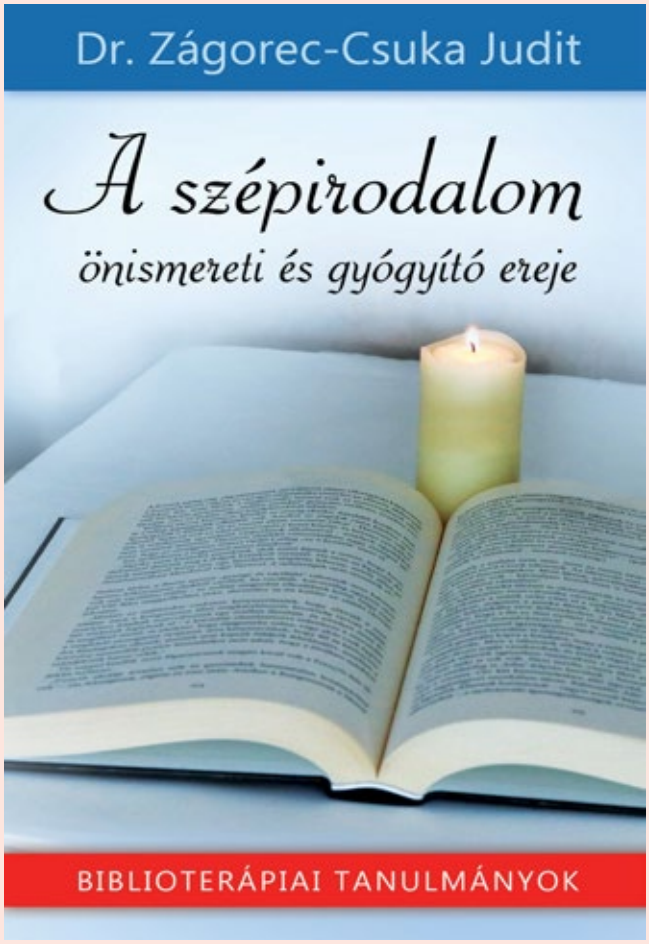

Dr. Zágorec – Csuka Judit: A szépirodalom önismereti és gyógyító ereje. Biblioterápiai tanulmányok. Pilisvörösvár – Kapca, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület – Kapcai József Attila Művelődési Egyesület, 2017

A szóban forgó könyv többi része fölülvizsgálva a magyar kortárs- és klasszikus, valamint a határon túli, muravidéki szépirodalom néhány művének biblioterápiás jelentőségét, a világirodalom terápiás vetületeit, színházi előadás és filmelemzés biblioterápiás módszereit új és fontos eredményeket hoz létre.

Zágorec-Csuka Judit biblioterápiás koncepcióban gondolkozik, alapos bibliográfiával zárja a könyvét. A szépirodalom önismereti és gyógyító ereje. Biblioterápiai tanulmányok című tanulmánykötet egy olyan tudásterületre hívja fel a figyelmünket, amely számos tudományos színtéren világszerte érvényesülni látszik, ezért is fontos, hogy alapvető téziseit szűkebb környezetünk is megismerje. A könyv szemlélete plurális, ezért javaslom megjelenésre.

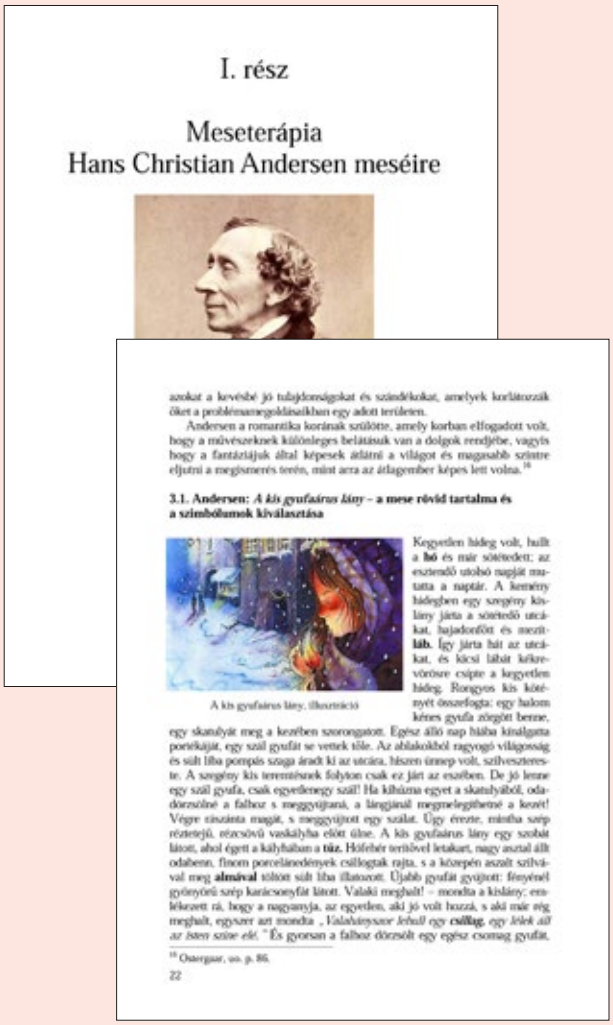

I. rész

Meseterápia
Hans Christian Andersen meséire

azokat a kevésbé jó tulajdonságokat és szándékokat, amelyek korlátozzák őket a problémamegoldásaikban egy adott területen.

Andersen a romantika korának szülötte, amely korban elfogadott volt, hogy a művészeknek különleges belátásuk van a dolgok rendjébe, vagyis hogy a fantáziájuk által képesek átlátni a világot és magasabb szintre eljutni a megismerés terén, mint azra az átlagember képes lett volna.[16]

3.1. Andersen: *A kis gyufárus lány* – a mese rövid tartalma és a szimbólumok kiválasztása

A kis gyufárus lány, illusztráció

Kegyetlen hideg volt, hullt a **hó** és már sötétedett; az esztendő utolsó napját mutatta a naptár. A kemény hidegben egy szegény kislány járta a sötétedő utcákat, hajadonfőtt és mezítláb. Így járta át az utcákat, és kicsi lábát kékre-vörösre csípte a kegyetlen hideg. Rongyos kis kötényét összefogta: egy halom kéréses gyufa zörgött benne, egy skatulyát meg a kezében szorongatott. Egész álló nap hiába kínálgatta portékáját, egy szál gyufát se vettek tőle. Az ablakokból ragyogó világosság és sült liba pompás szaga áradt ki az utcára, hiszen ünnep volt, szilveszternek. A szegény kis teremtésnek folyton csak ez járt az eszében. De jó lenne egy szál gyufa, csak egyetlenegy szál! Ha kihúzna egyet a skatulyából, odadörzsölné a falhoz s meggyújtaná, a lángjánál megmelegíthetné a kezét! Végre rászánta magát, s meggyújtott egy szálat. Úgy érezte, mintha szép nézetű, rézcsövű vaskályha előtt ülne. A kis gyufárus lány egy szobát látott, ahol égett a kályhában a **tűz**. Hófehér terítővel letakart, nagy asztal állt odabenn, finom porcelánedények csillogtak rajta, s a közepén asztalt szívával meg **almával** töltött sült liba illatozott. Újabb gyufát gyújtott: fényének gyönyörű szép karácsonyfát látott. Valaki meghalt! – mondta a kislány; emlékezett rá, hogy a nagyanyja, az egyetlen, aki jó volt hozzá, s aki már rég meghalt, egyszer azt mondta: „*Valahányszor lehull egy csillag, egy lélek áll az isten színe elé.*" És gyorsan a falhoz dörzsölt egy egész csomag gyufát.

[16] Csuka-Zágorec, op. cit. p. 86.

22

A szerző az első részben H. C. Andersen meséit elemzi biblioterápiás feldolgozásban

Olga Paušič › Lendava, 24. julij 2017

Misli o zbirki novel Judite Zagorec - Csuka Akumulator srca

Življenje je drzna avantura ali popolnoma nič.
(Helen Keller)

Že sam naslov zbirke 25 novel Akumulator srca (A szív akkumulátora) spodbudi bralca k razmišljanju o tem, katere sile, moči in danosti poganjajo človeško življenje. Katere energije vlivajo moč srcu, da usmerja slehernikov korak v točno določeno smer? Kaj nas žene, da vztrajno premagujemo vsakdanje življenjske zagate, da ne obupamo v nesreči, da smo ustvarjalni, polni ljubezni, razumevanja in empatije do soljudi ali pa nesrečni, zagrenjeni, maščevalni, celo samomorilski. Človek je čudež narave, kot pravijo modreci, a pogosto čudež s takšno ali drugačno lepotno napako. Vsak ima kakšno, vsaj eno.

Tudi junaki v novelah J. Z. Csuka, ki so čisto vsakdanja bitja – kot jaz in ti – jih seveda imajo. Spoznamo nesrečno Biljano iz Budimpešte, ki jo je zapustil ljubi, ker je odšla za tri mesece delat v Trogir, da kaj zasluži, nepomembnega uradnika Petra, ki težko navezuje stike in sanja le o enem poljubu s Heleno, ali Mariano, ki ji zataji avto, kot da bi izpustil dušo, ob tem pa se ji utrne spoznanje, da lahko tudi »akumulator« srca v hipu zataji in je vsega konec ... Avtoričini junaki so na prvi pogled nepomembni mali ljudje, vendar se iz njihovih življenjskih stisk zrcali naš zapleten vsakdanjik, prežet s kopico problemov, ki jih mora najpogosteje razrešiti vsak sam, saj je postala družba, v kateri živimo, zelo nesolidarna, ni več pravih toplih medsebojnih odnosov, zdi se, da nam preprosto ni mar za sočloveka. Nekateri junaki se s svojim življenjem odločno in uspešno spoprimejo, druge stisnejo v kot težke življenjske razmere, strah, neodločnost ali zmotna vera

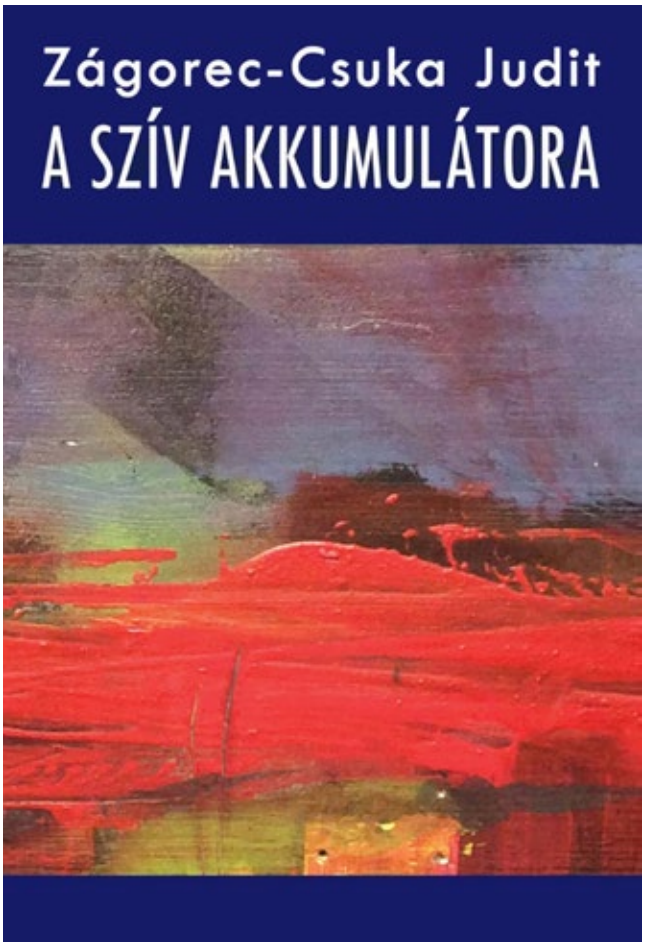

Dr. Zágorec – Csuka Judit: A szív akkumulátora. Zbirka novel. Pilisvörösvár – Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2017

v usodo, v višje sile, ki bodo rešile zadrege namesto njih.

Avtoričini junaki sprejemajo idejo o angelih varuhih, ki lahko posegajo v naše usode (A bóra és Biljana), verjamejo tudi v življenje po življenju (Az ajtócsapkodás), verjamejo v Božji klic (Jézus menyasszonya), verjamejo v prst usode, ki lahko odločilno usmeri življenje posameznika (Az út), sprejemajo intuicijo kot dejstvo (Endre távozása), a večina njenih pripovedi je izrazito realističnih, v marsikateri je mogoče prepoznati tudi avtobiografske elemente (Március 15., Az életet nem lehet megúszni, A pincér, Menni vagy maradni, A konferencia, Az utolsó vacsora ...).

Bralec se zlahka poistoveti z junaki novel, ki obravnavajo socialna vprašanja: s samomorilcem Lajosem, ki se mora po zdravljenju vrniti v svoje nesmiselno, prazno življenje, s 53-letnim Istvánom, ki je postal zaradi ukinitve slovensko-madžarske meje (in s tem ukinitve špedicije na meji) odvečen človek, s Petrom , čigar edino veselje v življenju je njegov rajski vrt, ali z brezposelnim Miklósem, ki z grenkobo spoznava, kako postaja brezno med bogatimi in revnimi vse globlje in vse bolj nepremostljivo.

Zanimivi sta noveli, zgrajeni na biblijskih motivih (Kálvária, kereszthalál és feltámadás in Az utolsó vacsora). Prva (Jezus in Pilat oz. književnica in lokalni politik) cilja na aktualne politične razmere v našem bližnjem okolju, druga pa spremeni zadnjo večerjo Jezusa z apostoli v zadnjo večerjo zakoncev pred rojstvom sina. Utemeljenost primerjave prepušča pisateljica presoji bralca. Avtorica rada gradi svoja prozna (tudi pesniška) besedila na motivih iz svetovne književnosti in zgodovine (Fauszt doktor meséi, Zrinyi Miklós halála zrinyifalvi erdőben).

Zanimivost novel J. Z. Csuka je tudi v avtoričinem pristopu do pripovedovanja: notranji monologi protagonistov opozarjajo na odprta vprašanja, odgovore nanje pa mora najti v večini primerov bralec sam. Besedila ne moralizirajo, le opozarjajo, v njih je veliko aktualnih vprašanj, ki nas vsakodnevno pestijo, ni pa nikogar, ki bi jih uspešno reševal (brezposelnost, duhovna hladnost, osamljenost ljudi, potisnjenih na rob družbe, materialna in duhovna revščina, pomanjkanje empatije ...)

Skozi celotno zbirko začutiš rdečo nit, ki dobro povezuje v snopič življenjskih zgodb povezane novele, avtorica pa jo je izrazila nekako tako (Endre távozása): »... življenje je kot dolga čakalnica, v katero vstopimo in potem le težko najdemo izhod iz nje. Vse življenje je veliko potovanje. V bistvu je vse negotovo ...«

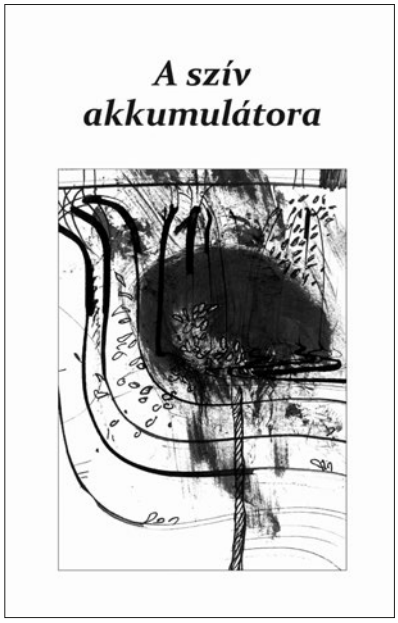

Zbirko novel Akumulator srca je z ilustracijami opremil Sebastijan Časar.

Zadravec Szekeres Ilona › Dobronak, 2017. november 29-én

Köszöntés és hódolat

Gondolatok dr. Varga József Összes költeményeinek megjelenéséhez

Amikor dr. Varga József professzor úr, sokunk kedves tanár ura, Göntérháza és a muravidéki magyarság poétája, az író és nyelvész, a magyar nyelv elkötelezett őre felkért legújabb verskötete, az Összegyűjtött költemények méltatására, egy kísértő pillanatra elhagyott a tisztes alázat óvatossága, s a méltatást elvállaltam.

Aztán szélsebesen rohant az idő. S ahogy munkához látva, újra fellapoztam a könyvespolcomon található Varga-köteteket, belemélyedve abba az „ezer szállal átszőtt színes tiszta világba", az emberbe vetett konok hitbe, mélységekbe és magasságokba, anyanyelvbe és magyarságba, hűségbe és hazaszeretetbe, melyet egy-egy költeménye megidéz, rádöbbentem, hogy nem a nehézre, de tán a lehetetlenre vállalkoztam.

Mert Varga József a sors azon ritka kegyeltje, akinek sikerült szellemi és testi ereje teljességében eljutnia egy tisztes korhoz. Mi több: aki egyéni életpályájával olyan ívet írt le, amely az élet sok-sok színterén teremtett csodálatra méltó példát. S akinek – mély meggyőződésem – sikerült, hogy az írott szó erejével teremtsen rendet egy egyre inkább széteső világban.

Irodalmi munkásságának további tudományos elismerése muravidéki magyar Holnapunk komoly kihívása és egyben kötelessége kell, hogy legyen. Vállaljuk fel!

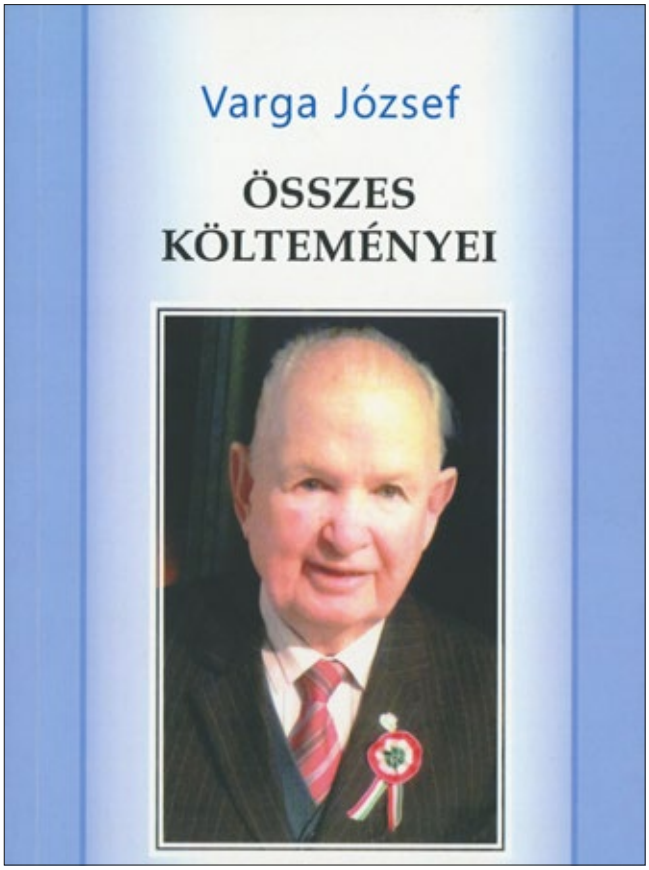

Varga József összes költeményei. Pilisvörösvár – Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2017

* * *

Hadd szóljak most röviden e takaros kiadványról néhány számadat tükrében is: több mint hat évtized 12 kötetnyi verse, pontosabban 582 költemény a *Naphívogatótól*, a *Pásztortüzek*-en, az *Élni*-n és a *Küldd a fényt!* -en át égészen a *Dalaim*-ig egy vaskos kötetben kerül most a kedves olvasó elé.

A kiadó ezúttal is Ruda Gábor és a pilisvörösvári Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. A borítótervet Németh Csongor készítette.

És miben rejlik Varga József költészetének szépsége? Az Összegyűjtött költemények varázsa? Mi az a színfolt, ami miatt szívesen vesszük majd a kezünkbe?

»A finoman megmunkált, lélekpennával írt, míves gondolatok olyanok, mint valamiféle elegáns, különleges, egyedi szóruhák - írja az ifjú költőtehetség, Kovács Daniela -, melyek nem csupán a szerző lelkét, de az olvasóét is felöltöztetik.«

Ilyen különleges, egyedi szóruhákból, míves gondolatokból építkeznek Varga József költeményei is, melyek kiüresedett, sivár lelkünket felöltöztetik, csordultig töltik meg a széppel. Persze ennek megélése és megítélése mindig szubjektív dolog, de Varga József versei, véleményem szerint, konszenzust teremtően gyönyörködtetnek minket. Velünk vannak, köztünk élnek, kísérnek bennünket óvodáinkból az iskolába, jelen vannak szavalóversenyeinken, ünnepi műsorainkon, szerepléseinken egyaránt.

Elsőként hadd emeljem ki néhány gyerekekhez írott költeményét, melyet a közvetlen hang, a pajkos mondanivaló, a nyelvi játékosság és a rímek csodás összecsengése fémjelez.

Ilyen az Egérbolt; a Három cserép, három veréb; a Tollam; a Télapóvárás; az Öreg kandúr; A spenótról; Elemér és az egér stb.

Ha a felnőtteknek és a felnőttekhez írott verseit veszszük górcső alá, s belemélyedünk azok tartalmi-tematikai mélységeibe, megtapasztaljuk a bennük rejlő költői gondolatvilág gazdagságát és sokszínűségét. A szülőföld otthonos értékeit és hagyományait, a tájhoz és néphez, a családhoz és hitvestárshoz, az anyanyelvhez és a magyarsághoz egyaránt görcsösen ragaszkodó költő örökszép versei ezek. Hadd említsek közülük csupán néhányat: Pásztortüzek, Vallomás, Élni!, Nem mindegy, Meddig magyar a magyar?! Mag-Szó-Álom stb..

Varga József Vallomás című költeménye akár hazai irodalmunk »kis-himnusza« is lehetne. Szinte együtt érzünk a költővel, vele mondjuk, mormoljuk és dédelgetjük a kedves sorokat:

»Sokan megkérdezik tőlem, hol születtem?,
Hol van az igazi hazám? - Mit feleljek?!«
/Vallomás/

Másutt, gazdag jelzői és képi világának is köszönhetően, szinte rá-rá csodálkozunk szűkebb pátriánk szépségeire:

»Ilyenek a csókok. Bátor ölelések.
Itteni babonák, szerelmek és képek.
Kankalinos dombok, ájult szőlőhegyek,
Ilyen vadvirágot teremnek a völgyek. «
/Pásztortüzek/

A költő mindig nyíltan és őszintén száll síkra jogainkért, a muravidéki magyarság megmaradásáért:

Élj jogoddal Árpád-ivadék!
Nem látod, hogy gyérül a Maradék?
Szükség van rád e gigászi rendben;
Légy bátor, konok, s ne hagyd magad!...
Csak tollam hegyére billent bánatos szavam:
Meddig marad itt igazán magyar a magyar?!
/Meddig magyar a magyar?!/

Vagy Adyhoz hasonló konoksággal int és bátorít bennünket:

»Sorsod ideköt - nem tagadhatod!
Magad, hited, fajod
el nem adhatod!«
/Nem mindegy/

Majd egyfajta testamentumként, bölcseletként hagyja ránk örökül az alábbi sorokat:

Szeressétek és őrizzétek:
a Magot, a Szót, az Álmot;
őseink szép üzenetét:
egy nemzet töretlen hitét,
jövőnk teremtő erejét!
/Mag – Szó – Álom.../

Szeretném hinni: tán nincs is olyan göntérházi, muravidéki magyar háztartás, ahol ne díszelegne a polcon egy-egy Varga- kötet! Mert hozzánk ezek a költemények, ezek az írások tartoznak. A mi nyelvünkön, nekünk szólnak, és mi tudjuk csak igazán megérteni mondanivalójukat. Mert mindegyikben ott rejlik a »hely szelleme«, melyet a költő minden tollvonásával belekódolt költeményeibe. Így téve elénk és állítva meg az elsuhanó időt, így adva át nekünk bölcsességét, tapasztalatait, a világot.

Varga József versei fényes kis kövek, és várják, hogy olvasva őket, újra felfedezzük a csodát, hogy észrevegyük bennük a gyémánt ragyogását.

Ez a gyémánt kétféle ragyogást sugároz: a korszerűséget és az időtlenséget. E sorokkal is ezt a ragyogást köszönjük a költőnek!

A hosszantartó jó egészség mellé pedig szívből kívánjuk, hogy verseinek, prózájának, személyének fénye még soká hulljon ránk!

NA NASLOVNICI/A CÍMLAPON:
Galič István: Zapis - XX - A/Feljegyzés - XX - A *(detajl/részlet)*,
barvni lesorez/színes fametszet, 1988
(Foto/Fotó: Dubravko Baumgartner, GML)